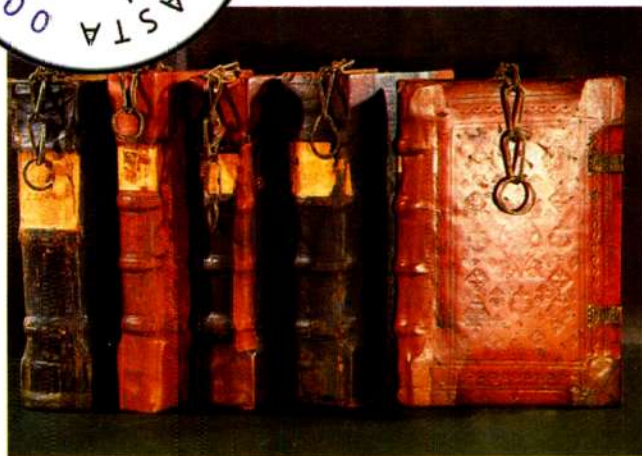
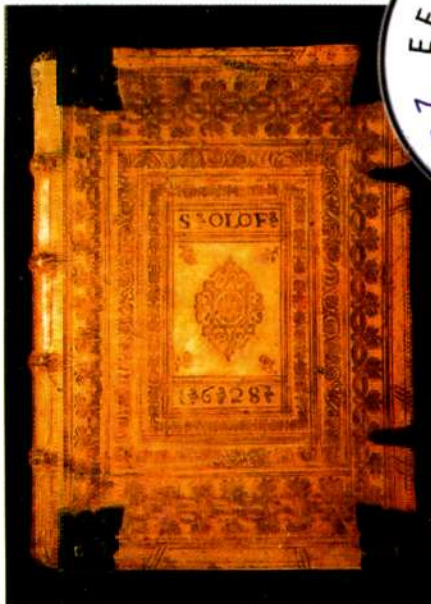

Raamatukogu

EESTI RAAMAT – 475

2/ 2000

RK

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING

2/2000

Toimetuse kolleegium:

AIRA LEPIK
REET OLEVSOO
KALJU TAMMARU
URVE TÖNNOV
TIIU VALM
ANNE VALMAS
MEELI VESKUS

Tegevtoimetaja/Editor ENE RIET
Toimetaja MAIRE LIIVAMETS
Keeletoimetaja ELLEN ARNOVER
Tehniline toimetaja TIIU TALI
Kujundus KERSTI TORMIS
Kaanefotod: VEIKO VALGEPEA
TEET MALSROOS

Haruldasi raamatuid Eesti Rahvus-
raamatukogu ja Eesti Akadeemilise
Raamatukogu kogudest.

Aadress/ Address:

15189 Tallinn
Tõnismägi 2
Eesti Rahvusraamatukogu
«Raamatukogu» toimetus
tel. (372) 6 307 128
faks (372) 6 311 410
elektronpost: enerk@nlib.ee
kodulehekülj:
http://www.nlib.ee/RK_ajak
[http://www.nlib.ee/RK_ajak/
i_index.html](http://www.nlib.ee/RK_ajak/i_index.html)

ISSN 0235 - 0351
Ilmub 6 korda aastas

AS PRINT BEST VIJJANDI

Tere armas raamaturahvas!

Ka mina olen hakanud viimasel ajal tähelepanelikumalt jälgima inimeste kirjanduslikke soove ja lugemismaitset. Jälgima nn. sotsiaalselt tellimust kultuurile. Võib-olla põhjustab seda lähenev raamatuaasta, aga ma olen pikka aega hoidnud silma peal ka raamaturahva lugemistaval ja kuulatanud, millistest väljaannetest kõneldakse, mida eelistatakse. Seejuures imetlen massikultuuritegijaid ning ajaviitelugude loojaid, kes tajuvad rahva isu, kuigi ise loen sageli üliväikestes tiraapides, kurvailmelisi, väheste huvirühmade jaoks ilmuvaid trükiseid. Nende seas leidub ka palju eesti lugu ja kultuuri tutvustavaid väljaandeid – pehmete kaante ja kokkuhoidliku trükikuluga raamatukesi. Ent eesti lugeja laual on praegu nii palju hõrgutisi – ole vaid mees ja vali. Küsimus peitubki vist valimisoskuses. Aga meie lugeja eelistuste, s.t. valimisoskuse kohta pole keegi soliidset uuringut teinud, kuigi uuringuid korraldatakse meiegi erialal. Muidugi ei tea mina, mida loeb rikkur, kui ta ülepea lugeda viitsib, pigem aiman, milline raamat võib vana kooliõpetajat või aiatöölise lohutada, sest viimased on üles kasvanud õpetusliku ivaga kirjanduse keskel, nagu ma isegi. Kindlasti ei hooli Peeter Sauteri, Kaur Kenderi või Hiramie esikteose “Mõru maik” fännid eriti *maa ja rahva* vahekorda arutlevatest raamatutest. Viimaste austajad võivad küll viisakusest eesti noore omakirjanduse vastu Sauterit ja Jüri Ehlevesti lehitseda, aga kaifi saavad nad pigem piparmünditeest. Muidugi on raamatukoguhoidja oma ameti tõttu kohustatud kõike eesti kirjanduse põllul kasvatatud maitsma, aga vaevalt nemadki kaht sajandiõpu menukirjanikku Jaan Krossi ja Kaur Kenderit ühtemoodi seedivad. Eesti kirjanduse huvides aga peaksime seda vist tegema? (Hoidku, nimetamata ei tohi jätta Tõnu Önnepalu ja Contrat, aga aeg on lõpetada.) Sest uut Tammsaaret ja Lutsu pole silmapiiril näha – kirjamehi, kes suudaks kõigi eesti lugejate soove täita. Ma ei osanud valida sajandi eesti kirjanikku, nõnda ei oska ma ka nimetada algupärast teost (teoseid), mis on määranud midagi olulist minu elus. Tean vaid, et eesti kirjandus on tähendanud mulle enam kui tööd ja vaeva. Nõnda kui kogu eesti kultuuri.

Maire Liivamets

SISUKORD

■ AVAVEERG

Eesti Raamatu Aasta
Raamaturahvas eestlased

Signe Kivi 4
Rein Veidemann 5

■ EESTI RAAMAT – 475

Raamatu tähendusest
Rahvuslik arhiivraamatukogu kui eneseteostus
Rahvusarhiivi raamatukogu Maneepi tänavas
Piirilinn Narva 18. sajandi reisikirjades
Eestikeelsete raamatute kirjastaja Johann Fischer
Eestikeelsest teaduskirjandusest
Eestikeelsete raamatute 1935. aasta paremik

Mare Lott 6
Krista Aru 9
Mait Talts 12
Sirje Lusmägi 13
Liivi Aarma 17
Elna Hansson 22
Signe Pärt 25

■ JUTUTUBA

Lugemishuvi võiks süvendada reklaami abil:
vestlus Märt Väljatagaga

Maire Liivamets 27

■ EESTI MÖTTELUGU

Pätsist ja tema kirjatöödest

Toomas Karjahärm 30

■ RAAMATULUGU

Kultusraamatuid: *Reggie*-kultuur

Aimar Ventsel 33

■ EESTI RAAMATU AASTA

Raamatuvahendajate allkomitee näitused, konverentsid,
seminarid, trükised, võistlused jm.

34

■ EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING

37

Ilus oled, ilus oled raamatukogu:
ERÜ kõnekoosolekust
Bibliograafid vaekausil

Maire Liivamets 38
Maare Kümnik 40

■ RAAMATUTUTVUSTUS

Münchhausen...? aga ta ju valetas!

Kaljo Veskimägi 43

■ SÕNUMID

46

■ SUMMARY

47

23. aprillil – rahvusvahelisel raamatupäeval ehk raamatu ja roosi päeval algab Eesti Raamatu Aasta, millega tähistame 475 aasta möödumist esimese teadaoleva eestikeelse raamatu ilmumisest 1525. aastal.

Eelmise, küll hoopis teises õhustikus tähistatud raamatuaasta järel, 1976. aastal, kirjutas Torontos ilmuv AjaKiri: “Eesti raamatu 451. aasta seisab kriisi tähe all. Nii Välis- kui Kodu-Eestis on kindlasti palju neid, kes vaba eesti kirjasõna jätkumist soovivad ja lahenduse leidmiseks pead murravad. Esialgu pole meil eriliseks pessimismiks põhjust, kuid sellest on vähe: olgem optimistid ja otsigem uut vaimu, uusi teid.”

Täna on eestikeelne kirjasõna avatud erinevatele ideedele, mõtetele, lugejatele ja tõlkijatele. Enam ei ole põhjust ega vajadust raamatut salaja käsikirjas levitada-lugeda või kohvipõhjas salaja läbi tolli tuua. Enam pole vaja kirjutada ridade vahele...

Eesti Raamatu Aasta on laiema kultuuriloolise tähendusega aasta, kus mõtleme raamatutele, mis on mõjutanud meid ja kogu meie rahvast. Mida me loeme täna ja praegu, mida loevad meie lapsed? Milline on või peaks olema eesti raamat, raamatukauplus, raamatukogu kümne, kahekümne, viiekümne aasta pärast? Kas ka veerand sajandi pärast – järgmisel raamatuaastal on eestlase kodus arvatist ja internetist hoolimata enim ruumi võttev mööbliese raamaturiil? Kas multimeedia vahendusel kiirelt kättesaadav infotulv ei tõrju kõrvale raamatulugemise oskust, tahet ja võimet või teiselt poolt – kas elektrooniline tekst võib asendada raamatu-käes-hoidmise-tunnet?

Küllap jõuame neid ja teisigi küsimusi selle aasta jooksul arutada foorumitel ja ees ootavatel konverentsidel-diskussioonidel ja vestlusringides.

Tegelikult on raamatuaasta juba alanud – jõulude eel kuulutas Eesti Raamatu Aasta Peakomitee aseesimees Hando Runnel välja raamaturahu. Raamatuaasta on alanud inimeste meeltes, kingitud ja kingiks saadud raamatute kaudu jõulude ajal ning ka ajakirjanduses, kus õige mitmes väljaandes on avatud rubriik lugemisest ja lugemusest.

Eesti Raamatu Aasta patroon, meie kirjanikust ja raamatuinimesest president Lennart Meri on rõhutanud, et raamatuaasta ühes originaalsete mõtete ja üritustega peaks jõudma iga Eesti inimeseni. Raamatu Aasta Peakomitee püüab teha kõik, et Eesti Raamatu Aasta sünnimustesse oleks haaratud iga küla, vald, kool, raamatukogu, lasteaed. Ja loomulikult – meie kõigi kodud, meie kõigi südamed.

ERA Peakomitee esimees, kultuuriminister Signe Kivi

Eestlased on raamaturahvas kahes tähenduses. Kõigepealt on raamatul olnud keskne koht eestlaste kujunemisel kultuurrahvaks. Selles mõttes võivad eestlased lugeda end kaks korda ristituks. Saksa ordu vallutusretk koos kristluse kehtestamisega ainu-usuks 13. sajandi algul haaras eestlased Euroopa kultuuriruumi. Kristlus on logotsentristlik usk: alguses oli Sõna ja Sõna oli Jumala juures. Jumala ja Sõna samastamine tegi sõnast maagilise vahendi. Võimalik, et lugu oli ka vastupidi: kristlus lihtsalt monopoliseeris traditsioonilistes (paganlikes) kultuurides tähtsal kohal oleva sõna maagilise väe, andes sellele autoritatiivse funktsiooni. Oli, kuidas oli, eesti keeles on kinnisväljendeid, mis rõhutavad sõna sakraalsust: *ära sõnana* on mingit olukorda saatuslikult mõjutama; *sõnu peale lugema* on peaaegu sama mis ristima; *meest sõnast, härnga sarvest* on aususekinnitus jne.

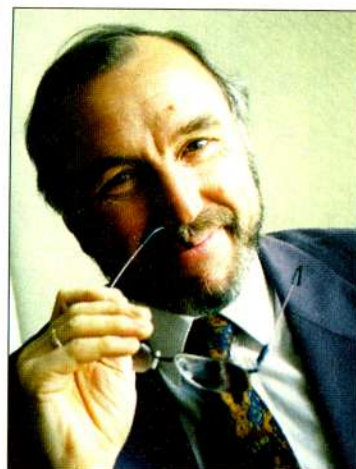
Teist korda ristiti eestlased – ja nüüd juba tõesti raamaturahvaks – reformatsiooni käigus 16. sajandil. Eesti üks suurimaid raamatuloolasi, Uno Liivaku, iseloomustab artiklis “Eestlased kui raamaturahvas” seda nii:

“Mõnes mõttes oli õnn, et 1524. aastal jõudis Eestisse usupuhanus. Uus usk nõudis kõigilt koguduseliikmeilt jumalasõna tundmist, soosis ja hiljem koguni nõudis lugemisoskust. Veel vedas selle poolest, et vaimulikeks olid baltisakslased, oma aja kohta hea haridusega ja pealegi sakslaslikult pedantsed inimesed.” (Keel ja Kirjandus, 1991, nr. 4, lk. 214).

Selles iseloomustuses on viide, et raamatukultuur on süntees kirja- ja lugemisoskusest. Eestikeelses sõnas *raamat* peegeldub kreekakeelne sõna *gramma*, mis tähendab tähte. Venekeelne

RAAMATURAHVAS EESTLASED

REIN VEIDEMANN

gramota on tõlgitav eesti keelde kui kirjatundmisoskus. Seda oskust hakati eestlastele õpetama Piibli ehk pühakirja kaudu (soome keeles *Raamattu* tähendabki Piiblit) kohe pärast esimeste katekismuste jõudmist Eesti aladele 1525 ja 1535. Lisaks lugemis- ja kirjaoskuse levikule pani Piibli tõlkimine eesti keelde ning selle jutlustamine kirikus aluse ka eestlaste kui rahvuse kujunemisele. Piibel andis mõista, et kui Jumala palge ees on kõik inimesed võrdsed, siis on seda ka rahvad. Mitte ainult iga inimene üksiti võttes ei pea püüdlema jumala sarnaseks, vaid see võib olla koguni tervete rahvaste püüdluseks. Vanatestamentlik juutide äravalitus rahvana levis koos Piibli tõlgetega teiste rahvaste teadvusse, pakkudes neilegi võimalust otsida või tunda oma tähenduslikkust.

17. sajandi kolmekümnendaid aastaid peab U. Liivaku esimeseks infoplahvatuseks. Nimelt just sel ajal ilmus mitmes trükis "Käsi- ja koduraamat", mis oma suure levikuga toimus eesti talupojajühiskonna integreerijana. 17. sajandi lõpuks oligi Eestis kirjaoskajaid juba vähemalt kaks kolmandikku.

Pöördeliseks eestlaste kui raamaturahva ajaloos tuleb pidada ka 1739. a. täis-Piibli ilmumist. See avas ligipääsuvõimaluse mitte ainult jumalasõnale, vaid kogu tekstiruumile, millele jumalasõna toetus. Pühakirjast sai eesti kirjanduse ja rahvusliku ideoloogia üks alustekstidest.

19. sajandi eestlaste rahvuslik ärkamine poleks olnud mõeldav ilma laiaulatusliku lugemis- ja kirjaoskusega. Ajaloodoktor Ea Janseni väitel leidis 19. sajandi keskpaigas Eestis aset "lugemisrevolutsioon" ("Veel kord ärkamisaja kultuurimurrangust." Keel ja Kirjandus, 1993, nr. 6, lk. 345). Selle revolutsiooni harjal läkitas rahva äratamiseks Fr. R. Kreutzwald eepose "Kalevipoeg" (1857, 1861), see võimaldas käivitada pidevalt ilmuva ajakirjanduse. Kui J. V. Janssen pöördus 1857. a. suvel ilmuma hakanud "Perno Postimehe" avaartiklis lugejate poole "Terre, armas eesti rahvas!", siis tähendas see eestlaste kui rahvuse kuulutust. Jansseni optimismi kandsid edasi nii C. R. Jakobson oma isamaakõnedes kui Jakob Hurt. Just Hurt oli see, kes nägi eestlaste vaimses eneseteostuses kestmisvõimalust. Järgmised kümnendid tõstavadki raamatu ja sellest ammutatud hariduse eestlaste iseolemise aluseks ja tagatiseks. Kui 1935.

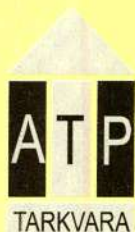
aastal tähistatakse 400. aasta möödumist esimese eestikeelse trükise ilmumisest, siis on see ühtlasi ka tunnustus sellele, et raamatukultuur on kujundanud eestlastest rahvuse.

Teises tähenduses *raamaturahvas* ongi eestlased just selle sõna otseses mõttes: raamatust lähtunud, raamatusse kirjutatud rahvas. Siin tuleb minna veelgi kaugemale esimesest eestikeelsest trükisõnast. A. D. 98 leiame Tacituse "Germaniast" *aestii* nime. Hiljem on palju vaieldud selle üle, kas eestlastena sealmainitud hõimud olid meie esivanemad. Kuid selge on see, et Tacituse teosest oleme alguse saanud, sest oleme *aestii* oma nimealusena tunnistanud. Meie *raamatuliku päritolu* teiseks tunnistamärgiks on Johann Gottfried Herderi 1778–1779 ilmunud *Volklieder*, mis tõi ära kaheksa eesti rahvalaulu. Sel ajal mõisteti rahvalaulu kui jälge rahva kuldajastust, paradiislikust lapsepõlvest. Eesti rahvalaulude äratrükkimine tähendas seega eestlastele kui rahvusele sünnitunnistuse väljakirjutamist. Saksa kultuurifilosoofi Herderit ongi peetud eestlaste kui rahvuse *ristiisaks*, nii eesti rahvusideoloogiline kui ka kunstiline mõte küpses baltisaksa kultuuriruumis.

Kui Ea Jansen 1998. aasta lõpus väidab, et "Nii võib eesti rahvust käsitada ka (baltisaksa) haritlaste väljamõeldise või fantaasiana" ("Muinaseesti Panteon: Faehlmanni müütide roll eestlaste rahvusteadvuses" Keel ja Kirjandus, 1998, nr. 12, lk. 802), siis veel mõni aeg tagasi võis see mõjuda šokeerivalt. Küll mitte enam nüüd, kus taasühineva Euroopa kontekstis oleme valmis tunnistama saksa (Euroopa) kultuuri loomuliku osana eesti kultuuri- ja rahvusteadvusest.

Kuid asjaolu, et oleme raamatuliku *väljamõeldise*, *fantaasia* vili, ei tee meist vähemväärtuslikku või vähemõiguslikku subjekti teiste rahvaste seas. Pigem võiks selles näha koguni eestlaste haruldast lisaväärtust, unikaalsust maailmarahvaste ajaloos. Pigem võiks suhtuda sellesse kui muinasjuttu, mis on osutunud tõeks. Ja seetõttu rõhutab ka eestlaste juhtum muinasjuttude, legendide, müütide ja neist sündivate raamatute olulisust maailma vaimsel hõlvamisel.

Kui nüüd Eestis otsustati aasta 2000–2001 kuulutada Eesti Raamatu Aastaks, siis tuleb selles näha ka hümni raamatukultuurile kui rahva sünni ja kestmise allikale.

ATP TARKVARA
on suurim

raamatukogude automatiseerimisega
tegelev firma Eestis

⇒ **NB! – UUS HIND!**

KIRJASTO 3000 tarkvara
nüüd soodus hinnaga:
1 litsents **12 000 kr.** + 18%

KOOLIRAAMATUKOGUDELE
1 litsents **8000 kr.** + 18%

Sel aastal toimuvad

ATP TARKVARA KLIENDIPÄEVAD

15.–17. juunini Kiidi puhkekülas

Lõuna-Eestis,
maalilises Rõuge ürgorus, kaunite järvede keskel

Osavõtjate registreerimine
ja täpsem info alates 15. aprillist
telefonil: (2) 620 7593
või elektronposti aadressil:
annelik.atp@trenet.ee

muutma oma senist väga tugevat rõhuasetust sõnalisele keelele.*

Kultuuriparadigma vahetus on praeguseks oluliselt muutnud inimeste suhtlemisviise, loonud uusi võimalusi. Kuid me ei tea siiski päriselt, missuguseid muutusi inimeste mõtlemises ja vaimuasjades see endaga kaasa toob. Kirjaliku teksti lugemine ja mõestamine on abstraktset kirjasüsteemi kasutataval Lääne kultuuriruumi rahvastel paljude põlvkondade jooksul välja arendanud teistsuguse mõtteviisi kui piltlikku hieroglüüfikirja kasutataval rahvastel. Kas universaalselt mõistetavad piltlikud kujundid kaotavad lisaks keelebarjääridele ka mõtlemise erisuse? On see hea või halb?

Kui võtta tõeks, et liigume piirideta ühiskonna poole, peab mõtlema ka sellele, mis juhtub siis kirjasõnaga. Ja rahvuskeelega, mida eestlased on harjunud pidama rahvusliku isolemise peamiseks kandjaks.

Eestlased on oma ajaloolises arengus alati toetanud omakeelsele kirjasõnale. See tuleneb paljudest asjaoludest, eeskätt suhteliselt varasest lugemisoskusest. XIII sajandil, kui algas eestlaste akultu ratsioon, oli tegelikult võimalik ka teistsugune areng. Paraku kujunes nii, et ristiusk tuli meile Läänest koos ladina tähestiku ja sealse raamatukultuuriga. Esimesed trükitud raamatud jõudsid Liivimaale juba XV sajandil. Need olid tolle aja kohaselt ladinakeelsed. Soomlased loevad esimeseks soome raamatuks 1488. a. Lübeckis trükitud ladinakeelset missaraamatut *Missale Aboense*, mille Turu piiskop Konrad Bitz oli Soome jaoks tellinud. Käsiraamatut ei jõutud enne reformatsiooni õieti rakendada ning hiljem kasutati seda peamiselt kaanetaitematerjalina. Pole võimalu, et analoogilisel viisil trükiti mõni raamat ka Liivimaa tarbeks ning selle fragmendid on peidus mõne foliandi nahkköites. Igatahes oli tuntud trükkal ja trükikunsti ajaloo tundja Hans Treumann

* M. Lauristini ja L. Priimägi mõtteavaldused on autor saanud T. Pauli teosest "Eesti piiblitõlke ajalugu" lk. 147–148.

innuka arhiivuurijana üsna kindel, et meilgi võib olla oma inkunaabel. Seni seda siiski leitud ei ole.

Eestlased ja lätlased alustavad oma raamatulugu 1525. a. Saksa maal trükitud luterliku raamatuga, mis sisaldas küll eesti- ja läti keelset teksti, ent kunagi sihtpunkti ei jõudnud. Siiski tähistas see sümbolne akt uue ajastu algust, sest luterliku reformatsiooniga kaasnenud uus jumalateenistuse kord pani aluse rahvuskeelse kiriku-kirjanduse pidevale ilmumisele ning muutis põhjalikult kooli- ja hariduselu. Rahvakeelne jumalateenistus ja kirikuelust osasaamine eeldas lugemisoskust. Nii õpetati juba XVI sajandi algupoolel Tallinna Linnakoolis lugemist ja kirjutamist ka eesti keeles.

Järgnevatel sajanditel ilmunud rahvuskeelsete raamatute rohkus ning suured tiraažid osutavad eestlaste ja lätlaste üsna üldisele lugemisoskusele. See on kahtlemata üks põhjusi, miks Eesti ja Läti jõudsid arengus ette enamikust Venemaa kubermangudest, kus kirjaoskus hakkas levima alles XX sajandil.

Ühtse kirjakeele kaudu oli raamatul tähtis osa rahvuse kujunemisel. Üksnes üldise kirjaoskuse tõttu sai teoks rahvuslik ärkamine ning sellega seotud laiaulatuslik ühiskondlik liikumine. Ning mis kõige tähtsam – kirjasõna toel kosus ja küpses ka omariikluse idee, mida asuti teostama kohe, kui ajalooline situatsioon võimaldas.

Kolme Balti riigi edasist arengut jälgides on selgelt näha, et Eestis ja Lätis oli iseseisvusajal edasimineku märksa kiirem kui Leedus, kus leedukeelne kirjasõna oli aastakümneid olnud keelu all ning kirjaoskamatu veel XX sajandi alguses 30% elanikkonnast.

Kirjasõna kaalukas osa meie rahva ja riigi kujunemisel sunnib uudishimulikult küsima: mis saab edasi? Kas kiri ja raamat on äkki tõepoolest jõudnud oma arengu lõppfaasi ning asendatakse peatselt teistsuguste kommunikatsioonivormidega?

Arengut ei saa peatada, arengul on omad seaduspärasused – kõik, mis on mõistlik ja vajalik, ei kao kuhugi. Seega, kuni pole leiutatud midagi paremat, säilitavad keel ja kiri tähtsuse. Ilmselt hõivavad heli ja pilt edaspidi osa seni kirjale kuulunud kommunkatiivsetest funktsioonidest, kuid praegu aimatavas tulevikus on kiri siiski asendamatu. Niikaua, kui kestab kiri, jääb püsima ka raamat. Kuid see ei tähenda, et raamat peaks tingimata säilima oma praegusel kujul. Raamatu väline vorm on kirjutusmaterjalide vahetumisega korduvalt muutunud – savitahvlid asendusid rullraamatuga, viimane omakorda koodeksiga – kuid vormi muutumine pole kunagi tähendanud raamatu kadumist. Nüüd on paber kandjale salvestatud teksti kõrvale jõuliselt astunud elektrooniline tekst. Praegu on uued kandjad võimelised üle võtma vaid osa seni raamatule kuulunud funktsioonidest. Kuid juba järgmise põlvkonna eluajal väheneb paber kandjale trükitud tekstide osatähtsus kindlasti. Raamat oma klassikalisel kujul ei ole igikestev. Kiri ja tekst aga kohanevad uute nõudmistega ja uute võimalike infokandjatega.

"Inimene muutub, mõtteviis muutub, maailm muutub ja kindlasti on kõik muutused mingis mõttes valusad," kirjutab Viivi Luik. Ehk on just meie põlvkonna kohus sisendada oma järglastele, et kultuuri elujõud seisneb järjepidevuses ning ainuüksi tehnoloogiline progress ei suuda kompenseerida kõike seda, mis minevik meile on pärandanud.

KIRJANDUS

Kirja Suomessa. Helsinki – Helsingin yliopiston kirjasto, 1988, 271 lk.

Luik, Viivi. Kultuur oma olemuselt on piiride kaotaja // Raamatukogu. (1997) nr. 5, lk. 30

Martin, Henri-Jean. The History and Power of Writing // Chicago and London : The University of Chicago Press, 1994, 591 lk.

Miller, Voldemar. Kirjast, trükist ja raamatust ning nende osast rahvaste arengus // Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu Aastaraamat 1989. 1. Tallinn, 1990, lk. 50–61.

Paul, Toomas. Eesti piiblitõlke ajalugu. Tallinn : Eesti Teaduste Akadeemia, 1999, lk. (Emakeele Seltsi Toimetised nr. 72), 875 lk.

RAHVUSLIK ARHIIVRAAMATUKOGU KUI ENESETEOSTUS

KRISTA ARU

direktor

Mis on meil kaasa võtta uude aastatuhandesse? See küsimus kutsub vaatama minevikku, olevikku ja tulevikku ning sunnib ka igapäeva elu askeldustes otsima vahet olulise ja mitteolulise vahel.

Kindlasti on meil kaasa võtta raamatud ja pidev hoolitsus nende eest. Meil on kaasa võtta haridus, mida raamat on meieni toonud ja usk, et kõikidele tehnoloogilistele uuendustele ja muudatustele vaatamata ei kao kunagi raamat ega vajadus raamatu järele. Kindlasti on meil kaasa võtta ka sajanditega kogunenud teadmised, et väike-rahvas peab raamatule kulutama alati rohkem kui suurrahvas, ning sellest tulenev oskus talitada igas olukorras võimalikult targasti.

Liikudes uue aastatuhande poole, näen asju, mis tulevad raamatu ja raamatukoguga tingimata kaasa, ja nähtusi, mille kaasavõtmine pole võib-olla nii selge ja paratamatu, kui see võiks olla. Näiteks, kuidas me hindame raamatukogutööd? Kas me ikka oskame näha raamatukogutööd eelkõige kui eneseteostust, millest kasvab uus teadmine ja uus jõud? Kas me suudame iseendale ja ümbrusele veenvalt näidata, et "ilma raamatukoguhoidjata ei ole raamatukogu ja raamatukoguhoidmine pole mitte ainult teadus, vaid ka kunst" ("Raamatukogu" 1923, nr. 1, lk. 4)?

Endise Eesti Rahva Muuseumi rahvuslik Arhiivraamatukogu, tänase Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu kujunemislugu ja käekäik on ehe näide sellest, kuidas raamatukogutöö saab olla eneseteostus. On ka vastus küsimusele, kellele ja miks sellist eneseteostust üldse vaja on.

RAHVUSLIKU RAAMATUKOGU EELKÄIJAD

Kui Eesti Õpetatud Selts ostis Johan Heinrich Rosenplänteri raamatukogu, oli selles 407 raamatut. ÕES-i valdusse läksid ka Liivimaa kindral-superintendendi dr. K. E. Bergi ja seminari inspektori D. H. Jürgensoni isiklik raamatukogu.

Õpetatud Eesti Seltsi peamine ülesanne oli Eesti maa ja rahva uurimine, tema keele ja kirjanduse tundmaõppimine ning edendamine. Eesmärgi paremaks lahendamiseks püüdis selts rajada ka oma raamatukogu, kus leiduksid kõik eesti keeles ilmunud või eesti rahvasse puutuvad teosed. Seltsi liikmed mõistsid sellise raamatukogu vajalikkust ja tegutsesid aktiivselt raamatute otsimisel, ostmisel ja muretsemisel. Seltsi raamatukogu oli rahvusliku kirjastõna süstemaatilise kogujana oluline ja hindamatu, kuid tulenevalt ajast ja oludest oli kavandatav raamatukogu ikkagi ainult vahend kõrgema eesmärgi saavutamiseks – rahva eneseleidmiseks, äratamiseks ja edasiliikumiseks.

Raamat ja raamatukogu olid kuni 19. sajandi viimaste kümnenditeni eelkõige enesetunnetuse ja harimise vahendid. Eesti ajakirjan-

duse vastutustundlikumad väljaanded "Eesti Postimees", "Olevik", "Postimees" kirjutasid raamatust ja raamatukogust küll palju ja toetavalt, kuid nägid neis rohkem koolihariduse täiendajat, vaimu selgitajat ja lugema õpetajat. Raamat ja raamatukogu seati ajakirjanduse veergudel ja kogu eestikeelses avalikkuses teenima tolle aja ülimat püüet – rahva haridusliku taseme tõstmist.

19. sajandi suurima erakoguja, Pärnu raamatuköitja Mihkel Jürgensi (1820–1874) soov soetada täielik eestikeelne raamatukogu oli kantud nii enesetunnetuse vajadusest kui ka huvist. Küllap juba ka teadlikust eneseteostusest, sest miski ju ajendas Jürgensit tegelema asjaga, mis nõudis nii palju aega ja vara? On ta ju isegi tunnistanud, et eestikeelse raamatukogu asutamine on üks ülimalt raske ettevõtmine, raskem kui keegi oskaks arvata: "Üht Eesti keele "Raamatukoggo" assutada, on tõesti üks raske ette võtmine! – Ja raskem veel kui mõnni Eestlane jõuaks sedda uskuda. – Otsi esmalt nende ramatute nimmed ülles, mis kahhe kolme aasta eest on trükkitud; hakka siis weel neid wanna rissusid kokko otsima – mis Eestlased naeruks ja räbballaks rebbinud! Wata siis järrel, kas so nup, kui sul kassinaste warra sees on, mitte kihhama ei hakka?!" (Ramatute nimme-kirri ehk katalog, 1857, lk. 38.) Jürgensi algatus ja eneseteostus ei saavutanud esialgu laiemat tähendust, sel puudus sotsiaalne taust ja selgelt sõnastatud tegemisevajadus. Kuid kahjuks puudus ka seos kultuuriavalikkuse ette kerkinud uute nõuete ja tahtmistega. Seda tõendab kõige selgemalt asjaolu, et kogu müüdi lõpuks raamat haaval laiali, kuigi J. V. Jannseni "Eesti Postimees" pidas tervikkogu õigustatult vajalikuks, kirjutades, et "tükeldatud ei peaks see kogu iial saama" (1874, nr. 4).

Alles Oskar Kallas (1868–1946), asudes 1888. aastal juhtima Eesti Üliõpilaste Seltsi raamatukogu, püstitas sootuks uued ja seni sõnastamata sihid, rahvusliku raamatukogu ülesehitamise sihid. Need tundusid tol hetkel enamikule võib-olla kauged ja võõrad, sest

olid selgelt tulevikku suunatud: “Muretseme omale võimalikult kõik Eesti raamatud. Tartus teda kuskil ei ole; Õpetatud Eesti Seltsis on paljalt vanemad raamatud, EKSi on kõrgemad püüdmised, kui et Eesti kirjandusega tegemist võiksid teha. Peeterburis keiserliku raamatukogu kolikambrites ööldakse kõik Eesti raamatud mädanewat, aga need on sääl paljalt rottide roomata, kasside karata, ja meie jõuud nii kaugele ei ulata. Kas me omad raamatud tõesti kaautsi peame laskma minna? Ehitame omale eesti waimuelu wiljaaeda ja täidame salwed wiljaga. Kust mujalt kui siit peavad siis mehed välja minema, kes Eesti kirjanduse loo kirjutavad ja kuidas see tõisiti võimalik on, kui kõik korjatud ei ole, nisud ja umbrohi? Kes võib Eesti rahwa waimu ja politika elu edenemist kirjutada, kui tal ajalehed käe pärast ei ole?” (R. Antik, Eesti rahvuslik Arhiivraamatukogu, Trt., 1931, lk. 12.) Seega tuleks koguda ja korjata kõike eesmärgipäraselt, rahva tuleviku jaoks. Teha seda nii, et sellest kasvakski tee homsesse.

RAHVUSLIK ARHIIVRAAMATUKOGU

Oskar Kallase teenete ja kindla meelega tõttu otsustati 1909. aastal asutatud Eesti Rahva Muuseumi juurde rajada täielik eestikeelne ja eestlastesse ning nende maasse puutuva kirjanduse keskkohat, “täielik oma raamatukogu”, nagu on kirjas ERM-i esimeses põhikirjas. ERM-i raamatukogule panid aluse Kallase juhtimisel kasvanud üliõpilaste seltsi kogud, mis sisaldasid üle 10 000 köite. Kuuludes Eesti Rahva Muuseumi juurde, saavutas arhiivraamatukogu, olemuselt rahvuslik raamatukogu, ühtlasi ka sotsiaalse staatuse ja laiemat tähelepanu.

Tänu O. Kallase laialdasele, mitmekülgsel ja väsimatule organiseerimistööle muutus rahvusliku raamatukogu mõte nii elavaks ja kaasakiskuvaks, et peaaegu kõik kultuuriisikud ja asutused-ettevõtted soovisid talletada oma trükimaterjali just ERM-i Arhiivraamatukogus. Ajalehtede ja ajakirjade

kirjastajad saatsid oma väljaandeid tasuta. Oma trükiseid andsid üle K. E. Söödi, H. Laakmanni, M. Hermann, “Postimehe”, J. Mällo jt. trükikojad.

Kallase soov rajada rahvuslik raamatukogu kasvas rahva sooviks ja eneseteostuse küsimuseks. Loomulikult toetati rahvusbibliograafia koostamise püüet. Vaja oli välja arendada selge ja täpne raamatukogu profiil. Rahvusliku raamatukogu püsivust ja arengut pidi toetama teaduslik uurimistöö, pidevad selgitused ja üleskutsed avalikkusele, ennekõike aga selge arusaamine oma töö vajalikkusest ja tähtsusest.

Nii sai Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogust kui rahvusraamatukogust ka rahva enesetunnetuse ja -teostuse kants. Seda tunnistas 1923. aastal ka Eesti Vabariigi valitsus, kinnitades Haridusministeeriumi (ERM allus sellele ministeeriumile) kaudu Arhiivraamatukogule rahvusraamatukogu ülesanded.

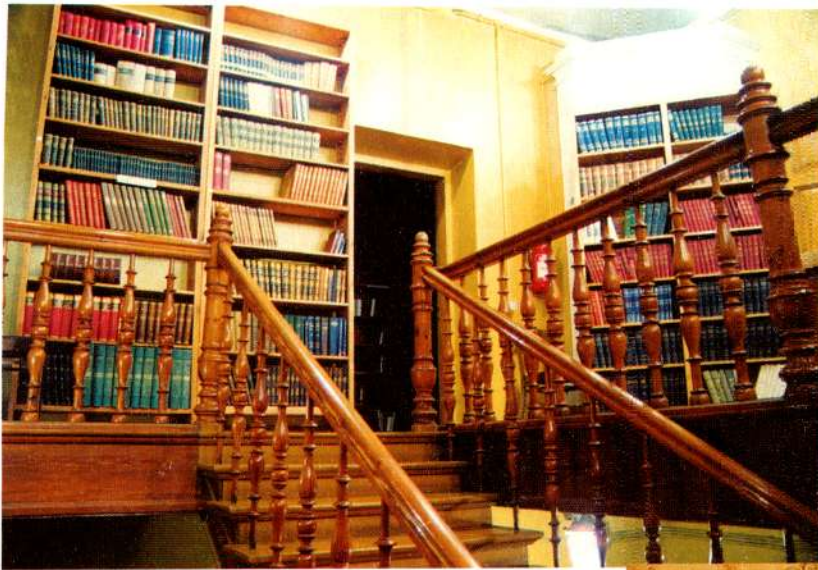
Richard Antik (1901–1998) oli Arhiivraamatukoguga seotud alates 1923. aastast, 1927–1942 ka selle juhataja. O. Kallas ja R. Antik nägid raamatukogu, eriti rahvusliku raamatukogu kohta ja tähenduslikult Eesti kultuuriruumis ühtemoodi. Antik tegi kõik, et loodud kogu hinnataks väarikalt ka Euroopa kultuuripildis. Ta kasutas raamatukogu täiustamiseks kõiki Soomes, Saksamaal, Tšehhis täiendõppelt kogutud kogemusi. Seadis sisse raamatukogu korralduslikud täiendused (formaadilis-järjestikuline paigutus, märksõna- ja alfaabettiline kataloog), juhtis raamatute üldnimestike ja bibliograafiade koostamist. Antiku lähenemises raamatule ja raamatukogule oli paras annus konservatiivset pedantsust ja uuendusmeelset avarust. Ta oskas õigel ajal ja sihikindlalt täiendada ja kasvatada kahe kiiresti kaduva ja unustatava trükise – ajakirjanduse ja väike-trükise kogu. Nende kahe koguta oleksime me täna oma uurimistöös saamatud, sest nii seltside, ühistegevuse, majanduse kui poliitika ajaloos vajatakse sageli dokumentaalset tõestust. Nii Kallase kui ka Antiku perioodil tuli Arhiivraa-

matukogu ülesehitamisel ja juhtimisel ette ka raskusi. Pikka aega, 1924. aastani, mil osteti Aia tänavale maja, oli ju korraliku lahendusega isegi raamatukogude ruumide küsimus, sest Gildi tänavale maja neljas korrus, mida Arhiivraamatukogu kasutas Tartu linnavalitsuse loal aastatel 1913–1924, polnud raamatute hoidmiseks sobiv paik. Kuni omariikluseni ei tagatud raamatukogule ka sundeksemplare, iga saadud teos tuli ise üles otsida ja välja võidelda. Regulaarsus ja kord hakkas kehtima alles 1. aprillist 1923 Trükiseaduse § 20 alusel, mille järgi pidi kõikidest Eesti riigi piirides ilmuvatest trükiteodetest kaks eksemplari jõudma Arhiivraamatukokku. See põhimõtteline murrang raamatukogude süsteemis osutus õigustatuks. Nõnda kui oli õige juba Õpetatud Eesti Seltsi veendumus, et rahvas vajab oma tuleviku jaoks võimalikult täielikku eestikeelset trükiste kogu.

Kahjuks hävitasid Saksa okupatsioon ja nõukogude võimu aastad koos eesti ühiskonna ja kultuuriga ka Eesti Rahva Muuseumi. Võõrvõim kartis kirjasõna, millesse oli kätketud rahva eneseteadvus ja mälu. Lõhkudes ja laastades rahvusliku kirjasõna, ei suutnud võõrvalitsejad lõplikult murda aga Arhiivraamatukogu alust: usku ja veendumust eestikeelse kogu vajalikkusesse.

ARHIIVRAAMATUKOGU EESTI RAAMATU AASTAL

Täna Arhiivraamatukogu kannab edasi meie majja ja selle kogudesse talletunud Oskar Kallase ja Richard Antiku vaimu. Nendes kogudes leidub nii palju elujõudu, et seda ei hävita kogude ilmajätmine rahvusraamatukogu nimetusest ega finantseerimine vaid avaliku konkursi projektina. Nii sugused otsused tekitavad ainult küsimusi, piinlikkust ja mõistmatust. Kas meie rahva mälu on tõesti nii vähe väärt, et kõige täielikumana vanema eesti trükisõna ja ainulaadse ning rikkaliku *baltica* koguga raamatukogu võib jätta juhuse hooleks? Juba sada aastat tagasi mõisteti, et teooriad vanane-

Trepp viib memoriaalkogude ja baltica hoidlatesse.

vad, ja ainus, mis tagab uute teooriate sünni võimaluse, on hästi hoitud ja säilitatud kultuurivaramu. Kahjuks oleme täna selle tõe unustanud.

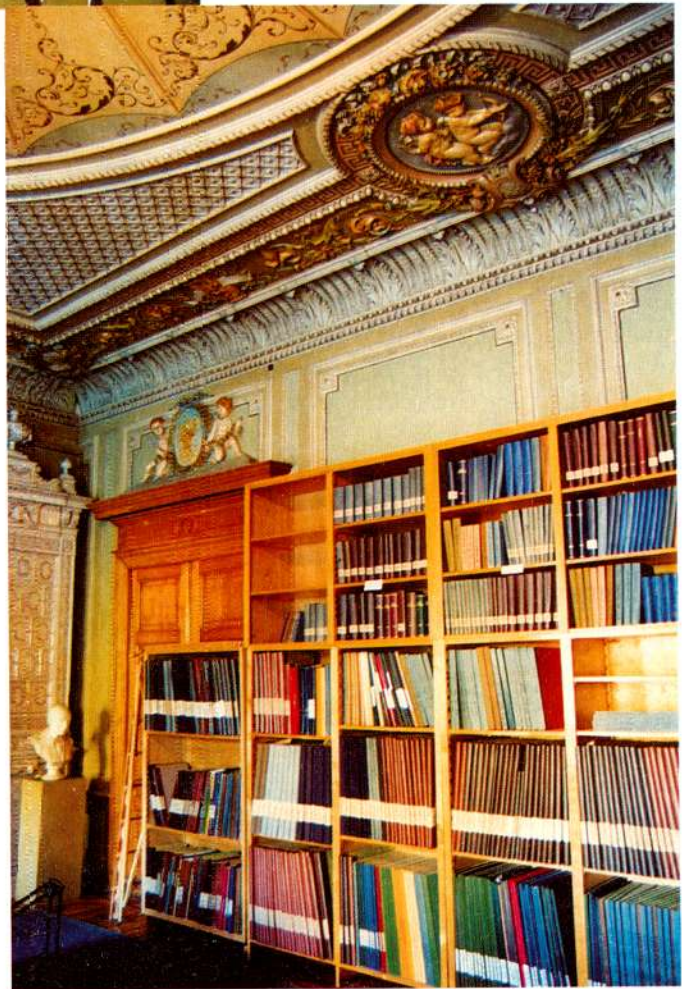
Nagu öeldud, Arhiivraamatukogu püsib endiselt **eneseteostusest kantud vaimul**, mis tunnistab raamatu vabadust ja austab traditsioone. See aitab näha igapäevase elu paratamatutest raskustest ja puudujääkidest kaugemale – selleta ei tahaks järgmisesse aastatuhandesse minna. Ei tahaks minna ka ajaloota ja traditsioonideta. Usun, et me ei peagi, sest kõik Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus täna töötavad inimesed hoolitsevad nii mineviku, oleviku kui tuleviku eest.

Arhiivraamatukogu püsimise aluseks on kogude komplekteerimise, korraldamise ja hoiustamise traditsioonid, mis on eeskätt sisulised, sest töökorraldus toimib käsikäes aja ja infotehnoloogia uueningega. Arhiivraamatukogu kogudesse kuulub 743 961 arvestusühikut (seisuga 31. 12. 1999). Põhiline komplekteerimisallikas on sundeksemplar, sest trükiste osturaha pole Arhiivraamatukogul olnud juba viis viimast aastat. Arhiivraamatukogu kogud on täienenud ka tänu annetajatele, kes soovivad säilitada raamatukogu elujõudu. Arhiivraamatukogu memoriaalkogud (Aino ja Oskar Kallase, Jaan Roosi, Karl Eduard Söödi, Karl Menningu, Kaarel Irdi, Paul Ariste jpt.) on omaette väärtus, mis iseloomustavad nii kunagist kogu omanikku kui ka teda ümbritsenud aega ja inimesi, kannavad edasi traditsioone ning tõestavad raamatukogu kui eneseteostuse olulisust. Memoriaalkogude ja väike-trükiste kogu väärtusest pole meie kultuuriavalikkus veel täit rõõmu tunda saanud. Probleem on meiepoolne: pole raha, et need uurijate tarvis korda seada. Kõik meie katsed taotleda selleks tööks lisaraha Eesti Kultuurkapitali, Eesti Rahvuskultuurifondi, Kultuuri- ja Haridusministeeriumi kaudu, on jäänud tulemusteta.

Kuid Arhiivraamatukogu pole päevagi niisuguse olukorraga leppinud. Pika otsimise järel

on leitud väljastpoolt Eestit sponsoreid, ka toetust fondidest (Eesti Kultuurkapital). Selle abil on päästetud ja restaureeritud 17. ja 18. sajandist pärinevaid unikaalseid trükiseid, maakaarte ja muid trükiharuldusi.

Vaatamata peaaegu olematule rahastamisele jätkatakse Arhiivraamatukogu bibliograafia osakonnas ka eesti ajakirjanduse analüütilise retrospektiivse üldise bibliograafia koostamist. Kahjuks oleme Eestis ainsad, kes seda veel teevad. Kui meiegi lõpetame, jäävad varasema ajakirjanduse kirjutised

Vaade lugemissaali kinnitab, et tegemist on hästi hoitud ja säilitatud kultuurivaramuga.

uurijate endi otsida ja leida. Kusjuures uurijate jaoks võib varsti lõppeda ka ajalehtede lappamise mõnu, sest ajalehed lagunevad halastamatult.

Mida siis oodata Eesti Raamatu Aastal?

Eelkõige suuremat usaldust raamatu ja selle hoidja vastu, tunnustust sajandite jooksul tehtud tööle ja kinnitust selle töö vajalikkusest. Vastasel juhul võib raamatukogu taas muutuda vaid vahendiks millegi saavutamisel ning sinne vaba ja ennasteostav vaim kaob, nagu poleks seda kunagi olnudki.

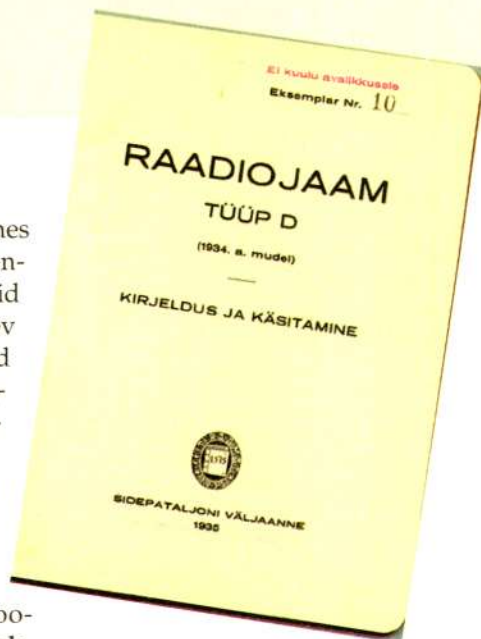
RAHVUSARHIIVI RAAMATUKOGU

MAIT TALTS

Eesti Rahvusarhiiv pole üksnes ajaloolise väärtusega dokumentatsiooni peamine talletaja, vaid ka Eesti ajaloo uurimisega tegelev asutus. Seda funktsiooni aitavad täita ka Rahvusarhiivi raamatukogud. **Rahvusarhiivi alluvuses on kolm raamatukogu:** kaks neist asuvad Tallinnas (Rahvusarhiivi hoones Maneepi 4 ja endise parteiarhiivi majas Tõnismägi 16) ning üks Tartus (Eesti Ajalooarhiivis Liivi 4). **Seekord käsitlesingi lähemalt Maneepi 4 asuvat raamatukogu,** kuhu on aja jooksul kogunenud palju unikaalset materjali.

Selle raamatukogu ajalugu algab 1944. aastast, mil toleaeelses Riigiarhiivis moodustati teadusliku teatmekirjanduse osakond. Nimeetus oli muidugi nõukogudeaegselt eksitav. Tegelikult koondati tollal likvideeritud endise Eesti Vabariigi ja Saksa-aegsetes asutustes leidunud materjalide seas olnud trükised omaette väikeseks raamatukoguks. Aja jooksul ongi raamatukogu kogusid täiendatud peamiselt koos arhiivmaterjaliga saabunud trükiste ja annetuste, vähemal määral ka ostude ja publikatsioonide ning dublettide vahetuste teel. Varem toimus peamiselt n.-ö. isekomplekteerimine, alles viimastel aastatel on hakatud kogu teadlikumalt kujundama. Kõigele vaatamata on tänaseks raamatukokku kogunenud küllaltki mahukas (ligi 41 000 säilitusühikut) ja sisult väärtuslik kogu, mis hõlmab trükiseid XVIII sajandist tänapäevani.

Raamatukogus säilitatavate materjalide raskuspunkt langeb suures osas Eesti Vabariigi ja Saksa okupatsiooni aegsetele trükistele ning perioodikale, seetõttu tunne-

1935. aastal on raamatuaasta embleemiga märgistatud isegi ametkondlikud nummerdatud trükised.

vad nende perioodide uurijad praegu raamatukogu vastu suurt huvi. Lisaks võib siit leida vanemaid väljaandeid, sest raamatukokku on jõudnud Eesti Vabariigi aegsete omavalitsusorganite (näiteks vallaarhiivid) ja mõningate seltside kogud. Omaette koguosana on raamatukokku deponeeritud 1994. aastal likvideeritud Tehnikarhiivi raamatukogu raamatud ja metoodiline kirjandus. Kuigi Eesti sõjajärgset perioodi käsitleva kirjanduse kogumine kuulub Rahvusarhiivi teise, Tõnismägi 16 asuva raamatukogu kompetentsi, leidub ka siin nõukogude ajal (1940–1990) ilmunud ajakirjandust, mille seas kohtab haruldasi väljaandeid (näiteks väikerajoonide ja MTJ-ide lehed).

Raamatukogusse on aegade jooksul kogunenud väikeste tiraapide ja piiratud kasutusala ametkondlike väljaandeid, teadus-, õppe- ja memuaarkirjandust, aga ka vanemat teatmekirjandust ning mõnevõrra bibliograafilist kirjandust. Ka rohkesti haruldasi pisitrükiseid ja broüüriilaadseid väljaandeid, mis on omal ajal olnud piiratud kasutusala (trükitud majandusaru-

anded) või isegi salajased (eelkõige sõjaväe väljaanded).

Nii on raamatukogus köidetuna Eesti sõjavägede ülemjuhataja ja sõja- (hiljem kaitse-) ministri käskkirjad Vabadussõja päevilt ja hilisemast perioodist. Seejuures on paljudel juhtudel käsikirjalised (Laidoneri allkirjastatud) käskkirjad köidetud kokku väeosadele laiali jagatud trükitud käskkirjadega. Kuna raamatukogu allub Rahvusarhiivi uurimistö- ja publitseerimisosakonnale, siis on viimastel aastatel püütud kirjanduse hankimisel arvestada just selle osakonna vajadustega. Praeguseks on komplekteerimisel välja kujunenud selged eelistused. Need on: esiteks arhiivindusalane kirjandus, siis Eesti ajalugu, peamiselt perioodi 1918–1944 käsitlevad väljaanded ning teatmekirjandus. **Kõige paremini on esindatud**

aga

- * kõrgemate riigivõimu- ja valitsemisorganite seaduste, määruste ja korralduste kogud (näiteks Asutava Kogu ja Riigikogu koosseisude protokollid), kohalike riigivõimuorganite määrused ja korraldused;
- * entsüklopeediad, sõnaraamatud nende keelte kohta, mis sagedamini esinevad Rahvusarhiivi dokumentides või raamatukogus säilitatavates trükistes;

- * statistilised väljaanded Eesti kohta, kaubandus-tööstuslikud ja biograafilised teatmikud ja registrid, aadressiraamatud jm. teatmeteosed;

- * uurimused, õppe- ja memuaarkirjandus Eesti ajaloo alalt;

- * kirjandus Eesti majanduse ja kultuuri kohta;

- * ametlikud ning teadusliku või teatmelise iseloomuga väljaanded asutuste ja isikute kohta, kelle dokumente säilitatakse Rahvusarhiivis;

- * ilukirjanduslikud teosed, mis on sisuliselt vahetult seotud Rahvusarhiivis säilitatavate dokumentaalsete materjalidega;

- * ametlikud väljaanded ja õpikud arhiivinduse ning arhiivinduse ajaloo kohta;

- * Eesti riiklike arhiivide publikatsioonid, teaduslikud tööd, milles on kasutatud Rahvusarhiivi dokumentaalseid materjale;

* riiklike arhiivide juhid ja teatmikud;

* kalendrid.

Rahvusarhiivi raamatukogus leidub palju Eesti ja teistegi maade raamatuajaloo seisukohalt huvitavaid säilikuid. Raamatukogu vanimaks ja kõige haruldasemaks säilikuks on 1650-ndatel aastal koostatud ja 1739. aastal David Johan Gärtneri poolkalligraafilises kirjas käsikirjaline raamat *Das Ehstländische Ritter- und Land-Recht*. Sellest raamatust pärinevad tekstinäited peaksid jõudma selle aasta lõpus ilmuva raamatu "Kultuuri-lugu Eesti kirjapildis" veergudele. Kuid raamatukogus leidub käsi-kirjalisi raamatuid ka märksa uue-mast ajast. Üks huvitavam selle-laadne näide on "Manalased" (1986), Henn Mikkelsaare koostatud Eesti kultuuritegelaste matmispaiku kajastava teatmeteose 405-lehe-küljeline käsikiri.

Raamatukogu vanimad eestikeel-sed trükised on 1804. aastal Tallin-nas ilmunud "Eestima Tallorahwa Kohto-Seädus ehk Walla.kohto Käso-ramat" ja 1805. aastast päri-nev "Eestima Tallorahwa Seädus, Moisa-wannemattest noutud ja meie Sure armolise Keisri Herrast kinnitud". Nii mõnigi välimuselt tagasihoidlik trükis võib põhjali-kumal uurimisel osutada Eesti raamatukogude ainuekssemplariks.

Kuna sajandi jooksul on riigivõim Eestis korduvalt vahetunud, siis võib raamatukogust leida väga erineva ideoloogilise taustaga trüki-seid, mille abil on püütud inimeste meeli ühes või teises suunas mõju-tada. Üheks kurioossemaks näiteks on Rahvusarhiivi raamatukogus leiduv Teise maailmasõja ajal saks-laste välja antud propagandabro-düürikene *Velikaja Otetshestvennaja Voina : Borba protiv bolševikov – dolg kapdogo patriota*, milles "põhjenda-takse", et Hitler on tõeline sotsialist.

Raamatukogu asub Eesti Rahvus-arhiivi hoone (Maneepi 4) kuuendal korrusel ning on seni teenindanud peamiselt arhiivi enda töötajaid, vähemal määral teisi uurijaid. Pole aga kahtlust, et info levimisel aja-loolaste ja ajaloo huviliste seas võib huvi raamatukogus leiduvate mater-jalide vastu tunduvalt kasvada.

P IIRILINN NARVA

18. SAJANDI REISIKIRJADES

SIRJE LUSMÄGI

RR

Narva majanduslik ja poliitiline kõrgaeg oli 17. sajandi lõpuküm-nendeil. Kroonika-kirjutaja Christian Kelch on kirjeldanud tolleaegsest Narvat kui linna, kuhu kau-banduse õitseng oli kokku toonud palju-rahvuselise elanik-konna, nii et seal võis iga päev kuulda rootsi ja saksa, soo-me ja eesti, poola, vene ja inglise keelt. /1/ Rootsi kuningas Gustav II Adolf aga plaanis soodsa asu-paigaga sadama-linna endale koguni teise residentsi asu-tada. Kuid pärast kaht Narvas toimu-nud Põhjasõja lahingut – aastal 1700 ja 1704, millest esimeses olid võidukad rootslased, teises vene-lased, muutus paljugi. Need lahingud kinnistasid küll Narva nime Euroopa ajaloo anna-lidesse, ent, sattudes Vene impeeriumi koos-seisu, kadus linna strateegiline tähtsus. Ka linnaelanikele põh-justas võimuvahetus kannatusi, kuna uus võim alustas repressioo-nidest – 1708. aastal saadeti umbes 1700 narvalast Sise-Venemaale asumisele. Alles kümme aastat hiljem tohtisid pagendatud kodu-linna naasta, kus neid ootasid rüüstatud eluasemed. Läks aega, kuni tagasitulnud suutsid oma elujärje taastada ja linna majan-duse taas kindlale alusele viia. Poliitiliselt jäi Narva aga taga-

Katariina II külaskäigu auks püstitatud auväravad. Raamatust "Das ertreute und illuminierte Narva..." (EAR)

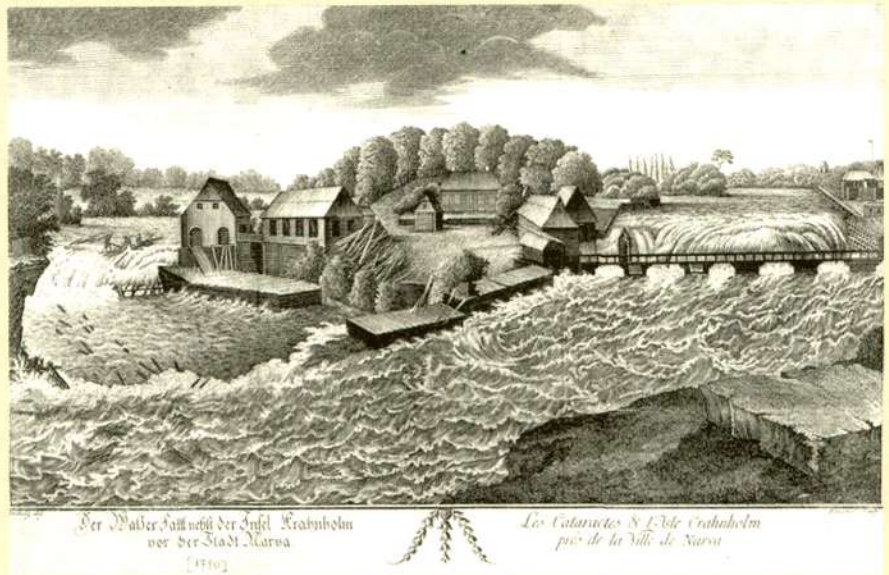
plaanile – Vene impeeriumis eelista-tati kubermangukeskusi Tallinna ja Riia. Täielikku unustusse Narva siiski ei mattunud. Mitmed kohali-kud perekonnad olid lähedalt seotud Vene õukonna ja valitsevate ringkondadega, mida nad ka oma kodulinnale privileegide hanki-misel ära kasutasid. Linn ise jäi aga endiselt oluliste ühenduste-de keskpunktiks, kujunedes nüüd üheks peatuspaigaks Euroopa linnade ja Venemaa uue pealinna Sankt-Peterburgi vahel. Kuna 18. sajandil armastati reisikirjandust, siis pani nii mõnigi sulemees peatushetkedel oma muljed külaskäigust hiljutisse lahingupaika ka kirja.

Üks varasemaid trükisõnas ilmunud kirjeldusi Põhjasõja

lahingutest veel toibumata Narvast kuulub **Friedrich Christian Weberile**, diplomaadile, kes aastail 1714–1719 esindas Sankt-Peterburgis Inglismaa kuningat George I ja Hannoveri kuurvürsti. 1721. aastal avaldas Weber esimese osa kolmeköitelisest Peeter I reformide aegsest Venemaad kirjeldavast teosest *Das Veränderte Russland*. Teine ja kolmas osa ilmusid 1739 ja 1740. Teos sai populaarseks. Seda anti välja mitu trükki ning tõlgiti prantsuse ja inglise keelde. Ka Eesti raamatukogud soetasid selle raamatu – huvi näitab küllaltki suur arv säilinud eksemplare.

Rahvusraamatukogus on Weberi teosest kolm komplekti, kusjuures esimese osa 1744 ilmunud neljas trükk on kokku köidetud teise ja kolmanda osa esitrükiga. Esimese osa esitrükk leidub Eesti Akadeemilises Raamatukogus.

Raamatus kirjeldatu põhineb nii dokumentidel, autori isiklikel kogemustel kui ka kuuldustel stiilis: keegi ohvitser rääkis mulle. Eks ühelt tublilt diplomaadilt oodatigi ju tähelepanelikkust ja andmete kogumist. Teose esimene osa on kirja pandud kroonikana, kus autori läbielatu on esitatud kõrvuti samaaegsete Venemaa ajaloo tähtsündmustega, nii nagu autor neid teadis ja tähtsaks pidas. 1714. aasta detsembris on Weber pidanud üheks olulisemaks sündmuseks Vene impeeriumis pagendatud narvalaste naasmist kodulinna. Raamatu andmeil oli väljasaadetuid 1610, nende elupaikadeks Venemaa linnad Kaasan, Astrahan, Vologda, Moskva. Esialgu näib tagasitulijaile Narva olukord sedavõrd vilets, eriti kaubanduses, et mitmed vabatahtlikult väljasaatmispaikadesse jäävad, kus neil kergem on endale elatist teenida. /2/ Weber viibis Narvas läbisõidul 1714. ja 1715. aastal, seega on tema muljed vahetud. 1715. aasta augustis sattus Weber taas teekonnal Peterburist Tallinna

Narva kosk. Raamatust "Das erfreute und illuminierte Narva..." (EAR)

Narva ja leidis linna elu-olu olevat raskemagi kui eelmisel aastal. Vahepeal oli rohkem kui 70 perekonda Kaasanist ja Astrahanist tagasi pöördunud. Nende inimeste olukord oli ränk: vaevu jätkus leiba, puudus raha, majad vajasisid parandamist, ärid ja ettevõtted uuesti sissetöötamist. Mitmed Tartust (siin: *Dörpt*) pärit väljasaadetud olid koduteel aga Narva peatuma jäänud. Autori arvates oli selleks ajaks vaid kuuendik pagendatud narvalastest ja tartlastest jõudnud tagasi koju. /3/

Weberi Venemaa-käsitluse teist ja kolmandat osa ei peeta ajalooallikana esimese osaga samaväärseks, sest Peeter I valitsusaja lõppaastaid kirjeldav teos ei tugine enam autori vahetutele kogemustele – oma silmaga nähtule. Narvalaste tegemisi on teises osas mainitud seoses Katariina I kroonimisega 1723. aastal. On tsiteeritud kaht rida tervitusluuletusest, milles truualamlikud linlased valitsejannale oma muredest püüavad märku anda:

Nun lass o höchsten Gott die Catharina leben

Ach! könnten wir der Wunsch Ihr in der Kirche geben

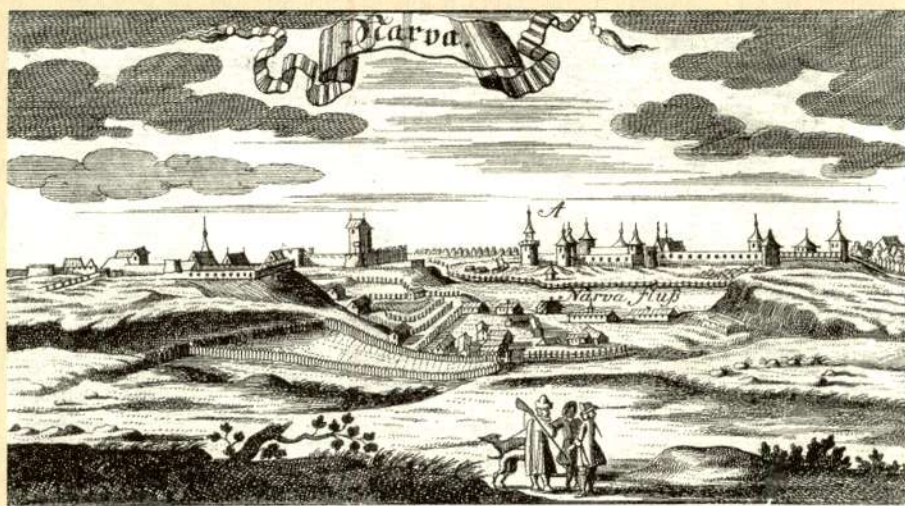
(Nüüd lase kõrge jumal Katariinat elada,

ah, saanuks kirikus me tal seda soovida.) /4/

Selle salmiga püüti keisrinnale

sündsalt meelde tuletada, et Narva luterlastel pole enam jumalakoda, kuna Peeter I andis pärast linna vallutamist nende pühakojad õigeusklike valdusse. Endisest rootsi kirikust olid õigeusklikud küll juba loobunud ja see seisis tühjalt, kuid luterlased pidid sellegipoolest oma jumalateenistusi pidama raekojas. Kiriku asjus õhkamisest ja selgitustööst üksteisele järgnevate valitsejate juures tõusis narvalastel kasu alles 1733. aastal, kui keisrinna Anna andis 25 aastat tühjalt seisnud endise rootsi kiriku saksa koguduse valdusse. /5/ Weberi Venemaa-reisikirja teist osa kaunistab gravüür Narvast, millel on kujutatud meie viiekroonise tagaküljelt tuttavaks saanud vaadet Hermanni kindlusele ja Jaanilinnale.

Inglise rännumehe **Jonas Hanway** (1712–1786) reisisihiks oli Pärsia. Läbisõit Narvast jäi selle pika reisi puhul autorile muidugi vaid episoodiks, millele ta on pühendanud pelgalt lehekülje oma mahukas reisikirjas *An historical account of the british trade over the Caspian sea, with a journal of travels from London through Russia into Persia...* (London, 1753). Rahvusraamatukogus leidub teose saksa-keelne tõlge *Zuverlässige Beschreibung seiner Reisen, von London durch Russland und Persien...* (Hamburg

Vaade Hermanni kindlusele ja Ivangorodile. Raamatust "Das veränderte Russland" 2. osa. (RR)

und Leipzig, 1754), mis kuulus varem Tallinna gümnaasiumi raamatukogule. Hanwayd, kes tegutses Londonis ja Sankt-Peterburgis kaupmehena, huvitas eelkõige kaubanduse olukord ja sellest aspektist on ta ka linna kirjeldanud. Saabunud Riia ja Tartu kaudu Narva, võeti teda oma kaasmaalase, inglise kaupmehe Thomas Winni juures lahkelt vastu. Võib-olla pärinevad ka raamatus kirjasolevad andmed Narva kohta mister Winnilt? Muidugi nii hästi-kurjasti kui need rännumehele meelde jäid – tutvustus algab eksliku väitega, et Narva on Eestimaa pealinn. Lugeja saab teada, et Narva kaubandus seisab peamiselt linal ja ehituspalgil, tuuakse ära lina ja puidu hinnad, tähtsamad kaubanduspartnerid: Holland, Inglismaa, Portugal. Kaubandusmahu langust (pole märgitud, missuguse ajaga võrreldes) näitab teele saadetavate laevade arv – varem laaditi siin aastas 300–400 laevatäit kaupa, nüüd mitte üle saja. J. Hanway teatab, et ajaloo on Narva linn tähelepanuväärne Venemaa suure kaotusega 1700. aastal, kui rootslaste eest pages 100 000 meest. See arv on tublisti ümardatud ja vähemalt kaks korda suurendatud – Põhjasõja käsitlustes on vene sõjaväelaste arvukust toodud 24 000–45 000. Autor kirjutab, et 1704. aastal nägi see linn,

kuidas õnn venelaste juurde tagasi pöördub. Kuid lisab, linn on tänu tsaari soosingule säilitanud siiski omavalitsuse. /6/ Narvast suudus inglise rännumees Jamburgi kaudu Sankt-Peterburgi. Kodumaal kogus Hanway aga kuulsust sellega, et viis dpentelmenide sekka kombe pidevalt vihmavarju kaasas kanda.

Hanway kaasmaalane **Nathanael Wraxall** (1751–1831) viibis Narvas üsna noorena. Narvat külastas ta viis kuud kestnud Põhja-Euroopa reisi ajal marsruudil Inglismaa–Kopenhaagen–Stockholm–Turu–Sankt-Peterburg–Narva–Riia–Mitau–Königsberg–Elbing–Danzig–Stettin–Inglismaa. Oma reisimuljeid jagas nooruke autor teoses *A tour through some of the northern parts of Europe, particularly Copenhagen, Stockholm and Petersburgh* (London, 1775), kus materjal on esitatud reisilt saadud kirjadena, mis oli tol ajal populaarne stiilivõte nii romaanides kui reisiraamatutes.

Samal aastal ilmus Leipzigris saksakeelne tõlge, mis leidub ka RR-is: *Bemerkungen auf einer Reise durch das nördliche Europa besonders zu Copenhagen, Stockholm und Petersburgh*. Kirjad vestavad autori reisi-seiklustest, külastatud linnade vaatamisväärsustest, lisavad nipet-näpet ajaloo ja seltskondlikest üritustest, kuhu autor sattus.

Wraxall nimetab rootslastele alistunud vene sõdalaste arvuks 100 000 – ilmselt oli see arv selleks ajaks juba legendaarne ja sügavalt rahva teadvusesse kinnistunud. Kirja vürtsitab ka paar-kolm kohalikelt kuuldud kurioosset tõsilugu ehk anekdooti, nagu neid tollal nimetati – needki on seotud Põhjasõja sündmustega. Wraxall vestab Narva rootslasest komandandist, keda Peeter I tabas öösärgis ja selle eest nüpeldas. Keegi tõeliselt viisakas ja õpetatud härrasmees aga on jutustanud talle oma perekonnaloo, Lõuna-Venemaale väljasaadetud ema ja tädiga saatuskeerdkäikudest. Tädil õnnestus vangipõlves abieluda vene bojaariga. Olles nüüd jõukas, ostis tädiga oma õe, jutustaja ema, vangipõlvest vabaks ja võttis enda juurde elama. Kui Narva elanikud keisrinna Katariina I eestkostel, kes ju sünnilt Liivimaa taluneiu (Narva härrasmehe hinnanang), oma kodudesse tagasi lubati ja neile nende vara tagastati, läks ka jutustaja ema kodulinna tagasi. Pärast Peeter I surma langes tädiga abiellunud bojaar ebasoosinguks kui vürst Menõikovi sõltlane. Narvalane teab, et pagaripoiss Menõikovist sai Peetri teenistuses riigi üks tähtsamaid mehi. Laostunud tädiga leidis aga abi oma õe majas. Autor kuulis ka lugu õnnekombel pääsenud rinnalapsest,

Narvale, kus rännumees oma teekonnal Sankt-Peterburgist Riiga vahepeatuse tegi, on pühendatud pool XII kirja /7/, kuupäevaga 31. juuli 1774. Siit võib lugeda, et esialgu vaid tunnikeseks Narvas peatuda kavatsenud autor lasi end ümber veenda ja leidis endale linnas tegevust mitmeks päevaks. Talle, nagu arvata-vasti kõigile linna külastajaile, näidati tähtsamaid vaatamisväärsusi – Narva koske ja Põhjasõja mälestuspaiku: saart, kus asetses venelaste peakorter ning nende kindlustusi. Ka

kelle jõhker vene soldat amme käte vahelt rebis ja vastu müüri viskas ning enda arvates surnult maha jättis. Lapse päästis amm, kes julges sündmuspaika naasta ja lapse üles korjata. See mees olevat elanud ka autori Narvas käigu ajal.

Vastukaaluks õuduslugudele, mida linlased oma kangelasliku mineviku tunnistusena arvatavasti nautisid, jutustab autor mänglevas toonis ka kohtumistest kohalike daamidega, kes talle sügava mulje jätsid. Pärast einet viie kohaliku daamiga on ta veendunud, et nägi siin esmakordselt "gootlikku toredust", mida mujal Euroopas enamasti vaid piltidel võib näha. Daamide riietus oli kallis ja peas kandsid nad pärlitest täistanusid, millest mõned olid 2000 rubla väärt, kaelas mitut keed jne. – ilmselt oli kunagiste vaeste väljasaadetute järeltulijate majanduslik olukord paranenud. Üks daamidest, kolmteist ja pool aastat vana, oli juba kuus kuud abielus olnud – autori teada pole see Põhja-maades harukordne või tavatu!

Nende pikantsete üksikasjade kõrval annab Wraxall ülevaate ka linna ajaloost, geograafilisest asendist ja kaubapartneritest, jutustab eeslinnast Ivangorodist ja selle kindlusest. Lugeja silme ette joonistatakse vähestel lehekülgedel terviklik pilt ühest Põhja-Euroopa väikesest, kuid keerulise saatusega linnast. Hilisemas elus oli N. Wraxall parlamendisaadik ja ajaloolane. Tema kerge sulg tõi talle ka pahandusi ja kohtuprotsessi kaela. Memuaare peetakse aga tema parimaks teoseks.

Hoopis kuivem on **William Coxe**'i (1747–1828, jälle inglane!) jutustus Narvast tema viiekõitelises Euroopa-reisi kirjelduses *Travels in Poland, Russia, Sweden and Denmark* (1784–1790). W. Coxe, kes hiljem tegi vaimulikukarjääri, reisis 18. sajandi 70-ndatel ja 80-ndatel aastal koduõpetajana oma aadli-soost hoolealustega mööda Euroopat. Tema Põhja-Euroopa reisikirjeldus on tõlgitud paljudesse keeltesse. Rahvusraamatukogul on teosest Tallinna gümnaasiumi raamatukogule kuulunud saksa-keelne tõlge *Reise durch Polen, Russland, Schweden und Dänemark*

(Zürich, 1785–1795, 5 kd.). Paari-leheküljelise ülevaate Narvast, kuhu Coxe sattus läbisõidul Sankt-Peterburgist Riiga, leiame teose kolmandast köitest. /8/ Coxe'i kirjutises on isiklikele muljetele vähe ruumi, näib aga, et autor on hästi kursis varem linna kohta kirjutatuga. Kuulsat Narva koske ei jõudnud ta vaatama minna, küll aga märgib irooniliselt, et varem on reisimehed seda suurejooneliselt (*mit Pompe*) kirjeldanud. Rootsile võiduka Narva lahingu kohta arvab Coxe, et eelkirjutanud on lüüasaanud venelaste arvuga liialdanud, 100 000 asemel oli tegelikult 32 000 võitlejat. Ka võidukaid rootslasi olevat 3000 asemel olnud 9000 meest. Coxe jutustab ajaloolise loo Peeter Esimesest, kes pärast teist Narva lahingut oma verise mõõga Narva raehärrale lauale heitis, kinnitades, et ta mõök on punane tema marodööridest sõdurite verest. Narva ise, oma valgeks krohvitud kivimajadega, jättis Coxe'ile aga rohkem saksa kui vene linna mulje.

Narva oli peatuspaigaks ka vene reisilistele teel Sankt-Peterburgist Lääne-Euroopasse ja tagasi. **Nikolai Karamzin** (1766–1826) mainib linna oma "Vene reisija kirjades" (1791), kirjeldades vastuvõttu kaupmees Crameri külalislahkes majas. /9/ "Äbariku" autor **Deniss Fonvizin** (1745–1792) jutustab kirjas kodustele (1784, juuli) teda vapustanud loodusimest – Narva koskest. /10/

Kahtlemata töid läbisõitjad Narva pürjelite ellu vaheldust. Üleüldine entusiasm aga haaras linnakodanikke siis, kui neil avanes võimalus võõrustada kroonitud päid – 18. sajandil juhtus seda korduvalt. Loomulikult polnud midagi rõõmustavat kohtumistes Peeter Esimesega, kes linnas verise mõõgaga ringi tormas, hiljem aga linlased asumisele saatis. Seevastu Katariina Teisega, kes vähemalt neljal korral Narvas läbisõidul peatus (1744, 1746, 1764, 1780), olid narvalaste suhted tunduvalt soojemad. 1780. aasta visiidile, kui Katariina Teine peatus oma teekonnal Valgevenemaale Narvas, on pühendatud anonüümne brošüür *Das erfreute und illuminierte*

Narva, oder umständliche Beschreibung der erfreulichen Ankunft... Catharina der Zweyten zu Narva... (St. Petersburg, 1780), milles kirjeldatakse keisrinnale osaks saanud truualamlikku vastuvõttu ja pompoosid auavaldusi. Brošüürile on lisatud kaks gravüüri – kuulsast Narva koskest (mida keisrinna ise vaatamas käis) ja linlaste poolt Katariina Teisele püstitatud auväravatest. Raamatukese andmeil võeti keisrinna vastu aupaukude, ilutulestiku ja kirikukellade helina saatel. Kogu aeg sagisid ta ümber aednikupoisteks ja -tüdrukuteks riietatud lapsed, kes kord moodustasid spaleere, kord puistasid keisrinna jalge ette kevadlilli. Linnaisad pidasid kõnesid, mis on brošüüris tervenisti ära toodud. Loeme, et vene kaupmehed ulatasid hõbekandikult soola-leiba, kaupmees Sutthoffi majas toimus pidusöök jne. Jõukamad kodanikud olid oma eluasemed lambikeste, lillede, girlandide, päevakohaste piltide ja loosungitega ehtinud. Vürtspoodnik Prävcke maja ette püstitatud püramiidilt võis näiteks lugeda:

*Beglückt ist diese Handel-Stadt
Die CATHARINENS Gnade hat*
(on õnnelik see kaubalinn,
kel Katariina arm.) /11/

Arvatavasti võisid narvalased 18. sajandi lõpul oma linna ja elujärgiga tõepoolest taas rahul olla – ja eks olnud nad selle ka ära teeninud.

KIRJANDUS

1. Kelch, Chr. Liefvländische Historia... Revall; Rudolstadt, 1695. lk.11.
2. Weber, Fr. Chr. Das veränderte Russland. Franckfurt und Leipzig. Th. 1. 1744. lk.31-32.
3. Samas, lk. 67-68.
4. Weber, Fr. Chr. Das veränderte Russland. Th. 2. Hannover, 1739. lk. 112.
5. Hansen, H. J. Geschichte der Stadt Narva. Dorpat, 1858. lk. 285.
6. Hanway, J. Zuverlässige Beschreibung seiner Reisen... Hamburg und Leipzig, 1754. lk. 56-57.
7. Wraxall, N. Bemerkungen auf einer Reise durch nördliche Europa... Leipzig, 1775. lk. 183-189.
8. Coxe, W. Reise durch Poland, Russland, Schweden und Dänemark. Bd. 3. Zürich, 1792. lk. 163-165.
9. Postitõllaga läbi Eestimaa. Tallinn, 1971, lk. 44-45.
10. Samas, lk. 42.
11. Das erfreute und illuminierte Narva... St. Petersburg, 1780. lk. 30.

EESTIKEELSETE RAAMATUTE KIRJASTAJA JOHANN FISCHER

LIIVI AARMA

TPÜ raamatuteaduse õppetool

Seoses tänapäeva kirjastamisprobleemidega on otstarbekas ja mõttekas uurida sama protsessi minevikus. Sajanditetagune kirjastamise ajalooline kogemus on õpetlik ning kasulik ka tänapäeval.

Eestikeelsete raamatute väljaandmist ja kirjastamist Riias pole eestikeelses kirjasõnas eraldi teema käsitletud. Teatavasti trükiti esimesed tänaseni terviklikult säilinud eestikeelsed raamatud – Joachim Rossiniuse lõunaestikeelne kodu- ja kirikuraamatust katekismus ja evangeeliumide ja epistlite raamat ning Heinrich Stahli põhjaestikeelse käsiraamatu katekismus Riias 1632. aastal. Nende raamatute trükkimine oli vahetult seotud Rootsi piiskopi Johannes Rudbeckiuse 1627. aasta visitatsiooniga Eestimaal. Rudbeckiuse visitatsiooni lõppdokumendis on sõnaselgelt öeldud, et Rootsi riik tahab edaspidi toetada vaimulike raamatute trükkimist eesti keeles, nii nagu seda Rootsis tehakse. /1/ Rudbeckiuse visitatsiooni tulemusena anti arvatavasti kirjastamistoetust 1630-ndate aastate esimestele väljaannetele Riias. Kaks Eestisse seejärel asutatud

1698. aastal ilmunud eestikeelse aabitsa kaanekukk.

trükkikoda (Tartus 1632 ja Tallinnas 1633) lubavad seletada asjaolu, miks järgneval viiekümnel aastal ei ole konkreetseid arhiivimaterjalidel põhinevaid teateid Riias ilmunud eestikeelsetest trükistest.

1680-ndatest aastatest on Riias aga trükitud hulganisti eestikeelsete kooliraamatuid, sealhulgas Forseliuse uues kirjaviisis välja antud eesti aabitsaid. Kooliraamatute trükkimist Riias on vaadelnud pedagoogikauuri ja Lembit Andresen. Tema on väitnud, et Riias anti välja eestikeelseid aabitsaid ja katekismusi ka enne 1684. aastal Forseliuse uues kirjaviisis trükitud aabitsat. Andreseni arvates trükiti eestikeelseid aabitsaid enne Fischeri trükikoja asutamist Riia

linnatrükikojas. Käesoleva uurimuse autor ei saa teaduslikult aktsepteerida pedagoogikauuri väiteid eestikeelse kirjasõna trükkimise kohta Riias Liivimaa ülemkonsistoriumi loomisest saadik, s.o. 1634. aastast, sest L. Andresen ei ole oma arvamus kinnituseks leidnud ajalooallikatele põhinevaid fakte. /2/ Probleem peitub reaalsete tõestuste leidmises ning selleks on vaja allikandmeid eestikeelsete raamatute trükkimist Riias pärast 1632. aastat, sest vahepealseid eestikeelseid trükiseid enne 17. sajandi viimast veerandit pole keegi näinud ning ükski uuri ei ole faktilist materjali nende kohta avastanud.

Teavet eestikeelsete raamatute trükkimise kohta 17. sajandi viimasel veerandil Riias leidub ajaloo üldkäsitlustes: "Eesti raamat 1525–1975", "Eesti kooli ajalugu" I ja "Eesti kirjanduse ajalugu" I. /3/ 1948. a. publitseeris Helmut Pürkop andmeid Riias trükitud raamatute kohta, mis olid Lundi ülikooli raamatukokku saabunud Pärnu ülikooli raamatute evakueerimisel Rootsi ning mille kohta koostati kataloog 1717. aastal. /4/ Raamatuloolane Endel Annus on registreerinud selle ajavahemiku kõik teadaolevad eestikeelseid trükised, sealhulgas ka Riia eestikeelsed trükised uurimuses "Eestikeelne raamat Rootsi aja viimastel aastakümnetel." /5/ Kõik eelnenud käsitlused ei ole puudutanud Riias trükitud eestikeelsete raamatute kirjastamist ajalooliste andmete puudumisel.

Ometi puuduvad ülaltoodud teabes konkreetsed allikad eestikeelsete raamatute kirjastustegevuse kohta. Enim teavet ja materjali trükiprotsessi ja kirjastamise kohta Riias on aegade jooksul andnud eestikeelse Piibli trükkimise uurimine. Eesti- ja läti keelse Piibli trükkimisel ja väljaandmisel puhkenud tüli esimese tähelepanuväärse käsitluse kirjutas Liivimaa superintendant Karl Gottlob Sonntag 1817. aastal, ajalooallikana kasutas ta Johann Fischeri sekretäri ja laekuri Emmanuel Regeri arveraamatut. /6/ Tema arveraamat on tänapäevalgi jäänud tähelepanuväärseks allikaks tõlkimis- ja kirjas-

1. Aarma, L. Ring ümber Eesti varasema trükisõna // Raamatukogu (1995) 2, 7.
2. Andresen, L. Episoode eesti kooliraamatu varasemast ajaloost // Keel ja Kirjandus (1983) 9, 496.
3. Eesti raamat 1525-1975. Tallinn, 1978, 40-42.
Eesti kooli ajalugu I. Tallinn, 1989, 178-181.
Eesti kirjanduse ajalugu I. Tallinn, 1965, 144-152.
4. Pürkop, H. Några sällsynta estniska böcker i Lunds universitetsbibliothek. - Svia-Estonica 1944-1948, 149-162.
5. Annus, E. Eestikeelne raamat Rootsi aja viimastel aastakümnetel // Keel ja Kirjandus (1991) 5, 286-288.
Aarma, L. Villem Reimani kui Forseliuse uuri ja tähtsusest Eesti kultuuri ajaloos / Eesti TA toimetised. Ühiskonnateadused. 43, 3. Tallinn, 1994, 313-314.
6. Sonntag, K. G. Versuch einer Geschichte der lettischen und estnischen Bibel-Übersetzungen. Riga, 1817, 24.

tamistööde finantskülje käsitlemisel. Selle väärtusliku ajalooallika andmed tõin uuesti tänapäevasesse teaduskäibesse tsensuuri ajaloo ning Johann Fischeri finantsilise tegevuse uurimisel Riias Läti Riigiarhiivist. /7/ Käesoleva ajani polnud eestikeelse raamatuajaloo uurijad seda kasutanud, mistõttu pole ka kirjastamise finantsilist külge käsitletud. /8/

JOHANN FISCHER – VARASE VALGUSTUSE ESINDAJA LIIVIMAAL

Riias trükitud eestikeelsete ja läti keelsete raamatute trükiks ettevalmistamise ning publitseerimise juhtfiguuriks sai Liivimaa kindralsuperintendent Johann Fischer. Kindralsuperintendendi kultuuri-alast tegevust Liivimaal on käsitletud nii Greta Wieselgren (kahes artiklis) kui ka Liivi Aarma (ühes artiklis). /9/ Läti raamatuloolane Silvia Šiško on uurinud kindralsuperintendendi trükikoja ja selle trükkali Johann Georg Wilckeni tegevust läti keelse kirjanduse väljaandmisel. /10/

12. veebruaril 1673 asus Liivimaa kiriku vaimuliku juhi kohale Johann Fischer (sünd. 1633 Lübeckis). 17. sajandi viimane veerand oli Eesti ajaloos eriti tähelepanuväärne ka kultuurilooliselt: Piibli tõlkimise kõrval trükiti uusi eestikeelsed kooli- ja kirikuraamatud, mida varasemaga võrreldes ilmus lausa plahvatuslikult. Arendati välja uus koolisüsteem, märgatavalt tõusis lätlaste ja eestlaste lugemisoskus jm. Senistes käsitlustes on nimetatud protsessi eest seisvaks isikuks Rootsi kuningat Karl XI. Selline vaatenurk tekitab käesoleva teksti autoris juba 1984. aastal Forseliuse seminari 300. juubeli tähistamisel küsimuse: miks seisis Rootsi kuningas hea ainult Liivimaa rahvaste kultuurilise ja sotsiaalse arengu eest? /11/ Samasuunalist tõusu polnud täheldatud Soomes ja Rootsis. Meenutagem Bengt Gottfried Forseliuse seisukohta koolide ja kirjaoskuse arengu suhtes Rootsi riigis 1680. aastate teisel poolel – nimelt kirjutas Forselius 28. juunil 1687. aastal: *...da doch wenn alle unnöthige Schwierigkeit gehoben würde, dermaleins kein*

Mensch so nur bey Sinnen?, gefunden werden möchte, so nichts lesen könnte, und hätte man gewiss zu ho/öhren, da es also hierin bester in Est- und Liefland als in Schweden und Finnland bisher gewesen, werde würde, da die meisten Leute nicht lesen können, wie solches bey meiner Durchreise daselbst vornommen. /12/

Kasutades varasema eestikeelse kirjasõna uurimises nii Tartu kui Rootsi riigiarhiivi allikaid, kasvas minus veendumus, et tegelikult seisis kõikide muutuste ja arengu taga kindralsuperintendent Johann Fischer, kelle tegevus oli suunatud kogu elanikkonna, sealhulgas ka maarahva juhtimisele vaimuliku kirjakuultuuri juurde. Johann Fischer pani aluse Liivimaa rahvaste kirjaoskuse märgatavale tõusule ning talurahva laiale lugemisoskusele 18.–19. sajandil. Ta rajas uue terviklikuma koolisüsteemi, milles oli tähtis koht talurahvakoolidel. Lugemisoskuse levimise ja lugemisõpetuse toetuseks asus ta energiliselt kirjastama ja trükkima

rahvakeelseid raamatuid.

Õnnestus tuvastada fakt, et Johann Fischer oli suutnud leida omaaegsest Rootsi riigi tuludest oma tegevuse tarvis kindla kuluallika ehk tänapäevases kõnepruugis öeldes, finantseerimisaluse. Nimelt sai ta 1675. aastast õiguse kasutada Riia meretollist (litsendist) laekuvatest summadest eraldatud nn. vaesterahast teatud osa rahvahariduse ja vaimuliku kultuuri arendamiseks. Litsendi ehk meretolli kui Rootsi riigikassa ühe finantsallika ajalugu algas 1626. aastast. Meretolli tuludest eraldati mitmeid sihtosi riigi mittetulunduslike süsteemide toetuseks, näiteks teede korrashoiuraha, tuletornide töö ja korrashoiu tuleraha, madalamate elanikkonnakihtide elu ja kultuuri toetuseks vaesterahajne. Professor Helmut Piirimäe, uurides Rootsi riigi finantsmajandust, on neid kuluallikaid loetlenud ilma vaesteraha kasutuse konkreetse uurimiseta ja käsitlemiseta. /13/ 1989. aastal Tartus Eesti kooli-

7. Aarma, L. Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16.-17. sajandil // Uurimusi tsensuurist. Tallinn, 1995, (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised ; 4), 36.
- Aarma, L. Kindralsuperintendent Johann Fischer - Piibli väljaandmise organisator Liivimaal // Wastne Testament 1686. Tartu, 1996, (B. G. Forseliuse Seltsi toimetised ; 2), 51-57, 117-118.
8. Läti Riigiarhiiv, f. 4038, nim. 2, s. 732, l. 76-86.
9. Wieselgren, G. B. G. Forselius und die Grundlegung der Estnischen Volksschule: Urkunden und Kommentar. - Årsbok vetenskaps Societeten i Lund. 1942. Lund, 1942, 65-128.
- Wieselgren, G. Johann Fischer und die Kulturpolitik in Livland unter Karl XI. Einige Aspekte. - Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.- 18. Jahrhundert. Uppsala, 1993, (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stokholmiensia ; 11), 293-315.
- Aarma, L. Die Zensur, die Privilegien der Drucker und die Orthographiereform in der Übersetzungsgeschichte der estnischen Bibel in der 1680er Jahren. Die schwedischen Ostseeprovinzen Estland und Livland im 16.-18. Jahrhundert. Uppsala, 1993, (Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stokholmiensia ; 11), 93-421.
10. Šiško, S. J. G. Vilkena tipografija Riga (1675-1713) // Biblioteku zinatnes aspekti Gramata-Lasitajs-biblioteka. Bibliografija. 5. Riga, 1981, 136-146.
11. Sellele küsimuse andsin vastuse ma 1992. aastal koostatud saksakeelses artiklis ning 1994. aastal publitseeritud käsitluses, kus märkisin, et "... ei ole loogiline, et kuningas vaid Liivimaal ja ainult eestlaste hariduse ja harimise eest hea seisis. Seminari asutajana võib kõne alla tulla üksnes Liivimaa tolleaegne kindralsuperintendent Johann Fischer, kes rajas Liivimaa uue haridussüsteemi. Senini on uurijad tolleaegseid erisuguseid kooli üksteisest lahuseid hoidnud ning läti ja eesti omi üksteisele vastandanud. /---/ Johann Fischer alustas kirikuorganisatsiooni ümberkorraldamise kõrval energilist koolielu korraldamist koolide sisseseadmisega kõigile elanikkonna kihtidele, esmajoones madalamate ja vaesematele. Liivimaa Konsistooriumi fondis on säilinud tema visandatud kava "Programm wegen Aufrichtung der Schulen". See programm on olnud aluseks kuninga resolutsioonile 4. augustist 1675 Liivimaa kiriku- ja koolielu ümberkorraldamise kohta. Siit nähtus, et mitte Karl XI ei alustanud reforme Liivimaal, (nii võib lugeda tänapäevastest ajalookäsitlustest), vaid Johann Fischeri ideed realiseerusid kuninglike resolutsioonide kaudu." (L. Aarma, "Villem Reimani kui Forseliuse uurija tähtsusest Eesti kultuuri ajaloos // Eesti Teaduste Akadeemia toimetised. Humanitaarteadused 1994, 43/3, 313).
12. Andresen, L. B. G. Forselius. Allikpublikatsioon. Tallinn, 1991, 52.: "Et siis ei võiks iganes, nagu ma mõtlen, ühtki inimest leiduda, kes lugeda ei oskaks ja tahaks loota ning et Eesti- ja Liivimaa võiks asi paremini minna, kui Rootsis ja Soomes senini on olnud, sest et seal enamjagu inimesi lugeda ei oska, nagu ma seda ise läbisõidul kuulnud olen."
13. Piirimäe, H. Pärnu kaubanduse suurus ja koostis XVII sajandi lõpul // Tartu Ülikooli toimetised. Vihik 223. Tartu, 1968, 105.

ajaloo üldkäsitluse tarvis materjali kogudes avastasin Eesti Ajalooarhiivi rootsiaegse kindralkuberneri arhiivis säilitatavates Liivimaa pearaamatutes teiste uurijate poolt seni kasutamata andmeid Fischeri eraldatud summadest Piibli trükkimiseks ja vaesteraha kasutamise kohta. /14/ Töötades 1991. a. Rootsi Riigiarhiivis Stockholmis Liivimaa ülemkonsistoriumi materjalidega, oli meeldiv tõdeda, et paljude põlvkondade uurijate poolt kasutatud materjalide hulgas leidis piisavalt ka neid, millele varasemad uurijad ei olnud tähelepanu pööranud. Rootsi Riigiarhiivist leidsin Johann Fischeri aruanded vaesteraha kasutamise kohta. Neid vaesteraha kui Liivimaa kultuuri finantseerimise allika andmeid polnud leidnud ega kasutanud enne mind ükski varasem Forseliuse uurija, isegi mitte Greta Wieselgren. /15/ 1991. aasta juulis Stockholmis Balti uuringute konverentsil esinesin ettekandega Forseliuse seminari asutamise oludest, kus esitasin esmakordselt oma uudsed andmed. /16/ Esimesena teiste tänapäeval ilmunud Forseliuse-uurimuste hulgas tõestasin 1992. aastal valminud, kuid siiani saksakeelsesesse käsikirja jäänud publikatsioonis, /17/ aga ka 1994. aastal publitseeritud Forseliuse seminari käsitluses konkreetset, et just vaesteraha finantsallikana ja kindralsuperintendent Fischer vaimse juhina olid Forseliuse seminari reaalsed loojad. /18/ Minu ilmunud uurimuste allikandmetel on kirjutanud 1996. aastast alates Forseliuse seminari käsitlusi Aivar Põldvee, nimetades neid oma "inspiratsiooni allikana". /19/

JOHANN FISCHERI HARIDUSTEGEVUSE ALUSED

1675. aastal asutas kindralsuperintendent Fischer Riias oma trüki-koja, kus andis välja vaimulikke trükiseid Liivimaa rahvaste keeltes. Samuti Piibli trükke, mis veel puudusid. Oma ettevõtmises toetus Fischer varasemale rahvahariduslikule tegevusele, mis oli pastorite loomingulise tõlketöö ja keeleoskuse eelduseks. Kindralsuperintendent Fischeri meeskonna pasto-

rite-tõlkijate tegevus küündis tolle aja keeleteaduse kõrgtasemele. Sellest ajast pärineb näiteks Fischeri meeskonna edumeelne põhimõte, et keelekõõsimustes tuleb lähtuda genuiinsete eestlaste keelest, s.o. keelest, mis kuulub sünnipäraselt ühe rahva juurde. /20/ See oli ju täpselt vastupidine seisukoht Põhja-Eesti pastorite arvamusel, kes väitsid, et eestlasel endal on lohakas häälamine, et eestlasele tuleb kultuurset eesti keelt alles õpetada jne. Põhja-Eesti pastorite taotlusi nimetasid Liivimaa keeleandlised pastorid lihtsalt germanismide toetamiseks eesti keeles. Liivimaa tõlkijate probleem seisnes eestlaste heal tasemel kõne- ja kirjakeele oskuse omandamises. Lõuna-Eesti pastorite otsingute tulemusi eesmärgi saavutamisel on tutvustanud Andrian Virginius 1690. aasta eestikeelse käsiraamatu eessõnas, mille tekst ei ole säilinud Eestis, küll aga Soomes. /21/

Virginius pidas kogu senist luterlikku eestikeelset kirjasõna halvaks, mistõttu ta ei imestanud, et luterlus oli maarahva seas nii vähe juurdunud. Genuiinse keele omandamise heaks eeskujuks pidas Virginius jesuiitide keeleõppimise meetodeid, sest nende raamatutes, eriti 1622. aastal Branievos (Braunsbergis) trükitud katekismuses oli nii õige eesti keel, et üks sündinud eestlane, kellel eesti keele puhtus ja ütlemissviis – *Mund-Art* oli sünnipärane, poleks paremini ja ilusamini kõnelnud. Virginiuse teateil võtsid jesuiidid rahva hulgast poisse oma kloostritesse ning õpetasid neid, saates isegi ülikoolidesse. Hiljem töötasid nad preestrite, paavstliku õpetuse edasiandjatena. Õpetatud poisid pidid omakorda koostama kirjalikke tekste, tõlkima neid emakeelest teistesse keeltesse või teiste tekste oma emakeelde. Samal meetodil õppisid preestrid nendelt noor meestelt rahva keelt, samuti õpetasid

14. Eesti Ajalooarhiiv, f. 278, n. 1, sü. XXVII-102 Spezialrechnungen 1683, S. 794 Armgelder an Herr Superintendent Fischer abgeliefert 300 Specie; sü. XXII - 52 Hauptbuch 1684, S. 54 - Schüler Unterhaltung und für Bücher 600 Rhst.; sü. XXII-104 Spezialrechnungen und Belege 1685, S. 749 - die Helffte der Licent-Armgelder zu den arme Schulen an Superintendent Fischer 603 Taler; sü. XXII - 53 Hauptbuch 1685, S. 49 - Herr Superintendent hatte vom Lizenten zum Unterhaltung Armenschüler und Bücher 1206 Silbertaler 17,45 Pf. bekommen; sü. XXII-152 Licentbuch ammo 1686, S. 59 - Armgelder in Riga und Dorpat für Superintendent 782 Rhst.; sü. XXII-105 Rechnungen 1687, S. 722 ff - Armgelder zum Unterhalt Armenschulen, davon die Helffte Dr. Superintendent Fischer bekommen 773, 8 Rhst; sü. XXII-55 Journalbuch pro anno 1688, S. 27 - Armgelder usw.
15. 1988. aastal ilmunud Helmut Piirimäe poleemilises artiklis "Kes asutas Forseliuse seminari" pole ühtki konkreetset vastust küsimusele, kust finantseeriti seminari. (Helmut Piirimäe, Kes asutas Forseliuse seminari? - Keel ja Kirjandus 1984, nr.12, 725-731) Lembit Andresen lahendas antud küsimuse, väites Bengt Gottfried Forseliuse kirjade publikatsiooni käsitluses aastal 1991, et Forselius ise finantseeris koolmeistrite seminari asutamist (L. Andresen, Kirjamees ja rahvaalgustaja B. G. Forselius, Tallinn, 1991, 17).
16. Aarma, L. The Advancement of Popular Education in Estonia towards the End of the Swedish Era (Completely new facts and newpoint about the foundation of Forselius's seminary). - Eleventh Conference on Baltic Studies in Scandinavia. Baltiska Institutet, Centre for Baltic Studies Stockholm University. Program June 13-16 1991. Stockholm, 1991, 16.
17. 1992. aasta uurimus Johann Fischerist peaks Saksamaal ilmuma esmapublikatsioonina klausliga (originallkäsitlus ei tohi ilmuda mujal esimesena).
18. Aarma, L. Generalsuperintendent Johann Fischer und das Schulwesen in Est- und Livland in letzten Viertel des 17. Jahrhunderts. Manuskript. 1992, 41 lk. Aarma, L. Kindralsuperintendent Johann Fischer - Piibli väljaandmise organisatsioon Liivimaal // Wastne Testament 1686 Tartu, 1996, (B. G. Forseliuse Seltsi toimetised ; 2), 51-57, 117-118.
19. Aivar Põldvee Forseliuse seminari käsitluses enne 1995. aastat ei sisalda tekstis ega allikates ühtegi minu poolt 1991. aastal teaduskäibesse toodud uudust (vt. Forseliuse seminarist seoses Keila 17. sajandi kultuurilooaga "Paar rännakut eesti kirjanduse koiduhämaruses" Keeles ja Kirjanduses 1989, nr. 10, lk. 604-611; 1992. aasta L. Andreseni Forseliuse raamatu retsensioonis Keel ja Kirjandus 1992, nr. 7, lk. 439-443 "Märkusi L. Andreseni raamatu ja B. G. Forseliuse asjus" (pole ühtki sõna Johann Fischerist) ning 1994. aastal Harjumaa muuseumi aastaraamatus seoses Harju-Madise kultuurilooaga "Rahvaharidusest Harjumaa rootsi ajal 1561-1710". - Harjumaa uurimusi. Keila, 1994, 29-34), küll aga on neid täielikult ära kasutanud 1996. aasta "Kleio" ning 1998. aasta Rahvusraamatukogu toimetistes avaldatud artiklites.
20. Aarma, L. Die Lesetradition in Estland in der Zwierten Hälfte des 17. Jahrhunderts // Vortrag im europäischen Konferenz des Lesens in Budapest, July 1995 (Üleeuroopalise lugemiskonverentsi ettekanne juuli 1995 Budapestis).
21. Ikola, Osmo. Vanhan etelaviron käsikirjan esipuhe // Sananjalka, 25. Turku, 1983, 134-142.

preestrid maarahvale teisi keeli – üks vana eesti talumees Tartu lähedalt olevat nõnda õppinud munkadelt ladina keele selgeks. /22/

Johann Fischer toetas Piibli eestindamisel kreekakeelsel tekstil põhinevat tõlget, sest ka Luther kasutas seda oma tõlke alusena ning tõlkida tuli genuinse teksti põhjal. Ja kui tüli Piibli tõlke põhjaeestikeelse versiooni juures heleda leegina lahvatas, siis kaebajad olid allajääjad Eestimaa konsistooriumist, kes teatasid, et Fischer on trükkunud Piibli põhjaeestikeelse versiooni, mis ei põhine Lutheri tekstil, ilma loata. /23/ Seega ei ole õige Voldemar Milleri seisukoht, et liivimaalaste poolt esitatud kaebus tuli neile Piibli trükkimise keelustamise näol bumerangina tagasi. /24/

JOHANN FISCHERI FINANTSILINE TEGEVUS KULTUURI TOETUSEKS

Johann Fischeri kohta on igal aastal Liivimaa pearaamatutes Tartu arhiivis ära toodud temale eraldatud summa vaesterahast. /25/ Johann Fischeril on tulnud vaesteraha kulutamisest kahel korral ka aru anda. Mõlemast korrast on säilinud arhiiviallikad nii Rootsi Riigiarhiivis Liivimaa ülemkonsistooriumi arhiivimaterjalide hulgas kui ka Riia Riigiarhiivis. /26/ 1683. aastaks oli Johann Fischeri kätte laekunud üheksa aasta jooksul vaesterahast 2856 riigitaalrit *in specie*. /27/ Raha oli kindralsuperintendent kasutanud koolidele, sealhulgas vaestekoolidele, õpilaste rahvuse vahel vahet tegemata. Raha ebaotsarbeka kulutamise kohta saabunud kaebuse peale palus kindralsuperintendent Fischer temale usaldatud vaesteraha summat mitte vähendada, sest sellega peeti üleval koolides keskmiselt 100 õpilast aastas, kelle hulgas oli rootslasi, soomlasi, sakslasi ja ka maarahva lapsi – *undeutsche*. Antud rahaga oli seotud ka vajalike raamatute muretsemine õpilastele. Fischer märkis, et vaesteraha oli aastatega tõusnud 1200–1300 riigitaalrile *in specie* ning soovis, et see jääks samaks, sest seoses koolide arvu

suurenemisega Liivimaal oli superintendent huvitatud ka talurahvakoolidele heade koolmeistrite kasvatamisest. Teisisõnu oli Fischer huvitatud vaesema rahva, ka maarahva hulgast talurahvakoolide õpetajate koolitamisest ning nende ülalpidamisest. /28/ Sama aasta lõpust alustas Johann Ernst Glück lätlastele koolmeistrite koolitamist Aluksnes. /29/

Kindralsuperintendent Fischerile laekunud vaesteraha summa aastatest 1683–1690 oli 4701 albertaalrit, mille kulutamise kohta on Regeri arveraamatus põhjalik kuluaruanne. 1685. aastal kasutas Fischer vaesteraha 1286 riigitaalri ulatuses. Sellest eraldati 1686. aastal Tartu talupoegade koolile 262 kappa leiba ja 6 kappa vilja (rootsiaegne mahumõõt – ühes tündris 32 kappa), rahalises väljenduses umbes 107 riigitaalrit ja 1689. a. mais 19 kappa vilja 19 riigitaalri eest, mis arveldati Riia kaudu Tartu kroonumagasinist väljaspool. Ülejäänud raha oli ette nähtud koolmeistrite ülalpidamisele, raamatute tõlkimisele, koostamisele ja trükkimisele. Koolmeistrite ülalpidamise juures oli näidatud ka kulutused raamatute jagamiseks ja annetamiseks. 217 riigitaalrit oli kulunud 4218 aabitsa ja 407 riigitaalrit 2416 katekismuse muretsemiseks. /30/

JOHANN FISCHERI TRÜKKITEGEVUSE KULUARTIKLID

1675. aastal sai Johann Fischer Rootsi kuningalt privileegi Riia trükikoja asutamiseks. Oma taotlust põhjendas Fischer vajadusega trükkida vaimulikku kirjandust, sealhulgas Piibleid Liivimaa rahvastele. Teadaolevalt saigi Fischer Piibli raamatute trükiks sihtotstarbelise summa. /31/ Planeeritud oli 6000 riigitaalrit, mis pidi laekuma nii litsendist ja mõisate taasriigistamisest (reduktsioonist) saadavatest tuludest kui ka major krahv von Mengdeni trahvisummast (1500 taalrit selle eest, et ta haavas duellil krahv Jacob Stahl von Holsteini, kes seejärel suri). /32/ Siinkohal pean oluliseks nimetada üht arhiivileidu: nimelt said Liivimaa ja Eestimaa konsistoorium peaaegu üheaegselt 1682. aasta augustis kuningalt loa ja toetuse põhjaeestikeelse Piibli väljaandmiseks. /33/ Kuninga vastav reskript Fischerile on dateeritud 1682. aasta 1. augustiga, milles kuningas usaldas kindralsuperintendentile Piibli tõlkimise ja trükkimise kolmes Liivimaal käibivas keeles – läti, tartu ja tallinna keeles.

28. augustil 1682 anti Eestimaa konsistooriumile luba ja rahaline toetus – 800 riigitaalrit 1000 eksemplari põhjaeestikeelse Piibli

22. Ikola, Osmo. Samas, 137.
23. Aarma, Liivi. Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16.-17. sajandil // Uurimusi tsensuurist. Tallinn, 1995, (Acta Bibliothecae Nationalis Estoniae ; 4), 35-38, 51-52;
- Aarma, Liivi. Die Zensur, die Privilegien der Drucker und die Orthographiereform, 421 (kaebekirjas on sõnaselgelt väljendatud, et ilma loata trükitud eestikeelne Piibel ei põhinenud Lutheri tekstil).
24. Aarma, Liivi. Tsensuur ja kirjasõna Eestis 16.-17. sajandil, 52.; Miller, V. Minevikust tulevikku. Tallinn, 1972, 115.
25. Vt. viide 13 – Eesti Ajalooarhiiv, f. 278.
26. Rootsi Riigiarhiiv, Livonica II:143.; Läti Riigiarhiiv, fond 4038, nim. 2, s. 732, l. 76-86.
27. RA Livonica II:143.
28. RA Livonica II:143.
29. Rootsi Riigiarhiiv Stockholmis. Livonica II:143 - kindralsuperintendent J. Fischeri aruanne 20. septembrist 1683. Aarma, Liivi. Villem Reimani kui Forseliuse uurija tähtsusest, 314. Aarma, L. Kindralsuperintendent Johann Fischer – Piibli väljaandmise organisatsioon Liivimaal // Wastne Testament 1686. Tartu, 1996, (B. G. Forseliuse Seltsi toimetised ; 2), 51-57.
30. Aarma, Liivi. Samas, 314.
31. Laats, Alar. 250 aastat eestikeelse Piibli ilmumisest // Keel ja Kirjandus (1989) 12, 705-719. Annus, Endel. Eestikeelse Piibli väljaandmisest ja levitamisest. Tallinn, 1990, (Eesti Rahvusraamatukogu toimetised ; 1), 12-40. Aarma, L. Die Zensur, die Privilegien der Drucker und die Orthographiereform, 402-403.
32. Sonntag, K.G. Versuch einer Geschichte der lettischen und estnischen Bibel-Übersetzungen. Riga, 1817, 24.
33. Rootsi Riigiarhiiv, riigiregistratuur, 1. august 1682 ja 28. august 1682.

väljaandmiseks. Eelnenud raha eraldamispalves väitis Eestimaa piiskop dr. Jacob Helwig, et Tallinnas on juba põhjaeestikeelne Piibli-tõlge käsikirjas täielikult olemas. 1682. aasta lõpul teatas sedasama Johann Fischer läti keelse tõlke kohta. Eestikeelse tõlke arvas ta täielikult valmis saavat 1683. aasta kevadtalvel. Kuid nagu juba piiblitõlke ajaloost teada, kulus Tallinnale eraldatud summa 1684. aasta suurtulekahjus hävinenud toomkiriku ülesehitamiseks. Põhjaeestikeelse tõlkeseisu kohta märgiti 1685. aastal kevadel, et Tallinna käsikiri on väga ebaühtlane, maa-keel tõlkimisel vaene vajalikest sõnadest ja väljenditest. Seetõttu tuleb tõlkijatel palju uusi sõnu ise luua ja teistest keeltest laenata ning nii ei tohi käsikirja trükkimise sega kiirustada. /34/

Piiblitüli käigus revideeriti põhjalikult kindralsuperintendent Johann Fischeri kulutusi. Reegeri arveraamat on märkimisväärne allikas tõlkimis- ja kirjastamistöõde finantsilise külje käsitlemiseks. Nii on Vastse Testamendi trükiloos siiani selgusetu tiraaž, mille kohta on esitatud erinevaid arve. Greta Wieselgren on väitnud, et kuningliku revisjoni järgi oli Vastse Testamendi tiraaž 800 eksemplari, kuid ta ei viita konkreetsele arhiiviallikale, vaid säilinud eksemplaride küllalt tähelepanuväärsele arvule. Fischeri aruannete järgi oli planeeritud trükiks 93 riisi paberit, sellest kasutati Vastse-Testamendi 500 eksemplari trükkimiseks 62 riisi. Märgitud oli ka paberi toomise koht – Amsterdam. Läti keelse täis-Piibli trükkimiseks oli planeeritud 1437 riisi paberit. /35/

Piibli trükikulutuste aruandes on märgitud, et 150 riigitaalri eest on muretsetud kuus tsentnerit trükigraafilisi vahendeid ja fraktuurkirjatüüpe. Materjali ei kulutatud ainult Piibli trükkimiseks, vaid ka aabitsate, katekismuste ning muu vaimuliku sisuga raamatute trükkimiseks. Kulusummad instrumentidele ning vasegravüüride ja puulõigete trükivahenditele moodustasid ühtekokku 50 riigitaalrit. Ühtekokku 600 riigitaalrilisest summast maksti trükkalile veel

teistegi trükiste trükkimise eest, mille hulgas oli nimetatud linna ja valitsuseteadaanded, statuudid jm. Konkreetset Piibli trükkimise eest maksti trükkalile Johann Georg Wilckenile ülisuur summa – 1440.75 riigitaalrit. Kahjuks ei selgu, kas kõik see oli trükkali tulu või maksis trükkal ka mingil viisil autoritele.

Fischeri enda kätte laekus kaheksa aasta jooksul sellest rahast 2700 riigitaalrit, millest 2450 taalrit oli mõeldud Piibli-trüki ettevalmistuskuludeks. Üksikutele autoritele ja ettevõtjatele kulunud summad tulid Fischeri kätte laekunud rahast. Nii näiteks maksti Riia vaestekooli õpetajale Johann Vogelile samast summast 38 nädalase peavarju andmise eest 1682. aastal läti keelse tõlkega töötanud, Kuramaal sündinud tollasele *studiosus*’ele Christian Bartholomeus Wittele ning 72 nädalase peavarju andmise eest 1683. aasta detsembrist Adrian Virginiusele. Ka kõik läti keelse ning eestikeelse ühisrevideerimise kulud kanti samast summast. Mitmel korral kuramaalaste ja liivimaalaste vahel läti keelse teksti ning kahel korral eestikeelse teksti revideerimiseks – Liepas 27. VIII–25. IX 1686 ja Pelistveres 12. I–18. II 1687. Liepa konverentsi järel kuni 4. oktoobrini 1686 peeti nn. väikest konverentsi, mille kulud (7,5 riigitaalrit) on samuti väljatoodud. /36/

Fischer alustas kohe pärast trükikoja asutamist 1675. aastal raamatutetrükkimist koolide ja kiriku vajadusteks. Paraku pole andmeid esimese aasta trükiproduktsiooni kohta säilinud. 1676.

aastast on teateid saksakeelsetest aabitsatest, Lutheri katekismusest, Taaveti laulude psalmikogudest – psalteritest, kirikulauluraamatutest jm. Fischeri trükikojas nägi esimestel tegevusaastatel trükivalgust suur hulk teadus- ja pedagoogikaalaseid raamatuid ladina, kreeka, saksa, rootsi ja soome keeles. /37/ Eesti- ja läti keelsete raamatute trükkimis- ja seejärel jaotamisandmed algavad 1685. ja 1686. aastast.

Fischeri trükikojast saadeti või müüdi kihelkondadesse aastal 1686–1690 /38/ eesti- või läti keelseid aabitsaid 3125 eksemplari, Lutheri väikest katekismust 2158, lauluraamatuid 500, psaltneid 5, Uut Testamenti 12, kirikukäsi-raamatuid 24 eksemplari.

Eestikeelseid aabitsaid ja katekismusi saadeti Tartusse, Puhja, Pelistveresse, Põltsamaale, Urvasesse, Valka, Helmesse, Vändrasse, Suure-Jaani, Pärnusse, Nõosse, Otepääle ning 600 eksemplari Põhja-Eestisse ehk Tallinna distrikti. /39/

Eelnenud andmed näitavad, et eestikeelseid aabitsaid trükiti Riias ikkagi alles 1685. aastast. Lembit Andresen toetub oma väidetes varasemate trükide olemasolule, viidates pastorite teadetele. Viimased oleval saanud Riias erinevaid eestikeelseid aabitsaid kindral-konsistooriumi aegade algusest alates. /40/ Tegelikult trükiti Forseliuse koostatud aabitsat algusest alates lõuna- ja põhjaeesti murdes. Seetõttu nende kirikute pastorid, kus elanikkond kasutas mõlemat murret, saidki eri keeltes aabitsaid.

34. Westling, G. O. F. Vorarbeiten zu der ehstnischen Uebersetzung des Neuen Testaments 1715 // Mittheilungen und Nachrichten für die evangelischen Kirche Russland. Bd. 49. Riga, 1893, 446.
35. Aarma, L. Kindralsuperintendent Johann Fischer – Piibli väljaandmise organisatsioon Liivimaal // Wastne Testament 1686. Tartu, 1996, (B. G. Forseliuse Seltsi toimetised ; 2), 51–57.
Läti Riigiarhiiv, f. 4038, nim. 2, s. 732, l. 65–68.
Wieselgren, Greta. Johann Fischer – Livlands nye apostel // Svio-Estonica XVII. Neue Folge 8. Lund, 1964, 47.
36. Aarma, L. Opus cit. 55–56.
Läti Riigiarhiiv, f. 4038, nim. 2, s. 732, l. 65–68.
37. Šiško, Silvia. J. G. Vilkena tipografija Riga (1675–1713) // Biblioteku zinatnes aspekti Gramata-Lasitajs-bibliotheka // Bibliografia. 5. Riga, 1981, 136–146.
38. Läti Riigiarhiiv, LRA, f. 4038, nim. 2, s. 732, l. 85.
39. Samas, l.
40. Andresen, L. Episood eesti kooliraamatu varasemast ajaloost // Keel ja Kirjandus (1983) 9, 496.

EESTIKEELSEST TEADUSKIRJANDUSEST

ELNA HANSSON
TÜR

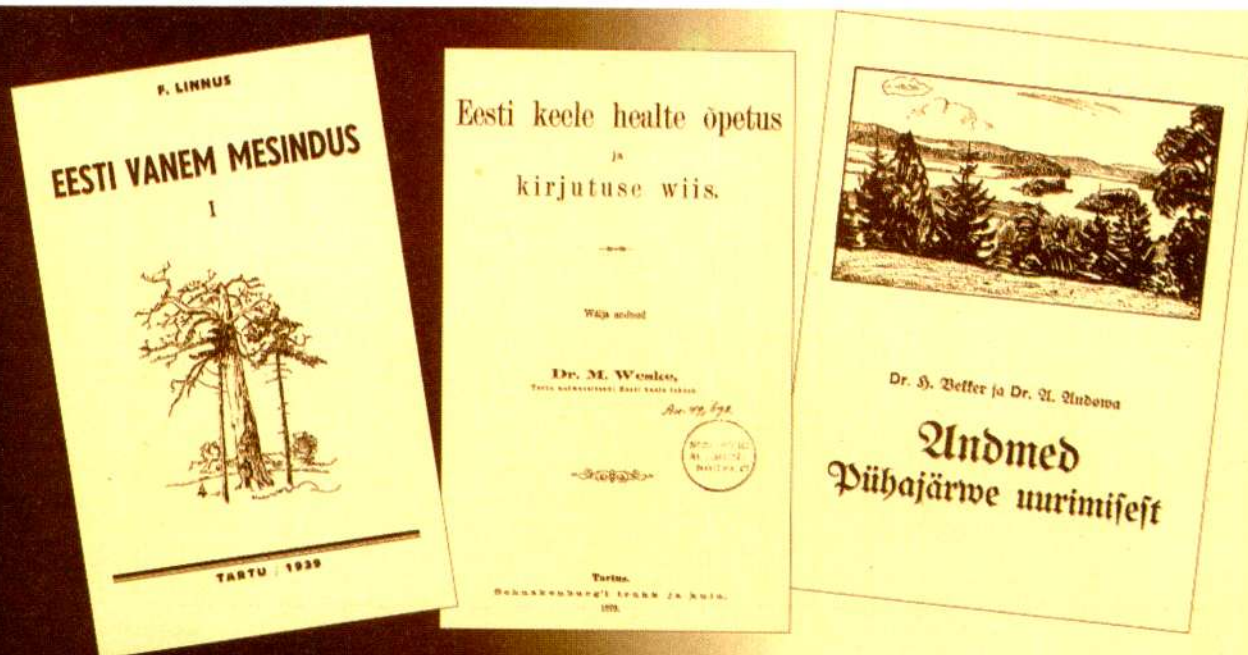
Tartu Ülikooli Raamatukogu raamatumuuseumi näitus "EESTI TEADUSE NOORUS JA KÜPSEMINE: eestikeelne trükiõnna aastani 1940 (aprill-oktoober 1999)" koostati ja eksponeeriti eeltaktina peatselt algavale Eesti Raamatu Aastale. Üheks tõukejõuks teemavalikul sai aastavahetusel 1998/99 ajakirjanduses arenenud üsna terav poleemika: kas vajatakse veel eestikeelset teadust või on õige, ja mida varem, seda parem, üle minna inglise keelele – tagamaks eesti teaduse konkurentsivõime maailmas. Jääb aga oht, et teadustöid ainult inglise keeles kirjutades ja üllitades taandub eesti keel paratamatult kõõgikeele tasemele. Sõltub ju keele prestiipt otseselt sellest, kui kõrgetes tunnetuse sfäärides seda keelt kasutatakse – kas selles keeles töötab kõrgharidus ja universitas ning ilmub teaduskirjandust. Tõstatatud mõttevahetus eestikeelse teaduse tulevikusuundadest viiski ideele koostada raamatunäitus, mis pööraks pilgu tagasi minevikku, näitaks eesti keeles kirjutatud teadusraamatu arengut ja aitaks meenutada eesti teaduse ajalugu, mis on olnud peaaegu lakkamatu võitlus oma olemasolu eest ning milles täna aktuaalne keelekasutuse küsimus polnud võõras ei nooruses ega küpsemise perioodil.

Näitusel esitatud materjali süstematiseerimisel ja järjestamisel oli eesmärgiks näidata arenevat teadust nii nagu ta vastavas ajaloolises situatsioonis tekkis ja viia edasi teadusalati kronoloogiliselt kuni pöördelise 1940. aastani. Eksponeeriti üle 500 trükise, väljas olid fotod peaaegu kõigist teadlastest, kelle teoseid esitati. Näitust ilmestasid seintele paigutatud tsitaadid õpetatud meeste mõtteavaldustest emakeelse teaduse kohta alates 1816. aastast tänaseni.

Tõelisest eestikeelsest teaduskirjandusest saab rääkida alles seoses Eesti iseseisvusaja ja rahvuskeelse ülikooliga, mis alustas tegevust 1919. aastal. Teaduskirjanduse eelastmena kujunes aga

19. sajandil välja algul eestikeelne rahvalgustuslik raamat, sajandi lõpupoole juba populaarteaduslik kirjandus, mis selgelt erines õpikute ja praktilistest käsiraamatutest. Teadusprogressi sajandi algul

jõudis algeline valgustuslik teave eestlasest talupojani tema oma keeles nende baltisaksa haritlaste sulest, kes tundsid huvi põhirahvuse majandusliku ja sotsiaalse olukorra, keele, rahvaluule ja etnograafia vastu ning soovi selle arenemist toetada. Oluliselt aitas kaasa Tartu ülikooli taasavamine 1802. a., mille tulemusena kasvas mitmekülgsede huvidega kohalike haritlaste arv. Tartu ülikooli lõpetanud Pärnu pastori J. H. Rosenplänteri toimetusel ilmus Pärnus a. 1813–1832 estofiilne teaduslik ajakiri *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache*, mis keeleteaduslike tööde kõrval avaldas arvukalt eesti rahvalaule ja kogus hulga materjali kavandatava eesti keele sõnaraamatu jaoks. *Beiträge* (1817, 8. v.) lehekülgedel ilmus ka esimene eestlase kirjutatud eestikeelne retsensioon eestikeelsele raamatule – Tori koolmeistri Andres Jervitsoni kirjavormis töö raamatu "**Maenitsused ennese läbbikatsumisse juhutamisseks**" keele kohta. Rosenplänteri peamisi toetajaid ja kaastöölisi, üks ajastu suurmehi O. W. Masing tegi tohutu töö eesti keele uurimisel ja arendamisel. Tema eestikeelne essee raamatus *Ehstnische Originalblätter für Deutsche* (1816) oli eesti keele arengu seisukohalt ennukuulatult julge katse kasutada maakeele piiratud sõnavara üleuroopaliste kultuuriküsimuste ning abstraktsete teaduslooliste probleemide käsitlemisel. Eestikeelse teaduskirjanduse väljakujunemisel kuulus esikoht keeleteadusele. Just keeleteadusega

eriti Eesti elu käsitleva teaduse edendamise. Juba 1923. a. väitis ajaloolane H. Moora: "Aga meie rahvuslikud ja kodumaalised teadused ei ole meile esimese järgu ja põhjaneva tähtsusega ainult meie endi seisukohalt vaadates, vaid neis ja enne kõike just neis suudame me midagi pakkuda ka yldinimlikule kultuurile. Sest neis ei hakka kunagi põhjalikumalt ja järjekindlamalt töötama teised." Kui jälgida eestikeelse teaduskirjanduse arengut, arstiteaduse ja loodusteaduste, põllumajanduse ja metsanduse, majandusteaduse ja statistika, teoloogia, pedagoogika ja filosoofia, kirjandusteaduse, raamatuloo ja bibliograafia, politoloogia ja õigusteaduse ning kaunite kunstide alal, nähtub, kui tähtis oli eesti teadusele kontsentreeruda oma maa, lokaalse keskkonna, maavarade, looduse, ühiskonna, oma rahvuse ja tema enesetunnetuseks vajaliku kultuuripärandi uurimisele. Kõike uut, mis maailmas toimus, haarati ja kajastati kiiresti. Paljud ulatuslikud uurimused ilmusid Tartu ülikooli toimetusel, ülikooli erialakabinetide ja instituutide väljaannetes. Loomulikult ilmus pidevalt osa teaduskirjandust võõrkeeltes, eriti rohkesti meditsiini ja loodusteaduste alal, milles anti ka olulisim panus maailmateadusse.

Eestikeelse teaduse arengule oli elutähtis emakeelse teadusterminoloogia loomine ja väljakujundamine. Oskussõnade loomise tõsise ülesande võttis endale 1907. a. asutatud üldkultuuriline ja teaduslik ühendus Eesti Kirjanduse Selts. Seltsi keeleteoimkond avaldas esimesed sõnastikud matemaatika, maateaduse ja

keemia alal seltsi kuukirjas "Eesti Kirjandus" (1909–1914). Uus ja viljakas ajajärk terminoloogia edendamisel algas 1920. a. J. V. Veski asjatundlikul juhatusel. Ühe keeleteadlase osavõtt kõigi erialakomisjonide tööst tagas oskussõnade ühtluse ja kiirendas arengut. Perioodi lõpuni valmis 40 oskussõnastikku.

1930. aastate käsitlustes teaduse arengu kohta Eestis tõdeti, et peaaegu kõigil aladel on eesti teadus saavutanud või kohe saavutamas rahvusvahelist taset. Aastaks 1940 oli eesti teadus oma parimate näidetega jõudnud maailmatasemele nii emakeeles kui ka võõrkeeltes.

Emakeelne kõrgharidus ja teadus ei olegi päris enesestmõistetavad ja kergesti saavutatavad, eriti väikerahvaste juures, kelle keelt ähvardab pidevalt degradeerimise oht. 30. novembril 1999 Tartu Ülikooli aulas toimunud rahvusvaheline konverents "Rahvuskeel globaliseerivas kõrghariduses" lahkas probleemi põhjalikult. Taas kaitsti rahvuskeelset kõrgharidust, kuna teaduse ja kõrghariduse keel on kirjakeele olulisemaid allkeeli, mis toidab teisi allkeeli ja selle ingliskeelestumisest kahjustuvad ja hääbuvad teised allkeeled. Konverentsi töö tulemusena tehti aga kompromiss, mida võib kokku võtta TA presidendi J. Engelbrechti sõnadega: "Me vajame ka oma teaduskeelt ja võtame selleks toepeltkoorma – avaldame teid nii emakeeles kui mõnes teises laialt levinud keeles, et kaalukas uurimistulemus mujal teadmata ei jääks."

Raamatukauplus EURO PUBLICATIONS

Tallinn, Tartu mnt. 1

tel. 661 2210, faks 626 7121, e-post: epeou@online.ee

**soovib kõigile raamatukogutöötajatele
head raamatuaastat!**

Uusi raamatuid meie kaupluses:

- n Michael Rush. *New Media in Late 20th-Century Art*. Thames and Hudson, 1999, 224 lk. Must-valged ja värvifotod. Hind 294 kr. Tehnoloogia mõju kunstile on tohutult laiendanud traditsioonilise maali ja skulptuuri piire. Märksõnadeks on saanud *happening*, *performance*, installatsioon, digitaalfoto ja virtuaalne reaalsus.
- n *Australia 2000*. Fodor, 1999, 624 lk. Illustreeritud, Rand McNally kaart. Hind 476 kr. Üksikasjalik reisijuht maa kohta, kuhu olümpiaaastal kindlasti soovitakse sõita.

Alates maikuust olete oodatud meie pidevalt uueneval koduleheküljel **www.europublications.ee**

Külastage meie raamatukauplust Tallinna kesklinnas ja kutsuge oma üritustel osalema!

Nõudke pakumismismestikke ja tellige vajalikke raamatuid meilt!

Nüüd müügil ka eestikeelsed raamatud.

Osühing Teek

Raamatukogude, muuseumide, arhiivide ja koolide teenindamine

- Teavikud – trükised, heli- ja videosalvestised
- Raamatukogutarvikud – raamatutoed, isekleepuvad kaitsekiled, kataloogikaardid ja palju muud

OÜ Teek

Kopli 77,

11713, Tallinn

tel. ja faks: 474 321

e-post: teek@netexpress.ee

EESTI RAAMATU AASTA 1935 RAAMATUPAREMIK

SIGNE PÄRT

EAR

EESTI RAAMATU AASTA IDEE

Mõte tähistada 400 aasta möödumist Wanradti-Koelli katekismuse ilmumisest Eesti Raamatu Aastaga tekkis Tartus 1934. a. sügisel Eesti Kirjanduse Seltsis, kus arutati korduvalt küsimust, kuidas korraldada sellest tähtpäevast suurejooneline kultuurisündmus ning kuidas kaasata avalikkust kultuuriloos olulise fakti meespidamise ja väärilisse tähistamise. Eesti Kirjanduse Seltsis võeti kasutusele ka meile tuttav mõiste – Eesti Raamatu Aasta.

19. jaanuaril 1935 kutsus Eesti Kirjanduse Selts kokku esindajad 12 organisatsioonist, et tutvustada algatajate poolt tõstatatud esialgseid juhtmõtteid ja tegevuskava. Sama kava tutvustati Tallinnas organisatsioonide koosolekul 25. jaanuaril ning valitsusasutustes. Ka viimastes oldi valmis raamatuaasta pidulikuks tähistamiseks.

1. veebruaril 1935 kogunesid Eesti Kirjanduse Seltsi ruumides 23 esindajat üle Eesti teisele koosolekule. Võeti vastu tegevuskava, mida paljundati ning saadeti organisatsioonidele ligi 400 eksemplaris. Nagu kirjutab RA kokkuvõttes Daniel Palgi: "...ühtlasi hakkas sellele tulema uusi ettepanekuid, võeti sõna korduvalt ajakirjanduses jne. Üldine tähelepanu avalikkuses oli äratatud, tugev hoog oli antud". /1/

24. märtsil 1935. a. loodi Rahvakultuuri ja Rahvarahiduse Nõukogu otsusega Raamatu Aasta (RA) aupreisiidium, eestseisus ja peakomitee. /2/ Viimasesse kuulusid esimees **Eduard Hubel**, abiesimees ja laekur **A. Veiler**, peasek-

retär **Juhan Jaik**, **Hans Männik**, **Daniel Palgi**, **August Meikop**, **Evald Martin Vender**, **Johanna Steinmann**, **Henrik Visnapuu**, **Aleksander Sibul**, **Jaan Taklaja**.

Raamatuaasta kulminatsiooniks sai 8. september 1935, mis kuulutati üleriiklikseks pühitsemise päevaks. /3/

Muude ürituste seas toimus RA logo konkurss, mille võitis J. Breiberg. Nimetatud logoga taheti esile tõsta RA-l ilmunud trükitoodang. Logo kasutamiseks kaasnes statuut, mille kohaselt tuli raamatumärgiga varustada kõik raamatud alates 33 leheküljest, lisaks ka ajakirjade aastakäigud ja üksiknumbrid, mis ilmusid ajavahemikus 25. aprill 1935 kuni 24. veebruar 1936. Raamatuaasta märki võis trükkida kaanele, tiitellehele või tiitellehe pöördele või trükise viimasele leheküljele trükitehnilistele nõuetele vastavas suuruses. /4/

EESTI RAAMATUTE PAREMIK – MÕTE IDEAAALSEST KODURAAMATUKOGUST

Kõikvõimalike raamatuga seotud ürituste ja ettevõtmiste hulgast kerkib esile Eesti paremate raamatute nimestike koostamine. Nimelt tehti Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi juurde 1931. a. loodud raamatukogude komisjonile /5/ RA Tartu komitee nimel Tartu Ülikooli Raamatukogu juhataja Fr. Puksoo poolt ettepanek koostada kaks eesti raamatute valimiku nimestikku. /6/ Esimene nimestik (100 teost) oli mõeldud laiematele ringkondadele, teine (100 + 100) oli laiema silmaringiga lugejatele. /7/ Kokkuvõttes pidid loodavad nimes-

etikud kujutama endast eestlase ideaalraamatukogu aastal 1935.

Nimestike koostamise komisjoni kuulusid kirjanik **Eduard Hubel**, haridusnõunik **Johannes Kiivet**, pedagoog ja koolinõunik **Aleksander Kurvits**, haridusnõunik **Gustav Ollik**, raamatuteadlane ja Tartu Ülikooli Raamatukogu juhataja **Friedrich Puksoo**, kirjanik **Johannes Semper**, Tallinna Keskraamatukogu juhataja **Aleksander Sibul**, põllumajandustegelane ja tollaegne majandusinspektor **Alfred Truu**, pedagoog ning Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi majandusinspektor **Viktor Viilup** ja eesti keele õpetaja **Juhan Väinaste**. Komisjoni juhatas keeleteadlane **Johannes Aavik**.

Nimestikud koostas iga liige vastavalt jagatud valdkondadele. Lastekirjandust ja usuteaduslikku kirjandust valis G. Ollik, ilukirjandust, peamiselt näitekirjandust E. Hubel, kirjandusteadus ja kunst kuulusid J. Semperi kompetentsi. Ilukirjandust (peamiselt proosateoseid) valis J. Väinaste, üldteoseid A. Sibul, ajalugu Fr. Puksoo, luulet ja keeleteadust, mõtte- ja kasvatusteadust, lasteluulet J. Aavik. Matemaatika, maa- ja rahvasteaduse, loodus- ja arstiteaduse alase kirjanduse üle otsustas J. Kiivet, ühiskonna- ja õigusteaduslikku kirjandust valis A. Kurvits ning rakendusteaduslikku kirjandust A. Truu. /8/

Esialgseid nimekirjad liideti üheks ning arutati läbi komisjoni koosolekutel kolmel korral. Seejärel saadeti need paljudele kirjanelikele, teadlastele ja kultuuritegelastele, samuti kirjanduslikele ja hariduslikele organisatsioonidele muudatus- ja täiendusettepanekute tegemiseks. Omapoolseid lisandusi (aga ka kustutusi) tegid näiteks mag. Aleksander Elango, Eesti Rahva Muuseumi direktor Ferdinand Leinbock, dots. dr. Elmar Emil Lepik, prof. Ants Oras, Eesti Kirjanduse Seltsi teaduslik sekretär Daniel Palgi, prof. Konstantin Ramul, direktor Jaan Roos, kirjanik Friedebert Tuglas, keelemees Johann Voldemar Veski. Organisatsioonidest Akadeemiline Kirjanduse Ühing, Eesti Kirjanduse Selts, Eesti Kirjanikkude Liit, Kooli-

nõunikkude Ühing, Pen-Klubi, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing.

Komisjon töötas kogutud ettepanekud läbi ning lõpetas oma töö 31. mail 1935, olles koostanud vastavalt koostamispõhimõtetele kaks nimestikku. Nende lõplikuks läbivaatamiseks moodustati uus komisjon koosseisus: J. Aavik, A. Kurvits, A. Kõrv, G. Ollik, H. Ratassepp, V. Viilup ja J. Väinaste. /9/ Komisjon käis koos kahel korral (18. ja 20. juunil) ning tegi omapoolseid lisandusi ning asendusi. /10/ 26. juunil saadeti nimestikud lõplikule kinnitamisele Eesti Raamatu Aasta Peakomiteele.

KOOSTAMISPÕHIMÕTTED

Komisjon otsustas nimestike koostamisel silmas pidada, et nendes sisalduksid vaid algupärandid, tõlkekirjandust ei vaadatud. Erand tehti vaid Aino Kallase teoste suhtes. Samuti jäeti nimestikest välja teatmekirjandus ja statistilisi andmeid sisaldavad ning õppe- ja kursuseraamatud.

Lisaks nimestikele toodi esile veel kümme teost, mis komisjoni arvates pidid olema iga toleaegse haritud eestlase isiklikus raamatukogus. Nendeks olid “Eesti Entsüklopeedia”, “Eesti Biograafiline Leksikon”, “Eesti Avalikud Tegelased”, “Eesti. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartumaa. Võrumaa. Setumaa. Pärnumaa. Valgamaa. Saaremaa jt.”, “Eesti

1920–30. Arvuline ülevaade”, “Eesti põllumajanduse statistika album”, Elmar Muugi “Väike õigekeelsuse sõnaraamat”, “EV Põhiseadus”, Piibel ja “Valitsusasutuste tegevus 1918–34”.

Loetelu lisati parimate raamatute nimestiku eessõnasse ning sisuliselt kuulusid need teosed nimestike juurde. Populaarteaduslikust kirjandusest võeti nimestikku vaid neid, mis olid omal alal tähtsed või käsitlesid Eesti ainet ning mis polnud kitsalt eriteadlastele. /11/

Nimestikud sisaldavad tänapäeva lugeja vaatenurgast kirjandusklassikat ning on arvatavasti tuttavad igale kooliõpilasele, kes aastate jooksul on pidanud lugema kohustuslikku kirjandust.

Nende nimestike põhjal valmis Eesti Akadeemilises Raamatukogus näitus “Eesti raamatuparemik. Eesti Raamatu Aasta 1935”, mis jääb avatuks märtsikuuni. Näitus kajastub ka internetis aadressil: <http://www.tatr.ee/1935/algab.htm>

1. Uus Eesti (1936), 28. märts.
2. Eesti Riigiarhiiv (ERA) F. 1093, n. 1, s. 221, lk. 31.
3. ERA F. 1093, n. 1, s. 221, lk. 30.
4. ERA F. 1093, n. 1, s. 221, lk. 17.
5. Raamatukogude komisjon loodi Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi juurde 1931. a. ning komisjoni ülesanneteks oli koostada soovitatava raamatute nimestike kodu- ja avalikele raamatukogudele.
6. ERA F. 1108, n. 4, s. 631, lk. 94-96.
7. ERA F. 1108, n. 4, s. 637, lk. 6.
8. ERA F. 1108, n. 4, s. 631, lk. 84.
9. ERA F. 1108, n. 4, s. 631, lk. 94-96.
10. ERA F. 1108, n. 4, s. 637.
11. ERA F. 1108, n. 4, s. 637, lk. 6.

Fotol vasakult: näituse koostaja Signe Pärt, EAR-i pressiesindaja Sirje Lauring Vaska ja ERA Peakomitee aseesimees Hando Runnel.

AS INEST MARKET

1993. aastal asutatud ettevõtte peamiseks toodanguks on kooli-, kontori- ja RAAMATUKOGUMÖÖBEL

Teeme ka eridisainiga kvaliteetset tellimusmööblit.

Mööbli pikaalisuse tagab metallraamistik.

Lai materjali- ja värvivalik.

Kogu toodetav mööbel on kooskõlastatud

Eesti Tervisekaitseinspeksiooniga.

Aastane garantii alates mööbli eksploatatsiooni võtmise päevast.

Varuosade tellimine ja kaasabi toodete remondil ka hiljem.

Tasumine kokkuleppel garantiikirjaga 3 kuu jooksul.

Mööbli tellimisel kuni 30. aprillini 2000 soodustus 10%.

Tallinna büroo:

Juhkentali 11, Tallinn 10132

tel.: (2) 645 9219, GSM 251 46 553

e-post: imarket@hotmail.ee

Tartu büroo:

Riia mnt. 130

tel.: (27) 380 275,

GSM 251 64 669

LUGEMISHUVI VÕIKS SÜVENDADA REKLAAMI ABIL

MÄRT VÄLJATAGA on kirjanduskriitik, kes hetkel kujundab ja ka suunab üsna oluliselt eesti kirjanduslikku maitset. Tema tihkeid intellektuaalseid arvamusi, eriti filosoofilise ja tõlkekirjanduse kohta, tasub vastava kirjanduse huvilistel jälgida. Need juhatavad originaalile lähemale ja ehk kohendavad ka meie lugemisharjumusi.

Ta on eestindanud anglo-ameerika ja iiri kirjandust ning avaldanud originaalluulet. Praegu tegutseb ajakirja "Vikerkaar" peatoimetajana.

Seekord on jutuks eesti raamat ja eesti kirjandus.

Alustuseks soovin, et avardaksite üht väikest mõtteavaldust, mille leidsin ajakirjast "Looming" (1999, nr. 11): "Loodan väga, et see /raamatuaasta/ ei kujune ainult museaalseks ja tagasi-vaatavaks ürituste sarjaks, vaid ehk saadakse isegi üle mõistatavast tõrkest meediakultuuri ees ning pannakse plakatitel raamatulugemist propageerima sportlased, missid, lauljad ja kas või Jiiri Mõis."

Milline peaks Teie meelest Eesti Raamatu Aasta välja nägema?

Seda lauset kirja pannes, oli mul silme ees plakat Ameerika Ühendriikide Infoteenistuse Raamatukogus, kus mustanahaline filminäitleja Denzel Washington poseerib, raamat käes. Alla oli kirjutatud lakooniliselt – READ! Küllap neid plakateid tehti teisigi, kuigi ma ei tea, kas see oli ühekordne või pidev kampaania lugemise populariseerimiseks Ameerikas. Nii tekkis mul tunne, et me võiksime raamatu-

aasta võimsusi ja ressursse kasutades ka oma lugemishoia- kut, mis on kehvaks minemas, süvendada ja muuta. Raamatuid ilmub ju palju, aga inimesi, kes neid mõnu ja meeldiva ajaviite pärast loeks, on väheseks jäänud. Eriti nooremate põlvkondade seas. Võib-olla saaks raamatulugemise mainet niisuguse reklaamikampaaniaga tõsta. Ma muidugi ei kujuta ette, mis see maksta võiks. Aga ma näeksin hea meelega, et tänava- nurdadel seisvad kolmnurksed postamendid, kus poliitikud end näitavad, oleksid lugemisele pühendatud, kus nn. rollimudelid või noorteiidolid – sportlased, pop- lauljad, missid – raamat käes – lugemist propageeriks. See on lihtsalt minu uitmõte, mida võib-olla kirjanduse- ja raamatuinimesed täie õigusega halvustavad, sest iga- suguse reklaami ja meediakultuuri kaasamine võib näida neile näpu andmisega vanakuradi vanaemale.

Mõte pole paha, aga mis peale reklaami suudaks meie noorte lugemissoovi tõsta?

Noorte hulgas toimib minu arva- tes kaaslaste surve. Kui üks loeb, eriti grupiliider, või kui mõni klassi popim avastab, et lugemine on kihvt, siis seda järgitakse. Kuid mul pole pakkuda selget ideed Eesti Raamatu Aasta Peakomiteele küsi- muse arendamiseks. Kuna aga asi on tõsine, siis ei maksa vahendeid liialt valida ega põlata. Arvatavasti leidub raamatulugemise väärtustami- seks ka odavamaid nõkse. Ma ei arva, et lugemisharjumise esimeses etapis oleks tähtis, mida loetakse, oluline on lugemistegevus ise. Publiku teadvusse tuleks viia aru- saam, et lugemine on mõnus aja- viide, kõik muu tuleb hiljem.

Kui 1935. aastal tähistati eestikeelse raamatu 400. aastapäeva, siis nimetas kultuuri- ajakirjandus seda kultuuriloo kõrgemaks tähtpäevaks. Kirjas on koguni niisugune lause – raamat on üks rahva iseseisvuse nurgakive. Kõlas soovitus, et väikerahvas peab raamatule kulutama suhteliselt rohkem kui suurrahvas. President Lennart Meri kirjutab oma pöördumises ERA Peakomiteele 16. detsembril 1999: "Raamatu Aasta toimkonnad peavad eesmärgiks seadma sisendada oma tööga uut eneseusku Eesti inimeste kõikumalöönud väärtushinnangutesse." Suured ja üllad sõnad – mida nendest arvata?

Ma ei oska teiste inimeste eest kõnelda, aga niisugused paraad- likud sündmused võivad ka teatud vastureaktsiooni või tõrget teki- tada. Neid võidakse isegi naljaks keerata. Pateetikaga lähenedes võib teatud potentsiaalseid lugejaid (15–25-aastased), keda n.-ö. püüda tahetakse, hoopis eemale peletada.

Te olete kahtlemata üks eesti kirjandusliku mõtte suunaja ja maitse kujundaja. Kas Teil on ettekujutus, mida eestlane loeb? Koguni, mida peaks lugema?

Ma ei tea, kas kellelgi on, aga minul selget ettekujutust ei ole. Olen küll koole külastanud kirjan- dusinimestelt kuulnud, mis noori võib huvitada. See on täiesti ülla- tav. Mõnd autorit ei teata üldse, teised aga on tuntuse barjäärist läbi

murdnud. Üldistust on raske teha, sest mul puuduvad ka raamatute läbimüügi kohta korralikud andmed, mis ka tegelikult ei näita midagi.

Kui häid raamatuid ei loeta, siis võib-olla pole nad ikkagi nii head, kui kriitikute silmis paistavad. Kriitikute mõõdupuud on ka enamasti kodukootud ja nad teevad tavaliselt eesti kirjandusele erisoodustusi.

Ma olen kuulnud, et kirjanduspealinnadest väljaspool on liikumas arvamus, nagu oleksid olemas kildkonnad, kes otsustavad asju ja määravad, millistest raamatutest kirjutatakse, missugused pälvivad auhindu. Ise kirjanduse sees seistes ma seda ei tunne. Võib-olla seesolev pilk ei lase olukorda aimata. Olen nõus, et need raamatud, mida kriitikud ja kirjanduslehed kiidavad, ei pruugi lugejat võluda, aga ma kahtlen, kas leidub neile alternatiivset kirjandust, mis võib olla Stagnaajal oli selge – olmeromaan, mida kriitikud tagusid maa sisse, läks rahvale peale. Praegu ma ei näe sellist rahvalikku jutukirjanduse nähtust, mis lugejat ligi tõmbaks. Mõnd autorit haaratatakse küll žanri tõttu, näiteks Juhan Paju, ehkki kriitika pole teda ka tõrjunud. Praegu liigub eesti kirjandus mudeli suunas, mida võib näha välismaa raamatupoodides. Raamatud on lahterdatud üldiseks (*general literature*) ja žanrikirjanduseks (krimiinullid, ulmekirjandus, armastusromaanid). Ka ei maksa imestada, et žanrikirjanduse lugejaskond on teine kui kriitikute propageeritud kirjandusel. Umbes kakskümmend aastat tagasi kirjutas Enn Soosaar laineid löönud mõtiskluse "Loomingus" (1983, nr. 2), küsides: kes on eesti kirjanik? Ta lähtus faktist, et tookord meil väga populaarset, romaanide "Kaubamaja" ja "Lennujaam" autorit Arthur Haileyt ei maini ükski soliidne ameerika kirjandusleksikon. Enn Soosaar andis mõista, et Eestis peetakse kõiki eestikeelsete raamatute kirjutajaid eesti kirjani-keks, kirjutagu nad millist jama tahes. Tollal ei olnud vahe muidugi veel nii märgatav, ei olnud ka osavaid käsitöölisi. Raimond Kaugver ju liikus sinnapoole, aga

ta pani oma romaanidesse ka iseenest sisse. Võib-olla peaks selliseid osavaid käsitöömeistreid juurde tulema – aga see on rohkem spekulatsioon tuleviku kohta.

Raamatute soovitamiseks annavad ehk igaaastased Kultuurkapitali preemiad ja teised auhinnad mingid piirjooned ette, kuigi loetavuse või läbimüügi seisukohalt autasud vist mingit rolli ei mängi.

Kuidas on lugu tõlkekirjanduse kvaliteediga viimastel aastatel? Vahepeal nuhelti välismaise ajaviitekirjanduse tõlkijaid ja väljaandjaid igas nurgast, ent soliidne tõlkemeister Enn Soosaar soovitas mõni aasta tagasi meie väljaandes valida väärtuslikuma ja vähemväärtuslikuma ajaviiteraamatu vahel.

Alustan jälle oma võib-olla ajast ja arust usuga, et parem on lugeda kõige madalamat sopakirjandust kui üldse mitte lugeda. See võib olla värv parema kraami juurde. Mul puudub ka korralik ülevaade tõlkekirjanduse ilmumisest. Näen, et esile tõstetakse "Varraku" "Irise" sarja. Kirjastus "Varrak" lõi ju oma majandusliku baasi ka nn. naistekate trükkimisega, aga nüüd avaldab tõsisemat kirjandust. Tõlkeid ilmub nimetuste poolest rohkem kui 80-ndatel, mil nimestik pidi Moskvast läbi käima. Kehvemaks on läinud aga tõlgete kvaliteet ja toimetamine. Ajaviite- ehk massikirjanduse puhul kõneldakse pidevalt inglise keele imperialismist, siin pole aga midagi parata, sest ingliskeelne ajaviitekirjandus on lihtsalt parem kui mis tahes saksa, vene, prantsuse vastav kirjandus. Asi pole ainult žanris. Massikultuur on suuresti angloameerika nähtus ja nemad oskavad seda toota. Ka filme. Kui eurooplased püüavad massikultuuri teha, siis on tulemus enamasti märksa jõledam kui ameeriklaste toodang.

Kas eesti kirjanikud oskavad ajaviitekirjandust kirjutada?

90-ndatest on meelde jäänud Lembit Uustulndi "Kiikhobune Antverpenist", mis minu meelest ei ole hästi kirjutatud. Ta oleks võinud olla kolmandiku võrra lühem – igasse lausesse oli püütud liiga

palju informatsiooni panna. *Story* oli aga iseenest hoogne. Mõni väike, armas ja üsna veenev lugu, näiteks Inga Raitari krimiinull või seiklusromaan "Meie, keda polnud" on ju päris meisterlikult kirjutatud. Küllap uued ja vanad kirjanikud näevad ajaviitekirjanduses väljakutset hakata lugejaid püüdma ja kirjutamisega raha teenima. See pole ju päris võimatu, kui mõtleme Eduard Vilde peale. Ka Kaur Kender on kinnitanud, et temal on see õnnestunud. See ei tähenda allaandmist kvaliteedis, vaid lugejat võrgutava kirjutamisstiili äraõppimist. Kui keegi on juba pappi kokku ajanud, siis võib see kutsuda järele tegema. Seni on küll vist raamatutega raha teinud peamiselt *new age* i laadis kirjutaja (Viilma, Aarma, Luhaäär). Aga proovida tasuks teistelgi.

1935. aastal valiti ka eesti raamatute paremik, ilukirjanduse esireas oli Eduard Bornhöhe "Tasuja" ja August Gailiti "Toomas Nipernaadi", Tammisaare koht oli kolmekümnendate seas. 1975. aastal, kui märgiti 450. aastapäeva, osutati Aadu Hindi romaanile "Tuuline rand" ja Paul Kuusbergi mitmele teosele, mis olid eelnenud paari aastakümne parimad. Taas on tehtud ettepanek avaldada arvamust teemal "XX sajandi hea eestikeelne raamat". Mida Te selle peale kostate?

Minu valik on sealsamas tsiteeritud "Loomingus" ära toodud ja ma ei hakka seda kordama. Ma nimetasin analüüsivõime, subjektiivselt kümme 80-ndate ja kümme 90-ndate teost. Viimasel juhul luule ja proosa eraldi.

Kardan, et sajandivalikut on keeruline teha. Võrreldes 1935. aastal tänasega, oli eesti kultuur siis noor, hõlmatav ja hubasem. Praegu räägitakse palju pluralismist, postmodernismist jne., tehakse sõnu, aga mingi iva selles pluralismis on siiski sees. Selles olukorras ei ole lihtne hakata kuidagi riiklikult määrama, millised sada algupärast eestikeelset raamatut peaksid igas kodus olema. Tuleks ehk hoopis hoolitseda selle eest, et teatud klassika-

lised teosed oleksid pidevalt müügil. Üksmeelt on selleski valdkonnas raske saavutada juba seepärast, et nimestikku pääsime muutuks erakirjastustele üsna oluliseks äriliseks küsimuseks. Teisest küljest peavad rahvaramatukogud aga oma kogusid komplekteerides kogu aeg laveerima loetavuse ja kunstiväärtuse vahel. Nad peavad ju oma kesiste summade piires rahuldama lugejate soove – ostma *new age*'i ja eneseabiraamatuid, hoolitsema, et koolikohustuskirjanduse kõrval oleksid esindatud veel mõned väärtteosed, isegi kui neid kogu aeg ei loeta. Aga kunagi võib ju tulla noormees, kellele avab näiteks Marcel Prousti lugemine ukse hoopis teise maailma. Ning ta elu osutuks hoopis vaesemaks, kui ta poleks lugenud "Soodomat ja Komorrat" ja "Swanni armastust".

Riik võiks ju ka tsentraliseeritult kirjastuste koostatud nimestikest klassikat ja muud vajalikku kirjandust osta ja raamatukogudele anda, see oleks kergenduseks kirjastajatele ja väikeraamatukogudele. Nõnda ju kolmekümnendatel kuuldavasti toimiti. Olen Johannes Semperi kirjavahetusest lugenud üht pahameeleavaldust, kus koolide soovitusnimestikku ei sattunud (tema arvates mässumeelse sisu tõttu) Emile Zola "Söekaevurid" ja Stendhali "Punane ja must".

Hiljuti toimus Tallinnas kirjandusnähtus – või tuleks seda nimetada kunsti-, ehk koguni virtuaalraamatu sünniks? – nimelt esitlesite Linna galeriis oma sonetikogu "Sada tuhat miljardit millenniumisonetti". Kuulsin raadiost, et Teie raamatu võib ribadeks lõigata. Kuulates tundus jutt kõledavõitu, raamatut vaadates leidisin sealt isegi käärde märgi. Ja uue kogu lugemine pole lähemal uurimisel niisama lihne. Küsiksin, kumba siis eelistada, kas arutisse riputatud teksti või püha raamatut ennast, mis muuseas näeb ilus välja.

Võtke mõlemad. Raamat on rikkam kui internetilehekülj, sest sealte leiata ka järelsõna (ehk kasu-

tusõpetuse – toim.) ja kümme algsonetti. Kuid võrguleheküljel võib kombinatoorikaveskis läbi jahvatada soovitud riimiskeemi järgi astronoomilise arvu võimalusi – arvuti genereerib üha uusi tekste. Ses mõttes on raamatukujuline variant jälle vaesem. Raamatus võib asendada esimese rea ainult esimese reaga ja teise rea ainult teise reaga, kui nad kõik on lahti lõigatud. Ma olen püüdnud teha algsonetid nii, et neis oleks ikka mingi mõte sees, mis jätkuks ka pärast kombinatsioonide tekkimist – võib öelda, et annan pärlid ette, lugeja mõtleb sinna juurde neid ühendava niidi.

Lennart Mänd, kes selle installatsiooni teostas, on kõite- või raamatukunstnik – nii et see on pigem ikka raamatulaiendus. Ka seda suurt seinat, mis oli galeriis eksponeeritud, võib võtta raamatuna, nagu võib raamatuna võtta ooteruumides väljapandud sõidutabeleid. Muidugi ei ole see mingisugune kirjanduse või raamatu tuleviku peatee, lihtsalt väike eksperiment, mida on mujalgi korraldatud.

Kas ma äkki pean hakkama muretsema (eesti) raamatu kadumise pärast, sest mina ei viitsi arutist vabatahtlikult tekste lugeda. Töö tarvis pean seda nagunii tegema.

Seda ohtu, et arutist lugemine raamatu lugemise välja tõrjuks, praegu veel näha ei ole. Isegi Bill Gates, kes peaks arvutiga kõige rohkem sina peal olema, ütles ühes kõnes, et üle kahekümneleheküljelised tekstid trükib ta välja. Mina ise trükin üle viieleheküljelised tekstid välja, ja ma ei tea ühtegi inimest, kes viitsiks sadat lehekülge arvutiekraanilt lugeda. Kuni pole leiutatud ekraani, mis võimaldaks teksti mugavalt lugeda, on raamat asendamatu ja arvuti teda välja ei tõrju. Ma arvan siiski, et televisiooni põhjustatud murrang on märksa võimsam, ja arvuti ei pääse veel ligilähedalegi sellele, mida põhjustas niisugune kole asi nagu telekas sajandi keskel. Mõned inimesed puhuvad üles apokalüptilist hirmu, et arvuti neelab raamatu,

nii nagu iga tehnilise uuenduse puhul aimavad mõned kaasnevad tohutut mentaliteedimuutust.

Näite uskuvat reklaami jõusse, mida raamatuinimestele soovitatakse, aga kuidas on lugu ajakirja "Vikerkaar" lugemisega? Minu nappidel andmetel peetakse teda natuke keeruliseks ja kindla adressaadiga lugejatele. Kõik pole ka ilukirjanduse valikuga rahul.

Mu tädi, kes on Saaremaal raamatukoguhoidja, on rääkinud, et näiteks anarhismi laiemalt käsitlev number (1998, nr. 1–2) on ribadeks loetud. Tulevad noored, panevad imiku laua peale ja tellivad ajakirja, kuigi see pole kerge lugemine – pigem akadeemiline. Seega on mõni number kultuslikuks muutunud. Küllap nimetatud teema tabas midagi olulist ja osutus nõutavaks ka inimeste hulgas, kes muidu suurt midagi ei loe. "Vikerkaar" ei tohi mingil juhul loobuda aga algupärase kirjanduse lehekülgedest (mis on küll kõige rohkem kriitikat pälvinud), sest suur hulk meie lugejatest on filoloogid-kirjandusinimesed. Ja neid inimesi ei tohi me eemale peletada, siis on ajakirjal lõpp käes. Kujutlus "Vikerkaarest" kui kohast, kus avaldatakse roppu ja rämedat naturalistlikku proosat, ei vasta ajakirja tegelikule sisule. Me püüame teemasid laialt katta, alates osutatud anarhismist evolutsiooniteooria, ajaloo ja valgustusaja suurte nimedeni välja. Häda on lihtsalt selles, et nooremalt ilukirjandust on vähe ja seepärast täidame ajakirja esimest poolt sageli eksperimentaalkirjanduse ja luule tõlgetega. Sellel on oma tugev õigustus, sest tõlkeluulet ju raamatu kujul peaaegu ei ilmu. Võib-olla kaasaegsema noorema põlvkonna kirjandus on tõesti mõnes mõttes unarusse jäänud, kuid "Loomingu" kirjastamispoliitika on küllalt tolerantne, sinna on debütandil vahel lihtsamgi pääseda. Nii et me pole enam uue kirjanduse ainus taimelava, nagu varem tuli olla.

Juttu ajas Maire Liivamets

PÄTSIST JA TEMA KIRJATÖÖDEST

TOOMAS KARJAHÄRM

Konstantin Päts. Eesti riik I. Koostanud Toomas Karjahärm, toimetanud Katre Ligi. – Tartu: Ilmamaa, 1999. 520 lk. – (Eesti mõttelugu 27).

HINNANGUD PÄTSILE ON VASTUOLULISED

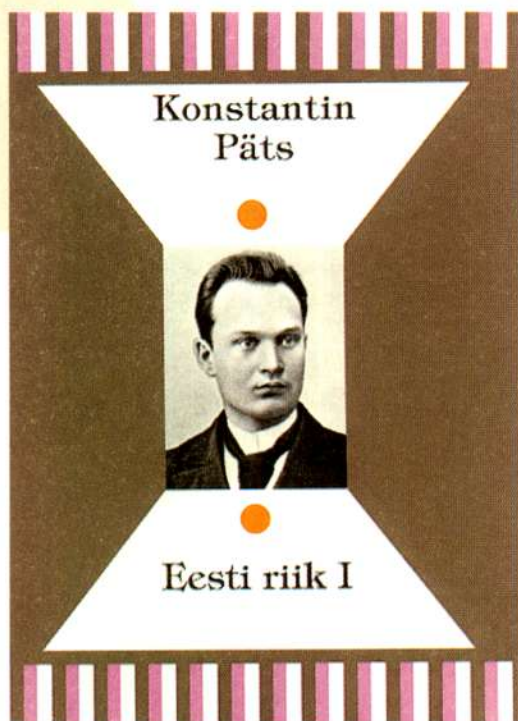
Eesti riigimeestest on Konstantin Päts (1874–1956) üks tuntumaid. Peaaegu poole sajandi vältel avaldas tema tegevus eesti rahva saatusele kõige otsesemat mõju. Ta oli rahvusliku opositsiooni üks peamisi juhte tsaariajal, Eesti Vabariigi esimene peaminister ja esimene president. Päts oli riigitüüri juures kauem kui ükski teine eesti poliitik. Just tema õlgadele langes paljus raskete ja nii mõnigi kord poleemiliste otsuste vastuvõtmine otsustavatel hetkedel ja kriisiaegadel, näiteks Vabadussõja alustamine, 1934. aasta võimuhaaramine ja vastupanuta alistumine 1940. aastal. See tõsiasi on andnud talle eriomase oreoli. Nõukogude okupatsiooni aastail oli ta paljudele eestlastele iseseisva Eesti sümboliks. Tema maiste säilmete Venemaalt kojutamine ja muldasängitamine Metsakalmistule 1990. aasta oktoobris oli laulva revolutsiooni ja taasiseseisvumise ülevamaid hetki.

Arvukate toetajate ja poolehoidjate kõrval on Pätsil olnud rohkesti vastaseid ja oponente, alates kommunistidest ja lõpetades vapsidega. Tuntud on Pätsi ja Jaan Tõnissoni vastasseis. Pätsi on nimetatud Eesti suurimaks riigimeheks ja iseseisvuse isaks. Teisest küljest on tema tegevusele antud karmilt hukkamõistvaid hinnanguid. Talle on ette heidetud võimu usurpeerimist, korrupsiooni ja riigi äraandmist. Vaidlused Pätsi poliitilise

pärandi hindamise ümber on kestnud tänaseni. Sageli domineerivad neis emotsioonid, poliitised sümpaatiad-antipaatiad ja must-valged hinnangud. Ajaloolase Magnus Ilmjärve poolt Venemaa arhiivides avastatud dokumendid Pätsi kontaktidest Nõukogude saatkonnaga tekitasid avalikkuses elavat huvi ja vastukaja. Kõmuhimulisele meediale oli see tõeline maiuspala.

Tõepoolest, riigimehe maine võib kujuneda mitmel viisil ja vaevalt saab niisuguse suurusjärgu poliitikut hinnata üheselt. Tervikuna on Pätsi elukäik ülev ja traagiline. Talle sai osaks riigimehele üsna ebataoline ja vastuoluline saatus. Talle langes osaks õnn muuta tõelisuseks oma põlvkonna kõige julgemad unistused omariiklusest ja iseolemiseks, aga ühtlasi näha kogu ehituse kokkuvarisemist, Eesti riigi hävitamist võõra võimu poolt, kes kasutas teda kattevarjana oma kuritegelike plaanide elluviimisel.

Vale oleks väita, et Pätsist on vähe kirjutatud. Lühemaid või pikemaid biograafiaid üllitati juba 1930. aastail. Ent need pole vabad ühekülgusest, müütidest ja poliitilistest spekulatsioonidest ning kannavad autoritaarse ajajärgu sotsiaalse tellimuse pitsert. Suhteliselt heatasemeline on Eduard Laamani "Konstantin Päts. Poliitika- ja riigimees" (1940), ent seegi pole vaba panegüürkast. Pätsist on

juttu ka paljudes pärast sõda paguluses ilmunud mälestustes, kus tema tegevust hinnatakse väga erinevalt, ja sõltuvalt sellest, milline on kirjutaja taust. Tänapäeva nõuetele vastav biograafia temast, nagu teistestki Eesti väljapaistvatest poliitikutest, puudub seniajani. Niisuguse maailmas ammu laialt levinud panri viljelemine pole Eestisse veel jõudnud.

PÄTSI VAIMNE PÄRAND ON VÄHETUNTUD

Veel vähem on avalikkusele kättesaadav olnud Pätsi enda loomine, tema vaimne pärand, mille tähtsust on raske ülehinnata. Õigupoolest peitub selles suuresti võti Pätsi ühiskonnaavaadete avamiseks ja tegutsemismotiivide mõistmiseks. Isegi eriteadlased-uurijad on tema loomingu vähe kokku puutunud. Üks põhjusi on kindlasti olnud eksiarvamus, et Päts, kes oli eeskätt poliitika praktik, ei anna töödes midagi väärtuslikku ühiskondliku mõtte seisukohalt. Teiseks põhjuseks on olnud raskused autorluse tuvastamisel.

Tegelikult on Pätsi vaimne pärand ulatuslik ja mitmekesine, ulatudes mitme tuhande lehe-

küljeni. Sinna kuuluvad ajalehejuhtkirjad ja artiklid, raamatud ja brošüürid, eessõnad ja kommentaarid tõlketeostele, kõned ja üleskutsed. Nii nagu tema poliitiline karjäär jaotub kaheks, nii jaotub kaheks eripalgeliseks osaks – iseseisvusele ja Eesti Vabariigi aegseks – ka tema kirjalik looming. Kirjastuses “Ilmamaa” “Eesti mõtteleo” sarjas ilmunud kaheköiteline Pätsi (valitud) tööde kokkuseade vastab sellele jaotusele. Kuna Pätsi teened on olnud eriti suured Eesti iseseisvuse ettevalmistamisel ja omariikluse ülesehitamisel, siis kannab teos pealkirja “Eesti riik”.

1999. aastal ilmunud esimeses köites on avaldatud valik tema kirjatöödest aastail 1901–1916. Need on peamiselt artiklid tolle aja eesti juhtivatest ajalehtedest “Teataja” ja “Tallinna Teataja”, mida Päts ise toimetas, ning “Peterburi Teatajast” (“Pealinna Teataja”), millele ta tegi kaastööd poliitilise põgenikuna 1908–1909 Soomes viibides.

Peaaegu kõik Pätsi ajaleheartiklid on anonüümsed juhtkirjad, nagu tol ajal oli tavaline ja ainult harva kasutas ta pseudonüüme, millest kõik pole teada. Pätsi autorlust on aidanud kindlaks teha tema isikufondi (Eesti Riigiarhiiv) materjalid, mälestused ja muud kaudsed allikad.

Päts järgis eestlaste ärkamisajast juurdunud traditsiooni, et ajalehe-toimetaja on erakonna juht ja avaliku elu keskne tegelane. Õppinud Riia vaimulikus seminaris ja omandanud Tartu ülikoolis juristi kutse, sai temast sajandi algul eesti haritlaste rühmituse juht Tallinnas. Õigusklikule Pätsile lehe väljandamiseks luba andes ootasid võimud tsaaritruu ja venemeelse ajalehe sündi. Neil tuli pettuda. Pätsi peatoimetamisel ilmunud “Teataja”(1901–1905) oli radikaalne rahvuslik ajaleht, mis suhtus kriitiliselt valitsevasse korda, tõstis esile majandus- ja sotsiaalküsimusi ning valmistas pinda 1905. aasta revolutsioonile. Kuigi Päts ise oli oma poliitilistelt vaadetelt liberaal, andsid toimetuses tooni sotsialistid ja pahempoolsed

tegelased – M. Martna, E. Vilde, H. Pöögelmann, O. Münther. Erimeelsustest rahvusliku poliitika küsimustes tekkis peagi äge sulesõda Tallinnas ilmuva “Teataja” ja Tartus ilmuva “Postimehe” vahel, nn. majandus- ja aatemeeste vahel.

AJAKIRJANIKUTÖÖ

Pätsi lehetöö kohta on avaldatud mitmesuguseid arvamusi. Kaasaegsed on hinnanud tema artiklite veenvust ja jõulisust. Toimetuse liikme E. Virgo mälestustes on kirjas, et peatoimetajal olnud lehega tegelemiseks vähe aega ning artiklite sepitsemine näis autorilt “alati väga palju aega ja vaeva nõudvat.” Vilde mäletas Pätsi ajakirjanikupõlve algust nii: “Peatoimetaja esimesed artiklid ei rahuldanud mind. Nad tundusid, eriti vormilt, saamatuna ja elutuna. Järgutuksi puudus – kogu artikkel oli rida-realt ühesõõmuliselt kokku lahmitud. Nii olla ta ülikoolis harjunud professorite loenguid rutuga kolleegiumihefti üles tähendama, oli Pätsi vastus minu etteheitele. Ta kirjutas ju esimest korda, lage vähemast kui vilumusest! Tuli siis parandada ja kohendada, mis ta hommikul öötööna – Päts taotses koduses vaikuses õhtuti ja ööseti töötada – toimetusse tõi, iseäranis keelelist nõtkumatust siluda. Aga Konstantin edenes ja arenes üllatava rutuga. Juba hakkas keel viluma, artikkel kujukust ja värvingut võtma, juba seltsis poleemikasse löögivalmidus ja veenev hoogsus. Kvantumilt ei olnud Pätsi lehetöö mitte väga ulatuslik, sest ta praktiseeris selle kõrval ka advokaadina kui kadunud Jaan Poska abiline, kvaliteedilt aga seda tõhusam.” (K. Päts. Tema elu ja töö. Kaasaeglaste mälestusi. Tln., 1934, lk. 84–85.)

Nii oma kirjatöodes kui ajalehte tervikuna toimetades pidi Päts arvestama esmajoones tsensuuriga. Poliitiline ajaleht pidi oma suunda maskeerima, kõnelema lugejaga vihjamisi ja ridade vahelt. See eeldas pidevat manööverdämist lubatu ja mittelubatu piiril, kusjuures see piir oli sageli üsna ähmane ja sõltus tsensuri tõlgen-

dusest. Keelatud ainevaldkondi oli rohkesti. Kindlasti ei tohtinud vähemalgi määral heita varju tsaarile ja tema perekonnale, riivata kõrgemaid võimumehi, riiklikku korda, õigeusu kirikut. Keelatud oli kõik, mida võis tõlgendada kui klasside, seisuste ja rahvuste vaheliste “kirgede õhutamis”. Seevastu oli lubatud arvustada konkreetseid kitsaskohti baltisaksa aadli juhitud maa- ja linna omavalitsuses, samuti luteri usu kirikut, sest neid nägid võimud takistust Balti provintside venestamisel ja impeeriumiga tihedamal ühteliitmisel. Neid vastuolusid ja hõõrumisi Vene keskvalitsuse ja baltisaksa ülemkihtide vahel kasutas Päts osavalt ära oma lehes, suunates kriitika teraviku esmajoones baltisaksa mõisnike ja linnaaristokraatia privileegide pihta.

LEMMIKTEEMA – OMAVALITSUS

Millest Päts kirjutas? Võib öelda, et peaaegu kõigest, mis eesti ühiskonda erutas, poliitikast, majandusest, kultuurist. Päts adresseeris oma kirjutised kõige erinevamatele ühiskonnakihtidele – haritlastele, talupoegadele, käsitöölisele, vabrikutöölisele. Ta võttis sõna maa-, rahvus- ja tööliküsimuses, kirjutas koolist ja kirikust. Kõnealusena raamatus on Pätsi kirjatööd liigendatud temaatilis-kronoloogilise printsiibi järgi viide osasse. Koostaja on lähtunud taotlusest katta kõik olulisemad teemad, tuua lugejani esinduslik valik ning vältida seejuures sisulisi kordusi.

Pätsi biograafiast on teada, et õpingute ajal Tartu ülikoolis paelus teda eriti Rooma õigus, *Corpus Juris Civilis*, millele tugineb balti eraõigus, mis oma tuhandete paragrahvidega oli keerukamaid ja kasuistlikumaid kogu maailmas. Kindlasti oli Päts balti erikorra õiguslike aluste parimaid tundjaid ja see kajastub ka tema kirjatöodes. Ta selgitas ja tõlgendas kehtivaid seadusi eestlaste huvides, andis neile, ja eriti talupoegadele nõu, kuidas paremini oma huvisid kaitsta ja mõisnike survele vastu seista. Niisugune rahvalugustus-

lik suund on eriti märgatav tema enne 1905. aasta revolutsiooni kirjutatud artiklites (vt. V ptk. "Maaõigus").

Pätsi on õigustatult peetud riigiehitajaks. Eriti tähtsaks pidas ta eestlaste võimu juurde pääsemist ja "kindlate asutuste" loomist (vt. III ptk. "Kindlad asutused"). Äärmiselt paindliku poliitikuna läks ta selle nimel kompromissidele ja kuulutas valmisolekut "tantsida kasvõi vanakuradi vanaemaga", kui see aitab sihile jõuda. Suures osas tänu "Teataja" kihutustööle õnnestus eesti-vene blokil 1904. aastal saavutada võit linnaomavalitsuse valimistel Tallinnas ja võim sakslastelt üle võtta. See oli tõusva eestluse esimene suurem poliitiline võit.

K. Päts oli veendunud demokraat ja pooldas Venemaal parlamentaarse konstitutsioonilise riigikorra ja kodanikuõiguste sisseseadmist Lääne demokraatiate järgi. 1905. aastal kritiseeris ta teravalt Venemaa poliitilisi olusid, valitsuse tegevust ja vähemusrhuvaste venestuspoliitikat ääremaadel. Eriti südamelähedane oli Pätsile Baltimaade omavalitsuse reformi küsimus, millele ta pühendas suure hulga oma artiklites. Pätsi taotluseks oli Baltimaade omavalitsuste ümberkujundamine ajaloolise järjepidevuse alusel, ent nii, et kohalik võim läheb eestlaste ja lätlaste kätte. Soome autonoomse omavalitsuse kord pidi selles olema eeskujuks.

1906. aastal Šveitsis paguluses olles kirjutas K. Päts: "Meie väikesel rahval ei ole võimalik olnud omale iseseisvat valitsust luua. Ajalugu on meie vastu kare olnud: rahva nooruse koidikul toodi võimavalitsus meie maale, ja see ei taganenud mitte heatahtliselt oma kindlatest kantsidest. Vabadusetung suruti igal viisil toorelt maha. Kuid ta kasvas meie rahva salajamates soovides seda suurema jõuga. Teda ei suudetud viimaks katte all kinni hoida, ja ta avaldas ennast otse loodusliku väega üleüldise vabadusevõitluse ajal [- -]. Nüüd on ainult ajaküsimus, millal meie rah-

vas oma koduses omavalitsuses peremeheõigused oma kätte võtab. Kaugel ei ole see kaua oodatud aeg mitte enam." (A. Damaschke "Kogukondlise omavalitsuse ülesanded. Tln., 1908, lk. 8.)

Soomes kirjutatud raamatus "Maa-küsimus" (1907) nõudis Päts Eestile poliitilist autonoomiat ja üldise valimisõiguse alusel moodustatud ning kohalikes küsimustes seadusandluseõigust omavat maaomavalitsust, milles kõik kohalikud rahvused ja seisused oleks esindatud nii, nagu on esindatud soomlased ja rootslased Soome seimis (vt. "Kuidas tuleks meie maaolusid uuendada?").

EESTLASED TUGINEGU OMA JÕULE

1905. aasta revolutsioonile järgnenud reaktsiooni aastail kutsus K. Päts eestlasi üles organiseeruma, looma vabatahtlike organisatsioonide võrku üle Eesti ja koonsuma keskseltside ümber. Vene mõju kasvu ja vene hariduse domineerimise tingimustes pidas Päts tähtsaks vaimset ühendust Lääne-Euroopaga. Ühe võimalusena nägi ta siin haritlaste õppereise läände. Eriti oluliseks pidas ta lähenemist Soomele. "Peterburi Teatajas" esitas ta 1909. aastal Eesti-Soome koostöö ulatusliku kava (vt. "Soome-eesti sild").

Seoses eestlaste rahvusliku liikumisega paelus Pätsi küsimus rahvuste õiguslikust seisundist Vene riigis, mida ta võrdles Lääne-Euroopaga. Päts nentis, et Venemaa ei tunne veel rahvast kui õiguskandjat, sest nii kaugelt ei ole Venemaa õiguslik kord veel arenenud. Ta pakkus välja rahvussuhete korraldamise ideaalse mudeli, mille järgi paljurahvuselistes riikides peaks riigi ülesandeks olema rahvuste huvide tasakaalustamine; ühtegi rahvast ei tohi kuulutada valitsevaks, riigivõim peab toetama kõigile rahvustele, kellest aja jookul kujuneb "ühine poliitikaline riigirahvas".

Eestimaa talurahva vabastamise 100. aastapäeva puhul märkis K. Päts, et eestlaste edusammud on

saavutatud peamiselt ilma välise abita ja edaspidigi tuleb loota ainult iseenda jõule.

Üsna tähelepanuväärsed on Pätsi arutlused kultuuri, hariduse ja üldse vaimuelu üle. Päts kõneles eesti haritlase kõrgest kutsumusest teenida rahvast, kutsus üles asutama uusi koole ja kultuuriseltsi, tegi ettepaneku asutada Tallinna tehniline kõrgkool (vt. "Kõrgem õppeasutus Tallinnasse").

Pätsi arutlused olid enamasti seotud mingi konkreetse rakendusliku eesmärgiga. Tema kirjatoodes puudub see ülev paatos ja kõrgelennulisus, mis iseloomustab Jaan Tõnissoni esinemisi. Päts ei püüdnud luua mingit terviklikku maailmavaatelist süsteemi. Ta kirjutas asjadest, millel oli aktuaalne reaalspoliitiline tähendus. Seejuures polnud Pätsi vaateväli sugugi piiratud või kitsas. Vastupidi, Päts vaatles eesti asju laialt rahvusvahelisel foonil. Ta oli hästi informeeritud analoogiliste küsimuste lahendamisest Lääne-Euroopa maades ja tõi neid Vene riigile eeskujuks. Nii näiteks võrdles ta Briti kolonialismi Uus-Meremaal ja Saksa kolonialismi Baltimaades. Võrdlus ei tulnud sakslastele kasuks.

Toimetaja Katre Ligi märgib järelsõnas, et Pätsi kirjutiste keelt on ilmestanud kaks vastastikku seotud asjaolu. Esiteks see, et eesti teaduse, ajakirjanduse ja ilukirjanduse keel oli väga noor ja muutus kiiresti, teiseks kirjutaja võõrkeelne haridus ja lugemus. Pätsile oli sisu niivõrd tähtis, et ta end keeleliste nüanssidega liialt ei vaevanud. Kõnealusel väljaandes on Pätsi (kirja)keelt mõnevõrra redigeeritud ühtlustamise ja parema mõistmise huvides. Puhastatud tekst on mõnes mõttes rohkemgi autori-pärane, kui ta oli alguses.

REGGAE-KULTUUR LUUBI ALL

KULTUSRAAMATUD
AIMAR VENTSEL

Subkultuuride, noorteliikumiste ja tänavakeskkonna maailm on kirev. Ikka ja jälle tekib juurde uusi kultuure, äkki ilmuvad ammused, juba surnuks peetud liikumised uuesti avalikkuse ette. Igas suurlinnas ja ka paljudes väikelinnades on lisaks tuntud ja teatud gruppidele alati marginaalrühmitusi, mis on enamasti liiga väikesed selleks, et kõita avalikkuse tähelepanu. Üks selline subkultuur on *reggae*.

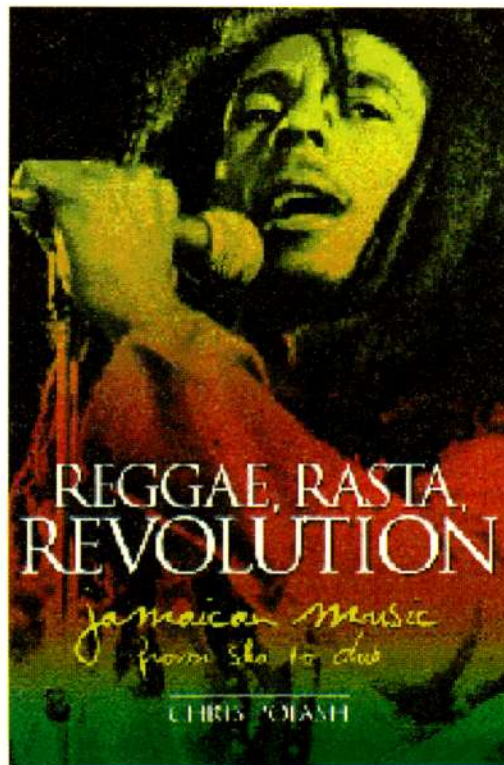
Reggae seondub enamiku kujutlustes sooja päikese, palmide, Bob Marley ja kokteilidega. Idüll, puhkus mere ääres ja saledad pruunid tüdrukud. Tegelikult pole *reggae*-kultuur seda kunagi olnud. *Reggae* tuleb Jamaica pealinna Kingstoni getost ja on samasugune getomuusika nagu meile tuntud räpp. *Sweet reggae music* ja muretust elust laulev Bob Marley on vaid üks aspekt selles muusikas ega oma tõelises *reggae*-kultuuris mingit tähtsust. *Insider reggae*-kultuur on vitaalne ja tormiline, kohati ka vägivaldne nähtus. Kuritegevus, eriti narkoäri, on kogu aeg olnud *reggae*-liikumise osa.

Ka *reggae*-muusika on aja jooksul läbi teinud muutusi. See, mida eestlane jamaika muusikaga seostab, on vaid üks faas *reggae* arengus. Enne ja pärast on *reggae* läbi teinud hulgaliselt muutusi.

Jamaica on väike saar Kariibi meres. See saar on maailma popmuusika arengut, arvestades pind-

ala ja rahvaarvu, ebaproportsionaalselt palju mõjutanud. Jamaica töötajad viisid oma muusika ja selle esitamise kultuuri USA-sse, kus see andis tõuke hip-hopi tekkimisele. Tänapäeva klubikultuur pole mõeldav ilma *reggae*-kultuurist mahaviksitud nippideta, ka muusikaliselt on enamik alternatiivtantsumuusikast saanud mõjutusi *reggae*'st, ilma *reggae*-muusikata oleks briti noorteliikumise kirevalt maastikult puudu väga olulised *mod*, *skinhead*, aga ka *punk*.

Kõike seda kajastab kolm aastat tagasi ilmunud raamat *Reggae, Rasta, Revolution. Jamaican Music from Ska to Dub*. (Books With Attitude. Schirmer Books, 1997, USA). Väljaandja Chris Potash on varemgi avaldanud äärepealsete kultuuridega seonduvat – mõnda aega tagasi ilmus raamat Jimi Hendrixist. *Reggae, Rasta...* on artiklite kogumik, mis tutvustab jamaika muusikat ja sellega seonduva kultuuri arengut ammusest 60-ndatest kuni tänapäevani. Sealjuures pole tegemist kuiva teadusega. See, mis raamatu loetavaks teeb, ongi kirjutajate meeldiv segu. Raamatus on katkendeid *reggae*-kultuuri käsitlevate sotsioloogia klassikute töödelt (Horace Campbell, Dick Hebdidge, David

Toop), ajakirjanike (Peter Hitchcock, Andrew C. Campbell), muusikute (Noah Williams) ja fännide sulest. Tekstid on oma raskusastmelt ja sisult erinevad, kuid eeldavad vaid haruharva eelteadmisi. Teemaatilisel ja ajastute järgi on raamat jagatud seitsmesse peatükki (*roots*, *Marley*, *ska*, *dance-hall*, *dub*, *world*, *reggae*). Käsitlemist leiab ülemaailmne *reggae*-kultuur – Aafrikast Ameerika Ühendriikideni, Mandri-Euroopas, Inglismaal ja Jamaical. Seega saab selle raamatu lõpetanud lugeja *reggae*'st hea ülevaate iga kandi pealt. Küllap seepärast ongi Chris Potaschi üllitis niivõrd populaarne *reggae*-fännide ringkonnas. Ent raamat pole mõeldud, nagu lugeja isegi aru võib saada, vaid asjassepühendatutele. Kõigi huviliste ülinapid teadmised ühest maailma olulisemast muusikastiilist ja -kultuurist saavad selle loetavast ja lugejasõbralikult ülesehitatud raamatust olulist täiendust.

EESTI RAAMATU AASTA PIDULIK AVAMINE TOIMUB 23. APRILLIL TARTUS

EESTI RAAMATU SUURNÄITUSED:

“EESTI RAAMAT 1525–1944” 23. APRILLIST 30. SEPTEMBRINI 2000 TARTUS TÜ AJALOOMUUSEUMIS

“EESTI RAAMAT 1940–2000” 28. APRILLIST 31. MAINI 2000 TALLINNAS ROTERMANNI SOOLALAOS

RAAMATUVAHENDAJATE ALLKOMITEE

NÄITUSED

NÄITUS	AEG	KOHT	VASTUTAJA (raamatukogu, isik)
“Sajandi sada (kuulsamat lasteraamatut)”	dets. 1999– jaan. 2000	ELT, Liivalaia 30, Tallinn	ELT, Anne Rande
“Eesti bibliofiilne raamat”	märts 2000– jaan. 2001	RR-i harulduste kogu saal	RR, Larissa Petina, Urve Sildre
“Haruldane raamat” (Usuteaduste Instituudi raamatukogus)	apr.–mai 2000	UI, Pühavaimu 6, Tallinn	UI, Sirje Peedu
“Eesti vanimad raamatud”	apr.– aug. 2000	Tallinna raekoja kelder	EAR (Tiiu Reimo), Tallinna Linnaarhiiv (Lea Kõiv), RR (Larissa Petina)
Fotonäitus “100 aastat eesti lastejakirjandust”	apr. 2000– apr. 2001	Keskraamatukogude lasteosakonnad	ELT, Anne Rande
“Arstiteaduslik raamat iseseisvunud Eestis”	1.–30. apr. 2000	Eesti Meditsiini- raamatukogu, Lai 22, Tallinn	EMR, Milvi Tedremaa
“Orjapõlvest rahvusliku ärkamiseni. Seaduseraamatud ja õiguskirjandus Kostel Gerndorfi kogust.” Raamatu- näitus internetis + trükikataloog	1. apr. 2000	Internet	K. Gerndorf
“Kaunis eesti raamat”	apr. 2000	Tallinna KRK, Estonia pst. 8	Tallinna KRK, Merike Hallikäär
“Eestikeelne teatmekirjandus”	apr.–juuni 2000	TÜR, Struve 1, Tartu	TÜR, Kadri Tammur, Lea Teedemaa
“Esimesi eestikeelseid tehnikaalaseid õpikuid”	apr.–aug. 2000	TTÜR, Tallinn, Akadeemia tee 7	TTÜR, Imbi Kaasik
“Haiglaarhitekt Ervin Pütsepa erakogu Eesti Meditsiini raamatukogus”	1. mai– 31. mai 2000	Eesti Meditsiini- raamatukogu, Lai 22, Tallinn	EMR, Milvi Tedremaa
“Raamatuaastad”	5. mai– 5. sept. 2000	Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu	KMAR, Heino Räim
“Piibli erinevad trükid”	15.–31.05. 2000	Pärnu Koduloo- muuseum	EELK ja EPS
“Raamaturuum”	29. mai– 3. juuni 2000	Eesti Rahvusraa- matukogu	RR, Mari Siiner
“Raamatukogu eesti kultuurivara kaitsel” (stendinäitus + rändnäitus)	mai 2000	TÜR, Struve 1, Tartu	TÜR, Viiu Klement
“Eesti vanem tehnikaraamat”	mai 2000	TTÜ, Ehitajate tee 5, Tallinn	TTÜR, Imbi Kaasik
“Autogrammiga raamat”	mai 2000	Tallinna KRK Estonia pst. 8	Tallinna KR, Hella Lõuk

"Karikatuurid raamatust ja lugemisest"	1.–30 juuni 2000	EMR Lai 22, Tallinn	EMR, Milvi Tedremaa
"Sajandi suurkujud raamatu lehekülgedel"	suvi 2000	TTÜ, Ehitajate tee 5, Tallinn	TTÜR, Mare Soidla
"Eestikeelne trükisõna Saksamaal"	sept. 2000	Göttingen	EAR, Anne Valmas
"Vana raamat"	sept. 2000	Tallinna KRK Estonia pst. 8,	Tallinna KRK, Hella Lõuk
"Eesti raamatu restaureerimine"	sept. 2000– apr. 2001	Rändnäitus neljas keskraamatukogus	EAR, Tiiu Pukk,
"Eestikeelne tarberaamat"	sept.–okt. 2000	EAR, Rävalla pst. 10, Tallinn	EAR, Kaja Tiisel
"Eesti mõttelugu"	sept.–okt. 2000	Tampere Linna- raamatukogu	Tartu Linna KR Elle Tarik, Linda Jahilo
"Tööstusomandi ja õiguskaitse- alased raamatud ja ajakirjad"	20.–30. okt. 2000	Eesti Patendiraamatu- kogu, Olevimägi 8/10, Tallinn	Eesti Patendiraamatukogu, E.-M. Vare
"Tartus trükitud raamat"	okt.–nov. 2000	Tartu Linna KR Kompanii 3/5, Tartu	Tartu Linna KR, Linda Jahilo
"Siiski raamat" – noore autori, kunstniku raamat	dets. 2000– jaan. 2001	RR-i 6. k. trepigalerii Tõnismägi 2	RR, Kersti Tiik, Sally kunstistuudio
Tiiu Lauri isiknäitus "Vaibaraamat"	dets. 2000 3.–28. apr. 2001	RR-i 5. korrus Tõnismägi 2, Tallinn	RR, Kersti Tiik, Tiiu Laur
"Haruldusi bibliofiilide kogudest"	2000	EAR	EAR, Vallo Raun
"Eesti vanimad raamatud"	2000	Helsingi	EAR, Anne Valmas

KONVERENTSID, SEMINARID

ÜRITUS	AEG	KOHT	VASTUTAJA (raamatukogu, isik)
Seminar "Õpilane ja raamat"	7. apr. 2000	RR-i konverentsi- saal, Tõnismägi 2, Tallinn	ERÜ kooliraamatukogude sektsoon, Ester Sõrmus, Katrin Viirmaa
Konverents "Eesti trükis" III	16. mai 2000	EAR	EAR, ERÜ, Anne Valmas
EELK Kirikupäev 2000	25.–27. mai 2000	Pärnu	EELK
"Raamatu osa luterluse ajaloos"	mai 2000	EELK Usuteaduste Instituut	EELK
Ettekandepäev "Raamatukogu eesti kultuurivara kaitsel"	mai 2000	TÜR Struve 1, Tartu	TÜR, Urve Tõnnov, Viiu Klement
Eesti raamatu päevad Leedus	mai 2000	Leedu TA Raamatukogu	EAR, Anne Valmas, Leedu TAR
Rahvusvaheline konverents "Rahvusbibliograafia uuene- vas infokeskkonnas"	12.–13. okt. 2000	RR-i konverentsisaal, Tõnismägi 2, Tallinn	RR, Anu Nuut
Konverents "Eesti raamatust, raamatukogust ja lugejast"	14. okt. 2000	Tartu Linna KR Kompanii 3/5, Tartu	Tartu Linna KR, Adu Neemre
Oskar Kallase päev – Eesti raamatuteaduse 18. konverents	23. okt. 2000	Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, Tartu	EKMAR, Krista Aru, Merike Kiipus
Kodulookirjanduse seminar keskraamatukogudele	7.–8. dets. 2000	EAR, Rävalla pst. 10, Tallinn	EAR, ERÜ vanaraamatu toimkond, Tiiu Reimo

TRÜKISED

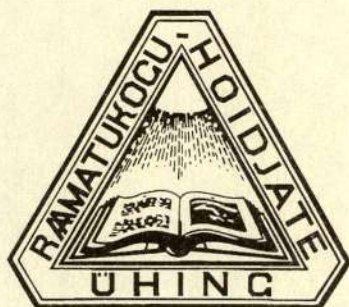
NIMETUS	AEG	KOHT	VASTUTAJA (raamatukogu, isik)
"Eesti bibliofiilne raamat." Kalender	dets. 1999	Tallinn	RR, Triin Soone, Kultuurimin., Välismin.
Postkaardikomplekt "Vana ja kaunis"	apr. 2000	Tartu	EKMAR, Krista Aru
Ajakirja "Raamatukogu" erinumber	apr. 2000	Tallinn	RR, Ene Riet
"Sisekaitseakadeemia üliõpilaste lugemusest ja suhetest raamatuga"	apr. 2000	Sisekaitseakad. Raamatukogu, Kase 61, Tallinn	Eesti Sisekaitseakad. Raamatukogu, Riina Langemets
"Raamatu ja roosi päev" (väärtkirjanduse tutvustamine)	23. apr. 2000	Tartu, Tallinn	Soome Instituudi Tartu osakond, Kalli Kukk
"Professor Paul Ariste bio- bibliograafia"	juuni 2000	Tartu	TÜR, Mare Onga
Tartu Ülikooli Raamatukogu varasid tutvustavad postkaardid	juuni 2000	Tartu	TÜR, Rein Saukas
"Raamat – aeg – restaureerimine" Artiklite kogumik, 9. vihik	suvi 2000	Tartu	TÜR, Viuu Klement
"Numbrite loetelu 1937–1994. Sisukorrad 1976–1994" TTÜ Toimetised	sept. 2000	Tallinn	TTÜR, Helje Riives
"Kalju Lepik" Personaalnimestik	okt. 2000	Tallinn	EAR, Anne Valmas, Anne Klaassen
Almanahhi "Nukits" erinumber	nov. 2000		ELT, Anne Rande
Välis-eesti kirjastuste poolt aastatel 1944–2000 väljaantud raamatute kataloog	dets. 2000		EAR, Anne Valmas

VOISTLUSED

ÜRITUS	AEG	KOHT	VASTUTAJA (raamatukogu, isik)
Bibliograafiaauhind (1998–1999 ilmunud tööd)	16. veebr. 2000	EAR	ERÜ, EAR, Anne Valmas
Viies Nukitsa-konkurss	1. apr. 2000	Rahvusooper Estonia	ELT, Anne Rande
Kirjutun ise oma raamatu	apr. 2000	Tallinna KRK, harukogud	Tallinna KRK, Mall Makk, Arda Mäepere
Värviteraapia põhitõdede rakendamine Eesti raamatukogude sisekujunduses	nov. 2000	Eesti	EMR koos sisearhitektidega, Milvi Tedremaa

MUU

ÜRITUS	AEG	KOHT	VASTUTAJA (raamatukogu, isik)
"Raamat lapselt lapsele" Heategevusprojekt	sept. 1999– sept. 2000	Eesti	Eesti Lugemisühing, Meeli Pandis, Katrin Poom-Valickis
82 aastat Eesti meditsiinibibliograafiat. Eesti bibliograafide pidulik koosviibimine	sept. 2000	EMR Lai 22, Tallinn	EMR, Milvi Tedremaa
Kohtumised kirjanikega Raamatümüügid	sept. 2000– apr. 2001	Eesti	Eesti Raamatukaubastajate Liit, Sirje-Mai Pihlak
Loengusari "Tee erialase raamatu juurde" Tallinna Meditsiinikooli õpilastele	sept.–okt. 2000		Eesti Meditsiiniiraamatukogu, Milvi Tedremaa
Üleriigilised raamatukogupäevad "Eesti raamat on eesti rahva uhkus"	20.–30. okt. 2000	Eesti raamatu- kogud	ERÜ, raamatukogud
Üleriigiliste raamatukogupäevade ajal aktsioon "Väärtkirjandus kooliraamatukokku" 2000	20.–30. okt. 2000	Eesti koolid	ERÜ kooliraamatukogude seksioon, Ester Sõrmus
Ürituste sari "Kohtumisi kirjanikega"	kord kuus 2000	Tartu	Tartu Linna KR, Kirjanike Liit

ERÜ AASTA- JA TEENETEPREEMIAID 1999

Teenetepreemiale olid esitatud **Marje Aasmets** ja **Jüri Järs**. Arvestades mõlema kandidaadi suuri teeneid ühingu ees ja pikaajalist viljakat tegevust raamatukogunduses, otsustas juhatus seekord aastakoosolekul üle anda kaks teenetepreemiat.

MARJE AASMETS alustas erialast tööd 1968. aastal TPedI Raamatukogu vanemraamatukoguhoidjana. Alates 1974. aastast töötas Marje Aasmets TPedI raamatukogunduse ja bibliograafia kateedris, algul vanemõpetajana ja 1983. aastast dotsendina. Aastatel 1993–1997 oli M. Aasmets TPÜ infoteaduste osakonna raamatukogunduse õppetooli professor. Tema põhiaineteks olid lugejateenindus ja raamatukogu liigitussüsteemid. Alates 1996. aastast töötab M. Aasmets Eesti Akadeemilises Raamatukogus, olles 1988. aastast töötlusosakonna süstematiseerimise sektori juhataja.

Marje Aasmets on ERÜ liige alates ühingu taasasutamisest ning on kuulunud 1992. aastast liigitamise ja märksõnastamise toimkonda. Viimased paar aastat on ta olnud selle kaasesimees. Ta on olnud toimetajana seotud suurprojektiga "UDK liigitustabelite tõlkimine ja eestikeelse versiooni koostamine". UDK liigitustabelid ilmusid 2000. aasta algul. Eelnevalt on 500-leheküljelist käsikirja mitmeid kordi toimetatud, täiendatud ja parandatud.

Marje Aasmets on ka tunnustatud märksõnastamise spetsialist, kelle metoodilisi nõuandeid on kasutatud Eesti üldise märksõnastiku loomisel. Tema juhtimisel on valminud EAR-i märksõnastik. Kuuludes IFLA liigitamise ja märksõnastamise sektsiooni alalise komiteesse, on ta vahendanud Eestis toimuvat kolleegidele üle maailma.

JÜRI JÄRS töötab Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogus 1976. aastast. Peaaegu kakskümmend aastat on ta tegelnud raamatukogu arvutiseerimisega, olles viimased kümme aastat raamatukogu automatiseerimisgrupi juht. 18. jaanuaril 1999. a. valiti ta raamatukogu direktoriks.

Jüri Järs on ERÜ asutajaliige ja aastatel 1990–1999 ka ERÜ juhatuses väga tegus liige, kus ta põhiliselt keskendus raamatukogude automatiseerimisele. Aastatel 1989–1994 oli ta ERÜ automatiseerimise töörühma juht. Pärast ELNET Konsortsiumi asutamist (1995) loodud ERÜ rahvaraamatukogude automatiseerimise toimkond tegutseb Jüri juhtimisel tänaseni. Toimkond käivitas projekti "Rahvaraamatukogude infosüsteemi loomine: maakonna/linnakeskraamatukogud", mille realiseerimiseks on toimkonna juht edukalt taotlenud raha Avatud Ühiskonna Instituudilt Ungarist ja Avatud Eesti Fondilt. Samaaegselt on Jüri Järs tegutsenud Kultuuriministeeriumi raamatukogude automatiseerimise nõukogu juhina ja TTÜR-i esindajana ELNET Konsortsiumis.

Jüri Järs on algusest peale osalenud Eesti raamatukogudele olulises ühisprojektis "UDK liigitustabelite tõlkimine ja eestikeelse versiooni koostamine", tagades tööks vajaliku tarkvara ja valmistades ette eestikeelse trüki-versiooni küljenduse.

Raamatukogude automatiseerimise probleemid on Jürile olnud alati südamelähedased ja seda valdkonda on ta käsitlenud arvukates ettekannetes nii kodu- kui välismaal ning ajakirjanduses, korraldanud praktilisi õppusi ja tutvustusi seminaridel.

ERÜ aastapreemiale 1999 kandideerisid Tiiu Reimo ja Ere Raag. Juhatus otsustas anda preemia **Ere Raagile**. Võrumaa rahvaraamatukogude töötajad iseloomustavad teda kui suurte kogemuste, väga heade erialateadmisega, hea suhtlemisosakuse ja pedagoogilise vaistuga võluv kolleegi. Pikaajaline koostöö Võrumaa omavalitsuste juhtidega, maa- ja kultuurielu tundmine on aidanud teda raamatukoguprobleemide lahendamisel ja otsuste tegemisel.

Hinnatav on Ere Raagi osalemine ERÜ maaraamatukogude sektsioonis ning tema aktiivne tegutsemine ERÜ rahvaraamatukogude komplekteerimispoliitika töörühmas alates selle loomisest 1999. a. veebruaris. Ere Raag kavandab järgmise projektina lugejaskonna uurimist, et sellele toetudes tõhustada komplekteerimispoliitikat.

ERÜ juhatus andis aastapreemia laureaadile **Tiiu Reimole** tänukirja pikaajalise ja sisuka tegevuse eest vanaraamatu toimkonna esimehena. Kolleegid toimkonnast rõhutasid oma esildises, et 1999. aastal väärrib erilist esiletõstmist seminar Helsingi Ülikooli Raamatukogus, mis toimus tänu Tiiu Reimo väga heale eeltööle ja korraldusele.

Vasakult: Marje Aasmets, Jüri Järs, Ere Raag.

Foto: Teet Malsroos

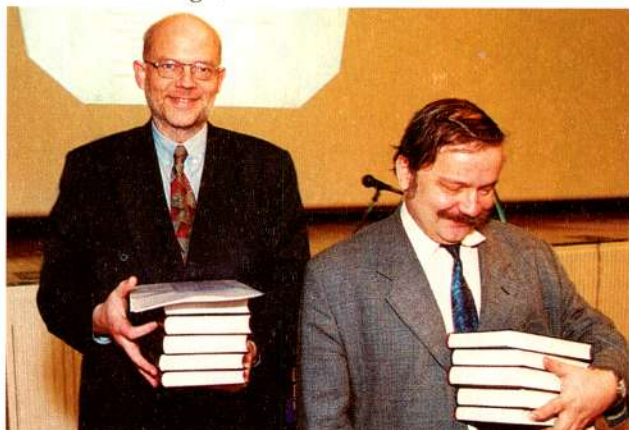
ERÜ AASTAKOOSOLEK

29. veebruari kõnekoosolek, nagu eelnenudki, oli osavõtjaterohke. Kohale oli tulnud 285 ühingu liiget, kel kaasas 167 liikme volitus end esindada.

Juhatuse esinaine **Krista Talvi** esitas ERÜ eelmise aasta aruande, **Reet Olevsoo** finantsaruande ja **Rutt Enok** revisjonikomisjoni aruande. **Katrin Kaugver** tutvustas 2000. aasta kavasid ning kuulutas välja võistlused parimale piirkondlikule ühendusele ning raamatukogupäevade kavandile.

Sõnavõtjad rääkisid raamatukogu- ja infotöötaja eetikakoodeksist (Evi Rannap, Mari Meel, Aira Lepik, Hans Jürman), raamatukoguhoidja päevast (Katrin Gottlob), raamatukogu- ja arhiivimaterjalide säilitusprojektist (Mihkel Reial), **UDK tabelite** väljaandest (Arda-Maria Kirsell).

ERÜ aastakoosoleku häältelugemiskomisjon koosseisus Kersti Kikkas (esimees), Tiiu Illipe, Aive Alamaa, Aivi Kiviloo, Ave Janu, Monika Teder tegi hääletussedelite ütlugemisel kindlaks, et järgmiseks kaheks aastaks valisid osavõtjad (sulgudes raamatukogu ja poolthäälte arv) juhatuse esimeheks **Krista Talvi** (RR, 426). Juhatuse liikmeteks valiti **Mare Ektermann** ((Lääne Maakonna Keskraamatukogu, 387), **Sirje Bärge** (Kose-Uuemõisa raamatukogu, 379), **Marje Tamre** (Concordia Ülikool Eestis raamatukogu, 320), **Ene Loddess** (RR, 281), **Sirje Lauring Vaska** (EAR, 250). Eelmisest valimisperioodist jätkavad: **Katrin Kaugver** (TÜR), **Ester Sõrmus** (Tallinna Pedagoogilise Seminari raamatukogu) ja **Kersti Naber** (Eesti Panga raamatukogu), viimase asendusliikmeks kuni 2000. aasta lõpuni on **Siiri Haugas** (Pärnu Linna Keskraamatukogu).

Riigikogu kultuurikomisjoni esimees Mart Meri ja Riigikogu liige Peeter Olesk said osalemise ja esinemise eest Eesti bibliograafia tipp-teose – rahvusbibliograafia seni ilmunud köited.

ERÜ juhatus 29. 02. 2000. a. (puuduvad Ester Sõrmus ja Kersti Vaher) Vasakult: Mare Ektermann, Ene Loddess, Katrin Kaugver, Sirje Bärge, Marje Tamre, Krista Talvi, Sirje Lauring Vaska.

ILUS OLED, ILUS OLED RAAMATUKOGU

Ka nõnda võib kokku võtta 29. veebruaril toimunud ERÜ toimetatud kõnekoosoleku "**Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas**". Kas see magusavõitu pealkiri, mis midagi siiski üldistab, aitab aga meid meie tegemistes ja rollile võimaluste otsimises edasi, on keeruline küsimus. Iseka kindlasti. Kõnekoosoleku juhataja **Kalju Tammaru** soovitas küll vaadata end paremini, vaadata globaalselt, aga kuna ta ei lisanud epiteete *kriitiliselt, analüüsisivalt*, siis võis kõnetoolist kuulda ka korduvaid fakte ja lauseid, mis on küll õiged, aga ei haara kaasa. Kuna minu amet eeldab vahel ka sõna sekka ütlemist, siis luban endale siinkohal paar tähelepanekut. Aga see on ju kõigile lubatud. Laa taga istunud K. Tammaru kiituseks tuleb lausuda, et kella ta tunneb, samuti esitab oma mõtteid selgelt, aga kogenud koosolekujuhatajana ei teinud diskussiooni arendamiseks seekord tuhkagi.

Tähtsamate külalistena esitleti Riigikogu kultuurikomisjoni esimeest **Mart Merit** ja Riigikogu liiget **Peeter Oleskit**. Mart Meri esitas ilusa pealkirjaga teksti "**Rahvas, raamat, riik**", mis meenutas natuke meie ajakirja eelmises numbris ilmunud intervjuud "Eesti riigi poliitika on raamatusõbralik", lisades, et Riigikogu kultuurikomisjon on ka raamatukogusõbralik. Veidi oli jutu sees olupoliitikatki (revideerigem oma suhtumist baltisakslastesse) ning olge valvsad haldusreformi jälgima – rahvaraamatukogude järjepidev käekäik võib ohtu sattuda! Raamatukogudest poetas ettekandja vaid paar sõna, jagades soovitusi, et meie, raamatukoguinimesed, peame järjekindlalt rahandusnimestele tõestama *oma kasumit*, mis tegelikuses on väga suur. Eks me seda ju teemegi, milleks muidu Riigikogu liikmed kohale kutsuti! Olgugi et neid tuli ainult kaks!

Järgnes kõnerubriik **“Raamatukoguvõrk Eestis”**. Raamatukogundusametnik **Meeli Veskus** peab ilusaks internetiühendust. Oma ettekandes **“Ühiskonna vastutus rahvaraamatukogu ees”** tsiteeris ta UNESCO rahvaraamatukogude manifesti ja näitas kiledel arvamusi 1994–1999. 597 rahvaraamatukogu tee viib ülesmäge – muredest hoolimata. Ka tuleb meil olla valmis haldusreformiks, õieti tagajärgedeks. Mind oleks küll huvitanud, mida kõrge ametnik ja rahvaraamatukogud läinud aastal konkreetselt korda saatsid? M. Veskus oli minu mäletamist pidi ainus, kes mainis, et õhus on tunda raamatute käbemaksu tõstmise hõngu..., teatades, et Kultuuriministerium seda mõtet ei toeta. Nimetatut teemat oleks tulnud kuumalt edasi taguda nii, et Mart Meri kõrvad oleksid mitu päeva huanud. **Saal aga istus rahulikult, käed risti süles. Head inimesed, tulge ometi ükskord keskpörandale kokku ja rääkige**, sest kuulaja Riigikogust oli kohal!

Jüri Järs vastas oma küsimusele **“Kas teadusraamatukogude rollijaotus on paigas?”**, et on ja ei ole. Kõneleja tutvustas kultuuri- ja haridusministri 12. detsembri 1994. aasta määrust nr. 19 ja 1995. aasta määrust teaduslike keskraamatukogude ainevaldkondade loetelu kohta. J. Järsi jutust sain aru, et midagi väga hullu pole, on vaid tagasihoidlik ja ilus soov saada komplekteerimiseks vastavas valdkonnas 70 miljonit krooni, praegu olevat see number 30 miljonit, igatsuseks aga sada miljonit. Jumal tänatud, viimaks küsis **Aira Lepik** (TPÜ) ka küsimuse, aga kaval Järs põikas jõnksti kõrvale, nii et rohkem ei saanudki küsida.

Ilme Sepp arvas samuti, et internet on ilus, ilus oli ka tema lause, et Eesti vajab raamatukogu rohkem kui kunagi varem. Tema jutt **“Rahvaraamatukogu roll ja tähendus elanikule täna ja tulevikus”** keskendus ilusasti lugejale – linnas on nende arv kasvanud, maal stabiilselt. Järgnes seletus, miks ja kuidas need asjad on arenenud ja kulgenud. Kostusid väljendid *inforikkad* ja *infovaesed*. Teen siinkohal intriigeriva ettepaneku äratada ellu diskussioon – näiteks, kumb ini-

mene on rikkam, kas see, kes on palju raamatuid läbi lugenud või persoon, kelle surfamisarve on suurem? Ma mõistan küll, et I. Sepp osutas rikkusest ja vaesusest kõneldes institutsioonidele, aga keegi peab ju ka tuld andma...

I. Sepa kõnes polnud ju midagi avastuslikku, aga esineja isikujõudu oli RR-i konverentsisaali viimasesse rittagi tunda. Parafraaserides Tallinna linnapead, imestan, et nii sümpaatset raamatukogu nimest pole veel Tallinna ametisse toodud!

Tiiu Valm püüdis läheneda peateemale teoreetiliselt. Tema meelest on internet ilus, koguni väga ilus. Tema suust kõlas ka ilus mõte – interneti pääs võiks kuuluda Eestis inimõiguste hulka! Ettekandes **“Eesti raamatukoguvõrk kui ühiselt funktsioneeriv tervik”** võrdles ta pärast teoreetilist repliiki Põhjamaid Eestiga. Nägime kiledelt suuremaid ja väiksemaid arve, midagi kurvastavat silme ette ei sattunud. Tema esinemine oli nii hoogne, et vahepeal näis nagu võrdustaks ettekandja info ja interneti. Seda hetkel, kui ta teatas, et inimestele peab olema tagatud võrdset juurdepääs infole ja internetile.

Krista Talvi peatus väga lühidalt raamatukoguhoidja elukutse rollidel, millest ta on ilusasti kirjutanud RK-s (1999, nr. 5). Seega arvan, et K. Talvi meelest on raamatukoguhoidja ilus. Ka korrigeeris ta meie ameti palganumbreid, mis alailma segadust tekitavad, küll ajakirjanduses ja meis endis. Ta tuletas saali rahvale meelde, et 60% raamatukogurahvast on kõrgharidusega, 48,9% raamatukogundus- ja infoalase diplomiga, aga palganumbriid algavad enamasti kahe ja kolmega. Tulid kokkulepitud sõnavõttud.

Ere Raag Võrumaalt tutvustas keskraamatukogus tehtud lugejauuringut; **Katrin Niklus** Raplamaalt peatus raamatukogu juures asuvate seltside ja ringide üritustel; **Mare Ektermann** Läänemaalt murretses kooli- ja rahvaraamatukogude võimaliku ühinemise pärast. Korraks näis, et kõnekoosoleku märksõnaks kujuneb *haldusreform*, aga eks me jõuame sellestki uuesti kõnelda, kas või järgmisel aastal samal ajal. NB! Kuusteist kooli- ja rahvaraamatukogu on

juba ühinenud, nii et kogemused omast käest võtta.

Viimase teemagrupi **“Seadusandlikud garantiid raamatukogude tegevusele”** esikõneleja oli **Peeter Olesk**, kellele tavaliselt pühendame eritählepanu. Tema esitatud tekst **“Teadusraamatukogude juura – mis sellest saab?”** oli teadagi ilus. Tema kõnetooli tulek tekitab kahinat ja ootusärevust. Ilus oli ka tema solidaarsustunne meiega, s. t. raamatukoguhoidjatega. Ta ei kõhelnud rõhutamast oma kuulumist Eesti Raamatukoguhoidjate Ühinguusse. Kas see tähendab, et ka raamatukoguhoidja taskus on marssalikepike?

P. Olesk rääkis natuke haldusreformi põhimõtetest ja ühest südamasjast – kaugel kumavast teadusraamatukogude seaduse eelnõust. Tema meelest on oluline peremehe küsimus, küllap finantseerimisega saaks hakkama – teatas ta viimaseks.

Lõpetuseks esitas RR-i teadussekretär **Andres Ottenson** pärimise tulevase teadusraamatukogude seaduse eelnõu koostaja kohta. Vastuseks kuulsime, et igal Riigikogu liikmel on õigus esitada seaduseelnõu, mida tema ka teeb. Loomulikult ei jäta ta asjaosalisi kõrvalseisjaks.

Anne Veinberg keskendus aga väga valusale temale **“Lugeja vastutus raamatukogu ees”**. Kõneleja märkis, et raamatukoguhoidja peab täitma ka politsei rolli, sest kuidagi peab ju oma vara ja kogusid vandaalsete lugejate eest kaitsma. Tema meelest on ilus raamatuid hoida ja kaitsta. Seepärast kõneleski A. Veinberg ettepanekutest, mida on tehtud vastava seaduse parandamiseks. Seni küll tulemusteta.

Tomas Liivamägi soovis oma analüüsis ja ettepanekutes **“Palk ja personal”** olla universaalne ja konkreetne (TÜR-i mudel), kuid oli minu arvates teoretiseeriv. Ent küllap rahajagajad mõistsid teda paremini. Loomulikult on sõna *palk* saajale ilus, mõiste *personal* kuulub aga pigem tööandja sõnavaras.

Rohkem mõtteid, küsimusi, soove, ettepanekuid, avaldusi ja seletusi ei esitatud.

Kõnekoosoleku lõpetuseks tänati. Tõesti, ilus oled, ilus oled raamatukogu!

Maire Liivamets

ARVAMUS

Käesoleva aasta ERÜ kõnekoosolek teemal "Raamatukogu asend ja roll Eesti ühiskonnas", kuhu olid kutsustatud Riigikogu kultuurikomisjoni liikmed, oli igati päevakohane. Kokkutulnute suur hulk kajastas elavat huvi antud teema vastu, sest eelseisvad reformid ja muutused ühiskonnas puudutavad kõiki raamatukogusid. Eelöeldut arvestades oli isegi hea, et 1999. a. lõppu kavandatud töökoosolek Riigikogu kultuurikomisjoni samal teemal kandus üle ERÜ aastakoosoleku teemaks. Arutatud probleemidest sai niimoodi osa rohkem raamatukogutöötajaid.

Kõnekoosoleku ettekanded olid konkreetsed ja asjalikud ja panid osavõtjad huviga jälgima. Minu kolleegid pidasid enda jaoks väga huvitavaks A. Veinbergi ettekannet lugeja vastutusest raamatukogu ees ja T. Liivamäe ettekannet palgakorraldusest raamatukogus. Ettekannetele järgnenud sõnavõttud olid hästi ette valmistatud ning mis peamine, vältisid asjataid kordamisi. Kõnekoosoleku teemal tehtavad sõnavõttud eeldasid konkreetse statistika ja muude faktide tundmist ning võib-olla seetõttu ei olnud täiendavaid spontaanseid sõnavõtte. Olin ise võtnud kaasa materjali kooli- ja rahvaraamatukogu statistika ja muu konkreetse andmestiku kohta, mida vajadusel sõnavõtuks kasutada, sest neid kohapeal niisama peast välja ei mõtle. Ettekannetes käsitletud probleemid leidsid sõnavõttudes kajastamist ning kordamine polnud vajalik. Oluline oli, et sõnavõtjad toonitasid probleemidega edasi tegelemise vajadust.

Silma hakkas, et tänu heale ettevalmistamisele kulges koosolek ladusalt ning ei jäädud ajahätta. Jääb loota, et kõnekoosolek ärgitas kõiki kohtadel edasi mõtlema ja tegutsema.

Aitäh korraldajatele ja esinejatele!

Rutt Enok

BIBLIOGRAAFID
VAEKAUSIL

Varasematel aastatel võistlesid Friedrich Puksoo auhinnale bibliograafiad ja raamatuteaduse, raamatu- ja bibliograafiaajaloo ning raamatukogunduse uurimuslikud ja teoreetilised tööd koos, mis polnud aga nii erilaadsete tööde puhul sobiv. Seepärast otsustasid Eesti Akadeemiline Raamatukogu ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing võtta oma hooleks bibliograafiad – teatmekirjanduse olulise osa. /1/

Meenutame, et aastail 1977–1996 toimus bibliograafiate võistlus samuti omaette, rühmitades väljaanded teadus- ehk erialabibliograafiaiks, personaal- ja valiknimestikeks. /2/

2. veebruaril toimus EAR-is 1997–1999 ilmunud bibliograafiate võistluse žürii arutluskoosolek. Kohal olid esimees Anne Valmas (EAR) ja liikmed: Mari Kalvik (paljude varasemate konkursside žürii esimees, TPÜ endine õppejõud), Anne Klaassen (EAR), Rita Hillermaa (RR) ja Maare Kümnik (TÜR).

Võistlusele esitati 16 bibliograafiat või nimestikku (soovitusnimestikke 3, näituse katalooge 1, isikubibliograafiaid 10 (neist 1 elektrooniline), erialabibliograafiaid 2). Kõik tööd vastasid auhinna statuudile, mille on kinnitanud ERÜ juhatus 30.09.99 ja EAR-i juhtkond 28.09.99.

Bibliograafia auhind avalikustati ja koostajaid pärjati 16. veebruaril 2000 EAR-i bibliograafiapäeval seoses vanameister Endel Annuse auväärse 85. sünnipäeva piduliku tähistamisega.

BIBLIOGRAAFIA AUHIND anti kolmele võrdväärsele tööle.

Eduard Tubin : bibliograafia. 1: 1928–1944; 2: 1944–1982; 3: 1983–1997 / Eesti Rahvusraamatukogu; koostaja: Valve Jürisson; toimetaja: Rita Hillermaa ja Inna Saaret; kaane kujundanud Piret Planken. Tallinn, 1995–1998. 129, [23] lk.; 319 lk.; 213 lk.; 969+2136+1138 nim.

Seda seni ainulaadset suurt mosaiiktööd on tunnustatud varemgi. Töö põhjalikkus on võrrel-

dav tõsise teadustööga. Materjal tuli ise kild-killult kokku kanda. Koostaja erudeeritus, hoolikus ja tähelepanelikkus kasutaja suhtes, materjali valdamine nii sisuliselt kui ka bibliograafiliselt, näitavad, et ka isikubibliograafia kaudu saab esitada üpris avaralt ühe maa ja rahva kultuurilugu. Bibliograafia on meeldiva kujundusega.

Juhan Liiv (1864–1913) : bibliograafia / Liivi Muuseum, Eesti Akadeemiline Raamatukogu; koostajad: Osvald Kivi, Andres Loorand, Ave Pill, Vaike Tosso; konsultant [ja eessõna "Rahva kirjanik Juhan Liiv"] Aarne Vinkel; toimetaja: Anne Klaassen; kujundaja: Tiia Eikholm. Tallinn : Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1999. 366, [2] lk.; 3993 nim.

Juhan Liivi bibliograafia on tema loominguga ja elu, töö ja tegevuse juht. Initsiatiiv on tulnud J. Liivi sünnimaalt ühenduses Liivi Muuseumi tööplaanidega jäädvustada kõikide kirjameeste Liivide elu ja tegevus. See bibliograafia on mõeldud laiale kasutajaskonnale – õpilasest õpetajani, tavalugejast uurijani. Kiiduväärt, et on lisatud ka Juhan Liivi nimelise luuleauhinna saajad, nende kohta trükitu ning õpilasetlejatega seondud materjal. Registrid muudavad bibliograafia kasutamise hõlpsamaks. Seekord bibliografeeriti J. Liivi looming ka õpikutest, lugemikest, laulikuist ja nootidest. (Gustav Suitsu nimestikust jäeti see teadlikult välja!)

Raamatu kujundus on soliidne. Bibliograafia tehniline teostus on hea (teose kirje juurde kuuluvad retsensioonid väiksema kirjaga, ka tõlkeluule eestikeelne vaste). Kirje on selge ja arusaadav. Mõningaid vormistuslikke apse ei pruugi sisusse süveneda märgatagi.

Väärtustati ka kohalikku algatust ja tõsiste asjatundjate koostööd.

Eesti tehnikaartiklid 1936–1940 : bibliograafia / koostajad: Riina Prööm, Helje Riives, Anne Talts, Aiki Tibar; toimetaja: Aiki Tibar; kaane kujundaja: Maie Ruljand. Tallinn, 1998. 566 lk.; 6471 nim. (Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu töid; B1).

See on üks osa kavandatud tehnikaalasest analüütilisest (puu-

duvad ajaleheartiklid) bibliograafiast seni veel vähe kajastatud ajalõigu 1918–1944 kohta. Töö on ka üheks konkreetseks lõiguks eesti retrospektiivses rahvusbibliograafias. Materjal on hästi süstematiseeritud ja korralikult liigendatud, mida näitab sisukordki. Kirje on koostatud uute rahvusvaheliste soovitusete alusel, on asjalik ja selge, üleliigsete märkideta. Bibliograafia on vajalik tehnikahuvilistest palju laiemale lugejale-kasutajale. Näiteks mõned jaotused: majandus ja kaubandus, arhitektuur, kerge-tööstus (lina, nahk, käsitöö jne.), haridus- ja kutseoskusküsimused, tehnika ja tööstuse alal rahvusvaheliselt tegutsenute personaalia. Otsingut rikastavad asjakohased rubriikidevahelised viited, tähelepanepandav on pseudonüümide loend. Põnev oluks nende avamine! Humanitaarlaste nimestike kõrvale on see Eesti Vabariigi varasemaid aegu hõlmav töö hea teostusega ja huvitav bibliograafia.

TUNNUSTUSE OSALISEKS said lisaks auhinnatutele veel kaks väljaannet ja üks bibliograaf.

Tore, et raamatukogud avaldavad raamatunäituste katalooge, mida saab kasutada ka iseseisvate nimestikena. Väga ilus, sisutihe ning ülla suunitlusega on väikeseformaadiline väljaanne

O. Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogu väliseesti kirjanduse kogust : (annetused 1988–1998) : näituse kataloog, Tartus, 10.–15. novembril 1998. a. / koostaja: Elle Tarik; toimetaja: Tiina Tarik; kujundaja: Külli Peegel. Tartu, 1998. 39 lk. : ill.

Saksa kirjandus eesti keeles 1918–1997 / Eesti Rahvusraamatukogu; koostajad: Kai Ellip, Virve Ennosaar; toimetaja: Tiina Ritson. Tallinn, 1998. 194 lk.; 792 nim. Rahvusraamatukogu on jälle rikastanud tõlkekirjanduse sarja, tuues nii eesti kui ka saksa keelt kõneleva lugeja ette 80 aasta jooksul ilmunud saksa kirjanduse igati korrektse nimestiku. Bibliograafia lõpus on raamatute kronoloogiline ja nimeloetelu, kus on kirjas lisaks autoritele ka tõlkijad, toimetajad, illustreerijad jne. Tähelepanuvääriv on, et arvestatakse ajalehelisadena ilmunud tõlkeidki. Rita

Tasa ülevaade “Saksa kirjanduse tõlkeloo Eestis (1918–1997)” avardab nimestikku sisuliselt.

Huvitav, algatusvõimeline, ajaga kaasas käiv, kiire koostaja-looja on Eesti Muusikaakadeemia Raamatukogu bibliograaf **Anneli Sepp** oma töödega – **Rein Sepp** : bibliograafia / kaasautor Triinu Vaimu // http://my.tele2.ee/rein_sepp) ja **Riho Päts** : personaalnimestik / Tallinna Pedagoogikaülikool; toimetanud: Airi Liimets, Maie Vikat. Tallinn: TPÜ, 1999. 150 lk.; 1169 nim. Seekordsel võistlusel toonitati luuletaja ja eeposte tõlkija Rein Sepa **bibliograafia elektroonilisust**, mis lubab töö pidevat täiendamist-parandamist, põnevaid põikeid luulesse, kirjavahetusse, isiku kohta kirjutatusse, rääkimata piltidest. Väheha tähtsusega ei ole paljudele lapsest saadik tuttavad Riho Pätsi meloodiad, klaveripalad ja bibliograafia. Mõlemad bibliograafiad vajanuksid tugevamat toimetajakätt ja -silma, tähelepanelikku kujundajat ja rohkem aega.

Žürii tundis heameelt kõigist esitatud bibliograafiatest, näiteks:

Gustav Suits : personaalbibliograafia; fondinimestik / Eesti Kirjandusmuuseum; koostajad: Külli Tamkivi, Tiina Koiva, Krista Pisuke; toimetaja: Anne Klaassen. Tartu, 1998. 334 lk.; 2472 nim.

Võrdlus Juhan Liivi bibliograafiaga, ka mõni tõsisem arvamus-avaldus koostamisküsimustes ning silmatorkavad puudujäägid materjali esituses, jätsid nimetatud töö esireast välja.

Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu bibliograafide Mare Kivitari, Li Seppet, Alide Lina ja Ingrid Petrova koostatud isikubibliograafiaid (prof. Jaan Lepajõe, dots. Karl Sinijärv, prof. Olev Saveli) on aasta-aastalt juurde tulnud ja nende kvaliteet tõusnud. Tähelepandavaim ongi **Dr. biol. professor Loit Reintam** : personaalnimestik 1953–1997 / Eesti Põllumajandusülikool, Raamatukogu; koostanud: Li Seppet; toimetanud: Ingrid Petrova. Tartu, 1998. 114, [3] lk. : portr.; [683] nim., mis on mitmekeelne, resümee pealkirjadega, varustatud temaregistriga (võiks olla detailsem), puudub aga nimeloend.

Einar Maasik : personaalbibliograafia / Rõngu Raamatukogu; [koostajad: Laine Meos, Kai Ellip]. [Tartu], 1999. 67 lk., [8] lk. ill.; portr.; 493 nim. Kirjaniku kodukoha rahva algatusel koostatud meeldiva kujunduse ja sisuga raamatuke mõjub sümpaatselt. Värvilise Ülo Tontsu ja Oskar Kruusi pilgusünnipäevalapse tegevusele.

Iseasi, kas terminid “personaalbibliograafia” või “personaalnimestik” on õigustatud, kui väljaanne sisaldab muidki materjale, mis mahult moodustavad nimestikuga võrdse või isegi suurema osa?

Soovitusbibliograafia valdkonnast olid vaatluse all raamatukogude üsna eriilmelised tööd.

Olgem rõõmsad ja terved! : kirjandust a. 1995–1999 / Eesti Meditsiiniraamatukogu. Tallinn, 1999. 24 lk. on küllalt rikkaliku valikuga nimestik, sisaldab ka venekeelseid kirjeid ja on hea teostusega.

Eneseabikirjandus : Psühholoogia. Hingehoid : annoteeritud soovitusnimestik. 1 / O. Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogu raamatukoguvälise lugejateeninduse sektor; koostaja Age Maask. [I. k., i. a.] 28 lk.; 25 nim. Teema ja kavatsus kujundada sellest jätkväljaanne on tervitatav. Konkreetse nimestiku aga on raamatute valik väike, puuduvad artiklid, annotatsioonid on pikad ja ebaühtlased, kujundus nende juures kohati ülepakutud.

Vöökirjandus Võrumaa / Võrumaa Keskraamatukogu; koostaja Helle Laanpere. Võru, 1999. [?] lk. ei ole traditsiooniline bibliograafia, pigem register, aga idee ja ülesehitus on huvitav.

Eesti bibliograafiamaastik on tegelikult märksa avaram, kui seda näitab bibliograafia auhinna võistlusele esitatud tööde arv. Mõned näited veel:

Karin Ribenis. **Eesti rahvaluule bibliograafia (1918–1992)** = Bibliography of Estonian folklore (1918–1992) = Bibliografija literaturõ po estonskoij folkloristike (1918–1992). 1–2 / Eesti Keele Instituut, Folkloristika osakond. Tallinn, 1997–1998. 1: 612 lk.; 6478 nim.; 2: 247 lk.: registrid ja lisad.

Riho Saard. **Eesti kirikuajaloo bibliograafia** = Viron kirkkohisto-

rian bibliografia = Bibliographie der estnischen Kirchengeschichte (1918–1997). Saarijärvi, 1998. 126 s. (University of Helsinki; Reports from the Department of Orthodoxy and East European Church Studies; 3).

Oskar Kallase bibliograafia / koostaja: Merike Kiipus // Oskar Kallas / Eesti Kirjandusmuuseum. Tartu, 1998, 283–364; 661 nim.

Biobibliography of Ülo Lumiste; Development of differential geo-

metry in Estonia / Estonian Mathematical Society; edited by Viktor Abramov, Maido Rahula, Kaarin Riives. Tartu, 1999. 123 p. : ill.; 240 ref.

Aitäh kõigile võistluses osalenuile!

KIRJANDUS

1. Tammaru, Kalju. Friedrich Puksoo auhind määratud // Raamatukogu (1999) 2, 39.

2. Kalvik, Mari. Bibliograafiaväljannete võistlused Eestis aastail 1977–1996 // Raamatukogu (1996) 3, 17–19 : tab.

Maare Kümnik

VÕISTLUS “PARIM PIIRKONDLIK ÜHENDUS 2000”

Tugevdamiseks Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu liikmete ühtekuuluvustunnet ja elavdamaks piirkondlike ühenduste tegevust kuulutab ERÜ juhatus välja võistluse parimale piirkondlikule ühendusele.

Võistluse eesmärk on elujõuliste ERÜ piirkondlike ühenduste tööle rakendumine igas maakonnas/linnas. Ühised ettevõtmised peaksid olema suunatud raamatukoguhoidja enesehinnangu ja prestiiži tõstmisele, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ja tema allüksuste maine parandamisele, ERÜ liikmete meeskonnatööle. Eriti oodatud ja hinnatud on iga ERÜ liikme enesealgatus ja ettevõtlikkus.

Võistlustest ootame osa võtma kõiki maakondade ja linnade ERÜ piirkondlikke ühendusi.

Võistlus kestab 1. märtsist 31. detsembrini 2000.

Kokkuvõtete tegemine: ERÜ usaldusisikud esitavad juhatusesele kirjaliku kokkuvõtte võistlusperioodil tehtust 10. jaanuariks 2001. Kokkuvõttes tuleb kirjeldada ettevõtmiste olemust ja sisu, korraldamise aega ja kohta, osavõtjaid, seatud eesmärgid ja nende saavutamist. Kokkuvõtete tegemisel arvestatakse piirkondliku ühenduse senist toimimist ja edaspidiseid tegevuskavasid. Esitatud tööde ja täiendava informatsiooni (ajaleheartiklid jm.) alusel valib juhatus parema piirkondliku ühenduse.

Preemia võitjale: parim piirkondlik ühendus saab 2001. aastal ERÜ-lt toetust bussi üürimiseks õppereisiks (500 krooni iga ERÜ liikme kohta, kuid mitte rohkem kui 10 000 krooni).

Võistluse jooksul toetatakse piirkondlike ühenduste ettevõtmisi nende taotluste alusel kokku 20 000 krooni ulatuses.

Toetuse saamiseks esitab ERÜ usaldusisik 1. aprilliks ERÜ büroole kavandatavate ürituste kava, toimumise koha ja eelarve. Esitatud materjalide alusel valib juhatus kahe nädala jooksul, milliseid üritusi ja kui suures summas ERÜ rahaliselt toetab. Toetussumma kantakse üle arvete alusel.

ERÜ ei toeta võistluse raames keskraamatukogude ülesannete hulka kuuluvaid või Eesti Raamatu Aasta ettevõtmisi.

VÕISTLUS RAAMATUKOGUPÄEVADE LOGO KAVANDILE

Raamatukogupäevade ürituste reklaamimiseks kuulutab Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing juhatus välja võistluse igal aastal 20.–30. oktoobrini toimuvate raamatukogupäevade logo kavandile.

Võistluse tingimused:

Logo peab olema kasutatav mitmesugustel infokandjatel: trükistes, reklaamplakatil jm. Logo ei ole seotud konkreetse aastaga.

Logol peab olema tekst: “Raamatukogupäevad 20.–30. oktoober”. Logo on must-valge, lisada võib mitmevärvilise variandi.

Tööde esitamine:

Tööd koos kirjeldusega esitada ERÜ büroole, Tõnismägi 2, 10122 Tallinn 1. maiks 2000. aastal märgusõnaga “Raamatukogupäevade logo”.

Tööde esitajate nimed ja aadressid palume lisada eraldi kinnises ümbrikus.

Auhinnad:

Esitatud tööde hindamiseks moodustab ERÜ juhatus pürii, kes teeb kokkuvõtet 1. juuniks 2000. aastal.

Parima kavandi autorile auhind 2000 krooni.

Püriil on õigus auhinnafondi ümber jagada või vastavatasemeliste tööde puudumisel jätta auhind välja andmata.

Avalikkude raamatukogude seaduse arutamise aegu Riigikogus (1923–1924) oli kaks vaidlusküsimust: raha ja see, mida ühelt avalikult raamatukogult ülepea tahta. Jätame siin esimese ja vaatame teist. Haridusministeeriumi seaduseelnõu ütles küll 1. paragrahvis välja, mida ta tahab: “Avalikkude raamatukogude ülesanne on võimaldada eneseharimist ja mõistlikku meelelahutust”, kuid Riigikogu hääletas selle lõpuosa maha, leides, et see “kõlab väga magedalt”. Meelelahutuse mõistlikkusega aga seoti, et avalikus raamatukogus ei tohi olla kõlblusvastast ega alaväärtuslikku kirjandust (§ 16). Seaduse teisel lugemisel lähebki see paragrahv mõnede imestavate repliikide saatel hääle vahekorras 18 : 15 läbi, kuid 3. lugemisel (see toimus 22. mail 1924) toovad sotsialistid välja raskekahurväe: Mihkel Martna, Karl Asti jt.

Karl Ast (ESDTP): “Keegi meist ei tea, mis on kõlblusvastane kirjandus. (Saalist küsib kristlik rahvaerakondlane Leopold Raudkepp: “Miks ei tea?”) Kui teate, võtke patent oma leiduse peale. Dante “Jumalik komöödia” on katoliku maades keelatud, olla kõlblusvastane, kuna pühad isad on põrgu-tules. L. Tolstoi “Kreutzeri sonaat” – olla ka kõlblusvastane.” Jne. Vaidluste ägeduses kaob saalist kvoorum ja 3. lugemine jätkub 23. mail, mil ta vastu võetakse. L. Raudkepp: “Ast arvab, et tuleb ära jätta punkt kõlblusvastase kirjanduse kohta. /.../ Rahvas saab oma maitsega kirjanduslikkudest teostest hoopis teisiti aru kui intelligentne inimene. Siin peame meie ikkagi asuma kasvatajate seisukohale.” Vaidluse võtab kokku K. Ast: “Kõik, mis maksvate seaduste põhjal ei pääse müügile, ei saa ju avalikku raamatukogussegi pääseda. Muid kitsendusi pole vaja. See paragrahv seab kogu rahva täiskasvamata olekusse.” Hääletatakse, ja nüüd läheb (vahekorras 31 : 21) keelu-

MÜNCHHAUSEN...? AGA TA JU VALETAS!

KALJO VESKIMÄGI

paragrahv välja. Nii jääbki. Asi pole muidugi kirjandusteose hindamises. Ka Eesti raamatukogude varasemas ajaloos näeme seda küllalt, et alati on püütud olemasolevast valida parim. Küsimus on katses seaduse kaudu kirjandust hinnata kõigi jaoks. Siin peituvad ohud rakendada raamat mingite ideoloogiliste eesmärkide ette. Lähivad mõned aastad ja Riigikogus mahahääletatud küsimus tõuseb uuesti päevakorda, püüdes seal kuni Eesti Vabariigi lõpuni.

Eesti Haridusliidu korraldatud 2. hariduskongressil 29. dets. 1929 võtab sõna Aleksander Sibul, leides, et raamatute valik avalikes raamatukogude on "halb ja juhuslik". Ta soovib liidul asuda tege-ma soovitusnimekirja. See, päris kena, ilmub 1930 ja edasi teeb soovitusnimestikke raamatukogude komisjon haridusministeeriumi juures. Nii kaua kuni nimestikel oli soovituslik iseloom, olid nad kasulikud: aitasid orienteeruda raamatuturu rikkustes ja edasi oli igamehe asi, mis ta ära ostis. Ent haridusminister Nikolai Kannule on sellest vähe: 1933 kurdab ta siseministrile, et ainult pedagoogiliste vahenditega alaväärtusliku kirjanduse vastu ei saa; politsei pangu see aresti alla või korjaku ära kas omal algatusel või haridusministeeriumi koolivalitsuse ettepanekute alusel; Kann lubab ministeeriumi ametnikke ekspertidena kohtusse appi.

Nii hulluks – raamatute keelamiseni – asi ei lähe. Kuid 1934. a. alguses saadab valitsus ettepaneku Riigikogule: täiendada avalikkude raamatukogude seadust. Riigikogu võtab täiendusseaduse vastu 16. märtsil 1934 – ühtki küsimust

esitamata, ühegi sõnavõtuta, kõik vajaliku kolm lugemist ühel päeval. Miks nii ruttu ja vaikselt? Sest paari päeva eest, 12. märtsil oligi alanud vaikiv ajastu. K. Päts kuulutas välja kaitseseisukorra. Varsti, oktoobris saatis laiali Riigikogugi, järgmise aasta märtsis parteid. Asutati salapärane Riikliku Propaganda Talitus. Nende teadmiste valguses pidi avalikkude raamatukogude seaduse täienduski midagi uut tähendama. See ütles: "Riigi ja omavalitsuste poolt raamatukogudele uute raamatute muretsemiseks määratud summad on raamatukogud kohustatud tarvitama eeskätt nende raamatute ostmiseks, mis on tähendatud hariduse- ja sotsiaalministri poolt kinnitatud raamatukogudele soovitatud raamatute nimestikkudes. Ainult sel korral, kui raamatukogus on olemas kõik nendes nimestikkudes tähendatud raamatud, võib neid summast kasutada ka teiste raamatukogu hariduslikus tegevuses tarvilikkude raamatute ostmiseks." Vaatame, mida tähendas tsitaadi teine lause. Võrreldes arvused, kui palju maksis soovitatud raamatute komplekt ja kui palju keskeltläbi üks maaraamatukogu kulutas, leiame, et ta ei saanud osta esimeski järjekorras soovitatut, saati siis teises järjekorras ette nähtut. Esimene lause aga ütleb, et raamatukogudele kehtestati tsensuur, mis olenes sellest, mida komisjon soovitas.

Kui nimestikud seadusetäiendusega kohustuslikuks saavad, asub raamatukogude komisjoni esimeheks koolide peainspektor Johannes Aavik. Vanad tegijad on raamatukogude poolelt Aleksander Sibul ja Friedrich Puksoo (kellele

Ajakiri "Raamatukogu" andis lahkesti lehekülgi katkendiks ühest raamatust, mille pealkirjaks saab: "Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leivakappi ja ramatokappi" ja sisuks Eesti raamatukogude ajalugu 13. sajandist 1990. aastani. See tahab ilmuda 2000. aastal raamatuaasta sildi all. Temas on juttu igat tüüpi raamatukogudest, mis siin olnud ja on. Raamat tuleb päris paks, ca 550 lk. Pilte on ka. Hinna kohta ei oska veel midagi ütelda, sest pole õieti raha tema trükkimiseks. Katkend räägib sellest, kuidas Eesti Vabariigis alaväärtusliku kirjandusega võideldi ja mis sellest tuli.*

nimekirjade sunduslikuks muutmise ilmselt ei meeldi), kaks kirjanikku (Eduard Hubel ja Johannes Semper) ja mitu ametnikku-kooliõpetajat ministeeriumist. Aaviku ajal käis raamatute hindamine ilmselt nõnda. Kas tema ise või komisjoni sekretär Rudolf Alas märkis järjekordse "Eesti Kirjanduse" ilmumisel (mille lisaks ju "Eesti raamatute üldnimestik" oli) ära need raamatud, mis hindamisele ei tule (põhikirjad jm. kitsalt erialased teosed). Läbivaatamisele tulevate raamatutega varustas komisjoni liikmeid vastavalt nende tööjaotusele Tallinna Keskraamatukogu. Peamine töö läks lahti ilukirjandusega. Selle hindamiseks kasutas Aavik järgmist skeemi. Kogu ilukirjanduse jagas ta kaheks: kirjandusloolises mõttes heaks kirjanduseks ja ajaviitekirjanduseks. Viimane jällegi kaheks: hea ajaviitekirjandus ja alaväärtuslik ajaviitekirjandus. Viimase alaliigiga komisjon ei tegelnudki, sekretär tegi sellise kohta arvilise kokkuvõtte ja komisjon pani kirja, et need on tagasi lükatud.

Kuskil selles staadiumis pidi eitavalt otsustatama ka niisuguse kirjanduse saatus, mis võimalolijatele ei meeldinud (nt. oleks tulnud hinnang anda mõnele vabandussõjalaste väljaandele, ka sotsialistlikule ja isegi marksistlikule –

* Autori tekst muutmata

nt. kolm köidet K. Marxi ja F. Engelsi "Valitud teoseid"). Haridusministeeriumi kaudu on Eesti Riigiarhiivi jõudnud arvatavasti täielik kogu komisjoni tehtud annotatsioon, arvult ca 5000; iga raamatu kohta kirje, raamatu sisu (väärtusipudusi), soovitamise/mittesoovitamise põhjendus, arvustaja nimi, komisjoni otsus jm. Marksistliku kirjanduse kohta pole midagi (kui pedantne olla, on vaid üks eitav otsus K. Marxi "Palgatöö ja kapitali" kohta).

Teise järjekorda tõugati niisugused, mis küll head, aga mitte väga, sest midagi jäi puudu, kuid soovituseta jätta ka ei sobinud (selliseks sai 30. aastate keskel näit. August Jakobson; komisjoni liige, algkoolide peainspektor Märt Raud luges üle, mitu "kuradit" mõnes tema raamatus oli). See, mis soovituseta sai, oli tõepoolest hea raamat, eriti ilukirjandus (teiste liikide juures andis tunda valikuvõimaluste kesisus). Poliitilisi eelistusi väga ei märka – esimesse järjekorda läks näit. Maksim Gorki "Ema" (1936, kirjastus "Sõprus"), teise järjekorda Fjodor Gladkovi "Tsement" (1930). Kuid nimestiku kinnitaja – haridusministri – tegevuses võib märgata teatud kirjanduspoliitilisi eesmärke. Nii nõuab 1935. a. N. Kann soovituseta ilma jätta Johannes Barbaruse "Tulipunkti" (Hubel ja Semper jäävad eriarvamisele), Heiti Talviku "Palaviku", Jaan Kärneri "Soodoma kroonika" ja kogunisti A. H. Tammsaare "Elu ja armastuse". Jääb nii, nagu minister tahab.

Hindajad võtavad tööd tõsiselt, mõni soovitus, eriti kirjaniku oma, on kui kaunis lühiretensioon: "Selle noore naiskirjaniku väga nõudliku valiku järele tehtud esikogu karaktiseerib tundesoojus ja lihtsus; ses intiimses kogus leidub siiraid armastuslaule, loodusluulet, tagasihoidlikku mõlgutust inimesest, ta saatusest; ta toonid on puhtad, selged ja reljeefsed; vigurdus puudub; tehniliselt laitmatud read; hää maitse, mis hoiab suurimas lihtsuseski labasuse eest. See lüüriline kogu oma ehtsa ja läbielatud luulega on läinud aasta luuletodangu parim raamat. Soovitan 1. järjekorras." Nii on kirjuta-

nud Johannes Semper Kersti Merilaasi luuletuskogust "Maantee tuuled" (1938).

Ent kiitustväärivate raamatute koormast on mitu küsitaval viisil maha pudenenud. Mahalaitjad on ministeeriumimehed ja koolmeisterliku süüdimatusega kirjutavad nad: "Raamatus esineb palju valet. Ka esineb rohkesti loomapiinamist" – ja seda "Münchhauseni seikluste" (1935) kohta, mis teadupärast volest koos seisab (Viktor Viilupi arvamus 6. jaan. 1936). Või Georg Olliku hinnang Mark Twaini "Huckleberry Finni seiklustele": "Palju tühja askeldust." Komisjon siiski halastab nimetuile ja lubab neil asuda lugeja palge ette – teises järjekorras.

"Ja rida vihastavaid hinnanguid Tallinna Naiskusekooli eesti keele õpetajalt Juhan Väinastelt. Anatole France'i "Sylvestre Bonnard'i roim" (1936): "Tavaline lugeja ei suuda seedida romaani liiga rohket ajaloolist saateainet." – André Maurois "Doktor O'Grady kõned" (1938): "Võiks jääda soovitamata, kuna ületab tavalise lugeja intelligentsi." – Sama autori "Armastuse heitlikkus" (1930): "Ei soovita, arvates, et lugejate enamus ei suuda saavutada, mis ses teoses on väärtuslikum." Thomas Mann "Võlumägi" 1. kd. (1937): "Teos on maailmakirjanduse sedöövre ja väärriks soovitamist 1. jrk., kuid käib lihtlugejale üle jõu." Hugo / Uku / Masing "Neemed vihmade lahte" (1935): "Kaasaelamiseks on vaja erilist dispositsiooni ja intelligentsi. Juba päälkiri ise on mõistatus. Vormilt on luuletused korralikud, kõlalt monotoonsed, ortograafias esineb "y" pro "ü". Välimus kena, omapäraste kaunistustega autorilt endalt. Rahvaraamatukogus vaevalt leiab kasutajaid; oleks mõeldav vaid kurioosumina." – Anker J. Larsen "Tarkade kivi" (1936): "Ei soovita. Sellesse süvenemiseks vaevalt jätkub tavalisel lugejal püsivust." Ja nii ei soovitatudki. Mõelda, milline enesekindlus ja rahva nimel esinemine – et sellest saab, tollest aga ei mõika vähematki. See komisjon purjetas merele võitlema mere- ja muiduröövliite romaanidega, aga jõudis välja sohu ja rappa.

Avalike raamatukogude seaduse täitmist jälgisid kooliinspektorid ja tagavaraõpetajad. Iga avalikku raamatukogu tuli revideerida vähemalt kolme aasta järel, kontrollidele pandi südamele jälgida raamatukogu raha mitte-, valesti- ja ebaotsustarbekat kasutamist. Toome näite Laiuse karskusseltsi "Püüe" reviderimisaktist 1937. Selles pahandatakse, et raamatukogus on Octave Mirbeau "Toaneitsi päevik" (akti võib näha praeguses Laiuse raamatukogus). Jätame toaneitsi sisulised voorused, ent imestagem seda, et nõutakse raamatu kõrvaldamist, mis ilmus ammu (1930) enne nimekirjade kohustuslikuks muutmist. Ent elu sisaldas vastu pidiseidki näiteid. Teadupärast Tammsaare "Elu ja armastus" (1934) jäi soovituseta ilma. Kuid 1935/36 on see raamat mitte ainult olemas, vaid linnades kõige loetavam ja maal 3. kohal. Kümne kõige loetavama hulgas seisis "Elu ja armastus" ka järgmistel aastatel.

Ent katsetagem järgnevalt vaadata tollast raamatuturgu – kas vohas seal alaväärtuslik kirjandus? Raamatute tiraaže peeti ärisaladuseks ja neile on raske jälile saada. Kuid üht-teist arhiividest siiski leiab. Sellest, mis leida, tuleb järeldada: Eesti aja algul (20. aastate lõpupooleni) ajaviitekirjanduse tiraaž jäi alla muu kirjanduse levikule; 30. aastate keskpaigast tema eksemplaarsus kasvab, ent ei ületa muud kirjandust. Jah, suurem ajaviitekirjanduse laine tuli 30. aastate lõpus samade pikkade "meremadude" näol, mis viimati 20. sajandi alguses ilmusid. Olid odavad (nt. 20 senti anne), ilmusid kindlatel kuupäevadel, müüdi raudteejaamades ja leheputkades – võib olla sellepärast jäi mulje vohamisest. Kuid tiraažid ei olnud suured, ja mis eriti huvitav, nende annete lõppkadu on märgatav, s.t. viimaste annete eksemplaarsus madalam esimeste omast. See näitab huvi langemist: igatpidi tüüpiline Guido Felsi "Must kapten ehk Lendav hollandlane" alustas (1937) 2000 eksemplariga, 11. anne oli langenud 1470-le, viimased 1150-le. Kuid arvamus ajaviitekirjanduse laiast levikust tollal püsis. 1935 kerkis raamatuaasta raamides

küsimus tõlkemaksu sisseseadmisest. Sellest kõneldakse rahvakultuuri ja rahvahariduse nõukogu suurejooneliselt korraldatud koosolekul 24. märtsil 1935. E. Hubeli arvates olgu maksust vabastatud need tõlketeadused, mis on võetud avalikele raamatukogudele soovitatud kirjanduse nimestikesse. Maks olgu nõnda: mida paksem raamat, seda suurem maks. Seltsamal koosolekul tehakse seaduseelnõu jaoks komisjon, kuid asja laseb õhku ligitõmmatud F. Tuglas: "Ei ole vajadust eesti kirjanikele kaitseks seada sisse kaitsetolle, sest kui see on nõrk, siis pole mõtet sellele kunstlikke tugesid alla seada." Sinna seaduseelnõu jääbki.

Päris Eesti aja lõpus (aprill 1940) pöörduvad Eesti Kirjanike Liidu esimees August Jakobson ja sekretäri asetäitja Mihkel Jürna haridusministri poole "...leida tagajärjekas rakendus alaväärtusliku tõlkekirjanduse kõrvaldamiseks meie kirjandusturult". Tasa-kaalukas minister Paul Kogermann saadab rahustava vastuse, et kuna Eestis tsensuuri pole, saaks kirjanike soovi täita vaid trükiseadust muutes.

Kuid imelikul kombel üteldi harva välja tõde, mida kõik teadsid ja raamatupoes käies oma silmaga nägid: raamat oli pööraselt kallis ja läks üha kallimaks. Ja veel kallim oli algupärane uudiskirjandus (honorar!). Mida tegi see (ka raamatukogu), kellel raha vähe? Veeretas sendikesi näppude vahel, kuni ostiski odavam. Nüüd solvus kirjanikkond ja asus ründama (odavamaid) tõlketeaduseid... Kuid jätame selle. Küsimine parem, mis tuli võitlusest "alaväärtusliku" kirjandusega rahvaraamatukogudele? Eks kinnita eeltoodud näited Thomas Manni, Uku Masingu jt. tagasitõrjumisest Karl Asti hoiatust avalikkude raamatukogude seaduse arutamise ajast: "See paragrahv seab kogu rahva täiskasvamata olekusse."

VALGA KESKRAAMATUKOGU

tähistas 8. veebruaril 2000. aastal oma **135. AASTAPÄEVA**. Külalisi oli saabunud üle Eesti ning sõpruslinnadest Lätist ja Leedust. Maavanem Rein Randver rõhutas oma tervituses raamatukogu osa inimeste eluaegses koolituses, Valga aselinnapea Ivar Udi andis raamatukogule üle linnavalitsuse kingituse – 6000 krooni muinasjutunurga ohutuks muutmiseks ja tegi **ülevaate raamatukogust läbi aegade**. Ta peatus pikemalt täiskasvanute koolitusel ja teabe-õppekeskuse loomisel. Endine direktor **Salme Vainlo** tervitas kolleege.

Üritust ilmestas väike ettekandeposa. EAR-i direktor **Anne Valmas** pidas eriti oluliseks **raamatukoguhoidja osa kohaliku kultuurielu edendamisel**. Valla rahva- ja kooliraamatukogude tihe koostöö võimaldaks kasutada optimaalselt valla raha, samuti organiseerida ühiselt ringe ja õppusi ühistes ruumides. Raamatukoguhoidja peaks nii raamatukogu komplekteerimisel kui ürituste korraldamisel lähtuma mitte lugejate soovidest, vaid sellest, mis oleks vajalik piirkonna lugejate elukestvaks harimiseks. Raamatukoguga võiks liita ka vallaarhiivi, ja siin peaks kindlasti olema internetipunkt. Endise valgalasena kahetses A. Valmas, et linnas pole enam raamatupoodi (on vaid raamatulett ühes toidupoes) ja tegi ettepaneku avada raamatute müügilett kohas, kus käib kõige enam raamatuist huvitatud inimesi – raamatukogus.

TPÜ infoteaduste osakonna juhataja **Sirje Virkus** kõneles **infotöötaja rollist 21. sajandil**. Tulevases infoühiskonnas on keskseks info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, uus haridusparadigma (loova õppija kujundamine) ja elukestev õppimine. Ta tõi plokkidena välja kõik järgmise sajandi infotöötajale vajalikud oskused ja

iseloomuomadused, mida kokku sai nii palju, et üks inimene pole kindlasti võimeline seda saavutama – nii rõhutaski ettekandja põhjalikult ettevalmistatud ning hästi töötava kollektiivi tähtsust. Sirje Virkus oli vaimustuses Valga Keskraamatukogus rakendatud infotehnoloogiast.

Valga Linnamuuseumi direktor **Esta Mets** tõi oma esinemises välja huvitavaid fakte Valga minevikust – ajast, mil Valga oli iseseisev linn kaubateede ristumispunktis. Ta arvas, et praegu, kui räägitakse haldusreformist ning Valgamaa ühendamisest Võrumaaga, võiks Eesti valitsus neid minevikukogemusi arvestades kuulutada linna hoopis eritsooniks (vabaks linnaks).

Pidulik üritus lõppes **Valga Keskraamatukogu interneti kodulehekülje avamisega**, millega võib tutvuda aadressil:

<http://www.hot.ee/valgark/>

Ene Riet

Eesti Raamatu Aasta raames toimub Eesti Lugesühingu ja projekti "Lugemine ja kirjutamine iseseisva mõtleja kujunemiseks" (RWCT) koostöös ning Reval Hotel Groupi toetusel **heategevusprojekt "Raamat lapselt lapsele"**. Täiskasvanute (õpetajad, raamatukoguhoidjad) juhendamisel tutvuvad osalejad raamatu loomisprotsessiga ning kirjutavad ja kujundavad ise raamatuid, mis kingitakse koolieelikutele. Valminud raamatutest korraldatakse näitusi klassis, koolis ja maakonnas. Parimaid töid näidatakse üle Eesti ja autoritele antakse auhinnad. **Silmapaistvamad raamatute loojad tehakse teatavaks** rahvusvahelisel kirjaoskuse päeval, **5. septembril 2000. aastal**.

Projektis osalemisest ja selle toetamisest **huvitatuil palume ühendust võtta:**

Meeli Pandis, Eesti Lugesühing, tel. 660 1309, meeli@tpu.ee

Riina Oun, RWCT, tel. (2) 385 1883, riina.o@kato.ee

Katrin Poom-Valickis, RWCT, tel. 658 7940, katrinpv@tpu.ee

SUMMARY

The bibliographer Mare Lott has written an article "Meaning of a Book". The invention of typography has played an important part in the development of Western civilization. However, in the East, where this invention was made much earlier, it has no influence on the society. Very rapid spread of typography and its developing into European common property was a prerequisite to disseminate new ideas and thoughts more rapidly. With the emerging of typography the word became the main instrument to forward information, the connexion with figurative forms of communication, used before, ceased to function.

New technologies and media have increased the share of figurative images in information exchange. In this connection the fate of printed word and a book have arisen. The author's standpoint is that in the near future printed word is indispensable and long as printed word survives, a book will survive too. But a book, having changed its form many times in the past will not survive its present form. Print and text will adapt to new requirements and information carriers.

In her article "The Archival Library of Estonian Literary Museum as a Place of Self-Realisation" director of the Museum Krista Aru affirms that the Archival Library with its predecessors, history and destiny gives an example how the need for a national library grew from a group or personal interest into an undertaking supported and acknowledged by the people. Oskar Kallas, the founder of the Archival Library, settled the principles of acquisition and management of collections. O. Kallas was forming a national library, taking into account the highest aim – its meaning and importance in national culture and state's welfare. The principle of a national library – to collect systematically and maintain all the printed word, written in Estonia, about Estonia or Estonians – was the basis of the activities of the Library also after the death of O. Kallas, before WW II when the library was led by Richard Antik. The personell tried to follow these principles also during the Soviet occupation, and keeps to them today.

Traditions, the endurance and clarity of principles and the ability to treat librarianship as a science art are the bases to bring the Archival Library into the next millennium.

Mait Talts introduces one of the three libraries belonging to the Estonian National Archives. It was founded in 1944 as a department of scientific reference literature in the National Archives. The essential part of this library includes publications and periodicals from 1918 till 1944 (during the Republic of Estonia and German occupation). There is much grey and scientific literature, textbooks, memoirs, old reference literature, bibliographical literature, lots of rare pamphlets and booklets, many of them have been subjects of secrecy. At the present time archival literature is acquired in the first place, then the publications dealing with Estonian history and reference literature.

In her article "Scientific Literature in Estonian" Elna Hansson, chief librarian at Tartu University Library introduces the exhibition "The Youth and Maturity of Estonian Science: Estonian Written Word up to the Year 1940" (April–October 1999) was compiled and displayed as a preliminary event for the Estonian Book Year. We can see over 500 publications and photos of almost all Estonian scientists whose production was exposed. The aim of this exhibition was to show the development of research in its historical succession up to the year 1940.

In 1802 the University of Tartu was reopened and it became a breeding ground of local intellectuals. But actual scientific literature in Estonian was emerged in connexion with the independence of Estonia (1918) and the establishment of vernacular university. In the 19th century the Estonian book, pertaining to the enlightenment of people, was established by Baltic-German intellectuals as a first step in the developing scientific literature. At the end of the century popular science literature was formed. This was different from text books and practical handbooks. The first scientific journal of Estonian subject matter was *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* published in 1813–1832 by a graduate of the University of Tartu J. H. Rosen-plänter, pastor in Pärnu. Besides linguistic texts, Es-

tonian texts were published – folk poetry, stock of words, etc. In the second half of the 19th century meritorious researchers emerged from among Estonians, and at the end of the century the first linguists with scientific degrees – M. Veske, K. A. Hermann, J. Hurt. The way to linguistics, folkloristics, ethnography and archeology was broken by scientific societies – the Estonian Learned Society, the Society of Estonian Writers and the Estonian Students' Society. The development of national sciences was favoured in the national university. The other sciences (medicine, natural sciences, agriculture forestry, economy, statistics, theology, pedagogy, philosophy, literary research bibliography, book history, politics, jurisprudence, fine arts) concentrated on the investigation of local environment, nature, mineral wealth, society and cultural heritage. Side by side new trends of the world science were introduced. Many research reports were issued by the University of Tartu, in the publications of special offices and institutes.

The most important activity was to work out the Estonian scientific terminology. This serious work was carried out by the Estonian Literary Society (cultural and scientific association, founded in 1907). The first technical dictionaries were published in its monthly "Eesti Kirjandus" (Estonian Literature). The most fruitful period in the development of terminology began in 1920 under the leadership J. V. Veski. In this period 40 technical dictionaries were produced. Up to 1940 Estonian science had reached the world level and the results were published in Estonian and in foreign languages, especially medical and natural sciences. Nowadays the debates have lead to the conclusion that higher education and research in the mother tongue is the only means that saves language of a little nation from degradation.

Sirje Lusmägi from the Rare Book Department at the National Library of Estonia in her article "Bordertown Narva in the Travel Articles of the 18th Century" introduces the descriptions of Narva that was cooperated into the Russian Empire after the Great Northern War. For the men of letters of the 18th century Narva was interesting as the place of the battles that had decided the fate of Europe, and a well-known commercial town. Travellers passed through Narva on their way from Western Europe to Saint Petersburg and vice versa. Having been introduced with the treatment of Narva during the 18th century, one can follow the changes – poverty and depression after the Great Northern War had been replaced by relative stability and prosperity at the end of the century without wars. Hannover's diplomat Fr. Chr. Weber describes the Russia during Peter I reforms in his book *Das veränderte Russland* (part I in 1721, part II in 1739). He represented the disruption that the citizens, who had been deported by the tsar, had met when they returned home. Three British travellers – Jonas Hanway, Nathanael Wraxall and William Coxe had dedicated to Narva passages of different length. In addition to their personal impression, the facts of the history and economical situation, especially of trade, were presented. In 1780 Katharina II stayed in Narva on her journey to Byelorussia. An unknown author in his booklet *Das erfreute und illuminierte Narva...* (Sankt Petersburg, 1780) described the brilliant reception that the citizens had organized for her.

In her article "Johann Fischer, the Publisher of Books in the Estonian Language" Liivi Aarma, professor of Book Research Chair at Tallinn Pedagogical University, introduces the publishing experiences a century ago.

In the seventeenth century Province of Old Livonia quite a few cultural events and phenomena, unknown before, made themselves felt. An explosive growth of publications in the Estonian and Lettish languages should be mentioned first. (The Bible was published in whole in the Lettish language; Estonians got only the New Testament in the South-Estonian dialect.) Estonian literary language and new spelling rules were worked out and the training of teachers for peasant village school was launched. Some historians have attributed the last-mentioned effort to the goodwill of Swedish King Karl XI, the changes started actually when Johann Fischer was appointed the new ecclesiastical leader of the Province of Livonia. Despite all the research done on J. Fischer, we still face some unsolved issues like the financial backing of his activities, his role in the

establishment of teachers training colleges and the like.

The Forselius Teachers' Training College in Tartu celebrated its 300th anniversary with an academic conference in 1984. In his opening speech Helmut Piirimäe, Ph. D., presented several questions about the founding of the college that had remained unanswered till today. The questions inspired a search for answers based on historical facts. Lembit Andresen, Ph. D. in pedagogics, preferred to present his opinion without any supporting facts and sources: in his last publication, for example, – the history of schools in Estonia – that came out in 1996, we read that the Teachers' Training College was founded by Bengt Gottfried Forselius himself and alone, independently from the knighthood and church administration. The author has given no facts to prove his point.

The present paper deals with educational and welfare work of Johann Fischer, the ecclesiastical administrator of Livonia. The Teachers' Training College was established thanks to his efforts, the M. A. and later Ph. D. from Lübeck, a representative of the early Enlightenment in Livonia. He managed to get financial support to his ideas from the Swedish Government's revenue, to be more exact – from the so-called relief fund from the customs' licence on the sea trade. Among other opportunities the relief fund enabled him to launch an educational and training programme for village school teachers, to publish ecclesiastical literature in the native languages of the province and textbooks for schools. He also used the money for establishing the Johann Ernst Glück Teachers' Training College for Latvians and the above-mentioned Forselius College for Estonians. This, like the publishing of the Bible and other books is recorded by the superintendent-general's bookkeeper Emmanuel Regel. Appraising the efforts of Fischer's assistants and colleagues, Forselius among them, we can only approve and recognize them. Bengt Gottfried Forselius cannot be denied the honour of ingenuity and energy he applied to establishing something that had never existed before. Even when the organization of the colleges was rather primitive, the idea to provide trained teachers for village schools was supremely progressive.

In our interview Märt Väljataga, a translator, poet, critic and the editor-in-chief of the journal "Vikerkaar" (Rainbow) concentrates on the Estonian Book Year and on Estonian literature. He proposes that in order to deepen the interest for reading in young people, we can advertise their idols who hold books in their hands. He thinks that it is better to read garbage than not to read at all. It might be a gate to a better book. The act of reading is essential in itself. At first we must bring into reader's consciousness the understanding that reading is a pleasant amusement and the following comes afterwards. Reading literature for amusement is inevitable and we have to be reconciled with Anglo-American mass culture because it is essentially better than German, French or Russian one. Besides, writing amusing fiction, a writer can earn some money at the same time not reducing quality, but mastering the style that seduces readers.

The historian Toomas Karjahärm in his article "About Päts and His Writings" introduces Estonian politician Konstantin Päts's (1874–1956) collection of articles "Estonian State" Part I, published in the series "Estonian History of Ideas". Already in tsarist time he was one of the leaders of national opposition, later on the first prime minister and the first president of the Republic of Estonia. During the Soviet occupation his name was the symbol of independence for many Estonians. But Päts had a lot of opponents, too, and also today his activities are being discussed. Though Päts is considered to be a practician in politics, his mental work (not so widely known) have been at last bound into one publication.

The first part of "Estonian State" contains Päts's articles written in 1901–1916 and published primarily in Estonian leading newspapers. Päts had been editor of "Tallinna Teataja" (The Tallinn Gazette) and "Teataja" (The Gazette). A lawyer by profession, a democrat and liberal by his view of life, Päts in his early articles distinguished social and economic problems. As editor-in-chief Päts had to take into consideration the Russian central authorities and German landlords – it meant the strict censorship. As a journalist he discussed all the issues important to different social classes (intellectuals, factory workers and farmers). In this book Päts's articles have been divided chronologically and thematically into 5th parts. The compiler Toomas Karjahärm has selected all the important subjects, dealt by Päts in this period. As Päts was considered to be the best specialist in the Baltic private law he explained and introduced the valid laws in force according to the interest of Estonians. The reform of local authorities in Baltic states lay very near Päts's heart and many articles had been dedicated to this problem.

Päts wanted Estonians to take the power into their hands. After the revolution 1905 Päts called upon Estonians to be organized and keep mental contact with Western Europe. Besides politics Päts wrote about the development of culture, education and intellectual life. The aim of his articles was to deal with burning questions.

CONTENTS

■ FIRST COLUMN	
Estonian Book Year	Signe Kivi 4
Estonians – Lovers of Books	Rein Veidemann 5
■ ESTONIAN BOOK	
Meaning of a Book	Mare Lott 6
Archival Library of Estonian Literary Museum as a Place of Self-Realisation	Krista Aru 9
A Library of the Estonian National Archives	Mait Talts 12
Boardertown Narva in the Travel Articles of the 18 th Century	Sirje Lusmägi 13
Johann Fischer – the Publisher of Books in Estonian	Liivi Aarma 17
Scientific Literature in Estonian	Elna Hansson 22
The Best Book of 1935 in the Estonian Language	Signe Pärt 25
■ INTERVIEW	
Interest for Reading Should be Deepened by Advertizing: an Interview with Märt Väljataga	Maire Liivamets 27
■ ESTONIAN HISTORY OF IDEAS	
About Päts and His Writings'	Toomas Karjahärm 30
■ BOOK HISTORY	
Books of Cult: Reggie Culture	Aimar Ventsel 33
■ ESTONIAN BOOK YEAR	
Exhibitions, Conferences, Seminars, printed Matter, Competitions and Other Undertakings of Book Agents' Subcommittees	34
■ ESTONIAN LIBRARIANS ASSOCIATION	37
About the Meetings of the Estonian Librarians Association	Maire Liivamets 38
The best Compilers of Bibliographies	Maare Kümnik 40
■ BOOK INTRODUCTION	
Münchhausen... ? But He Lied!	Kaljo Veskimägi 43
■ NEWS	45
■ SUMMARY	47

Vigade parandus

Silvi Roometsa artiklis "Statistiline analüüs aeGRIDADE meetodil" (RK 1/2000, lk. 10) on toimetaja tähelepanematusesse tõttu avaldatud kaks ühesugust aasta libiseva keskmise arvutamise valemit. Kahetseme tekkinud viga.

1991. aasta libiseva keskmise arvutamise õige valem on:

$$\bar{X}_{1991} = \frac{15,6 + 21,3 + 92,9}{3} = 43,26$$

1992. aasta libiseva keskmise arvutamise õige valem on:

$$\bar{X}_{1992} = \frac{21,3 + 92,9 + 1,6}{3} = 38,6$$

RK

